

Foreign Language Teaching and Research Press (Beijing)

Գրքի հրատարակությունն իրականացվել է
«Օտար լեզուների ուսուցման եւ հետազոտությունների
հրատարակչության» (Պեկին, Չինաստան) աջակցությամբ:

中华思想文化术语
第4卷, 亚美尼亚语版

**Key Concepts in Chinese
Thoughts and Culture**

(Volume 4, Armenian Version)

Translator - Astghik Atabekyan

Stepanakert 2017

**ՉԻՆԱԿԱՆ ՄՏՔԻ
ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

հատոր 4

Թարգմանիչ՝
Աստղիկ ԱԹԱԲԵԿՅԱՆ

ՀՏԳ 1/14: 008

ԳՄԳ 87+71

«Գեդարմ» հանդեսի մատենաշար

Չ 590

Չ 590 Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական

հասկացություններ: Հատոր 4:

Թարգմ. անգլ.՝ Ա. Աթաբեկյան:

Ստեփանակերտ, «Ոգի-Նաիրի» հր., 2017, 144 էջ:

Հայ ընթերցողներին է ներկայացվում չինական միտքն ու մշակույթը հատկանշող հիմնական հասկացությունների հնգհատորյա հանրագիտարանի չորրորդ գիրքը:

Հատորաշարն աննախադեպ ու բազմաձևավալ մի աշխատություն է, որ հետաքրքիր ու օգտակար կարող է լինել ոչ միայն փորձագետների եւ «Երկնատակի» երկրի սիրահարների համար, այլեւ կգրավի բոլոր նրանց ուշադրությունը, ովքեր ցանկանում են իրենց համար բացահայտել չինական ժառանգության նշանակությունը համաշխարհային քաղաքակրթության մեջ:

Original Chinese-English Text

© Foreign Language Teaching and Research Publishing Co., Ltd.(FLTRP)

Armenian Translation © Foreign Language Teaching and Research Publishing Co.,Ltd.

All rights reserved.

ISBN 978-9939-1-0606-9

ՀՏԳ 1/14: 008

ԳՄԳ 87+71

© «Ոգի-Նաիրի»/թարգմանության համար, 2017/

**Չինական մտքի և մշակույթի
հիմնական հասկացություններ.
թարգմանական և հաղորդակցական նախագիծ**

Խորհրդատուներ

Լի Սյուեցին	Լին Ուսուն
Ֆլորդնա Չյա-ին Յե	Ջան Ցիզի

Փորձագետների խորհուրդ

Դեկավար

Չան Ջեն

Անդամներ

Չաո Ֆուլին, Չեն Դեջան, Չեն Սինմին, Ֆեն Ջիվեյ, Չան Չինթայ, Չուանգ Յուի, Չին Յուանփու, Լի Չիանչժուն, Լի Չաոգո, Լոու Յուլի, Մա Չյանֆեյ, Նե Չանշուն, Փան Գունքայ, Վան Բո, Վան Նին, Յե Լան, Յուան Չիսի, Յուան Սինփեյ, Ջան Լիվեն, Ջան Սիփին, Ջեն Շուփու

Չինագետներ

Ալիթո Գայ Սալվատորե, Ռոջեր Թ.Էյմս, Մարթին Ջ. Փաուլըս, Վոլֆգանգ Քուբին, Չարի Անդերս Յենսոն, Փոլ Քրուք, Մայքլ Քրուք, Դոն Սթար, Ջան եւ Այվըն Ուոլզ, Չարլզ Ուիլմեն

Գիտական խորհուրդ

Բայ Ջենքույ, Ցայ Լիցզյան, Չեն Չայյան, Չեն Շաոմին, Ֆու Չիբին, Գուո Սիաոդոն, Մայքլ Չոար, Չե Շիծյան, Չու Չայ, Չու Չժիֆեն, Չուան Չունյան, Չյա Դեջուն, Չյան Չայլոնգ, Չյան Չաոշու, Լի Ցունչան, Լի Չինլին, Լի Սյուեթաո, Լին Ման-Չիու, Լյու Ցին, Լյու Ջեն, Լյու Յուհուա, Մեն Սինյուան, Մեյ Ցուանյուե, Մեն Ցինման, Թորսթըն Փեթերզ, Չոշուա Մեյսոն,

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Ցյաո Յուն, Ռեն Դայուան, Շեն Վեյսին, Լինեթ Շի, Սուն Յիֆեն, Թաո Լիցին, Թուն Սյաոհուա, Վան Գանի, Վան Յուեյմին, Վան Քեփին, Վան Լիլի, Վանգ Վեյդոն, Վեյ Յուշան, Վեն Յայմին, Վու Գենյու, Վու Ջիձյե, Սիա Ջիսյուան, Սյու Մինցյան, Սյու Յանան, Սյու Ին, Յան Վենբին, Յան Սյուեծյուն, Յան Սյուեդոն, Յան Իրուեյ, Յույ Վենթաո, Յու Լայմին, Ջան Ցզյանմին, Ջան Չին, Ջան Սիյին, Ջաո Թուն, Ջեն Քայ, Ջոու Յունֆան, Ջու Լյանցի, Ջու Յուան, Ջոու Լի:

այմին 爱民

Սիրիր ժողովրդին

Եզրույթը նշանակում է՝ սիրել ու հոգ տանել հասարակ ժողովրդին: Սա ոչ միայն զգացում է, որ կառավարողները պիտի տաժեն հասարակ մարդկանց նկատմամբ, այլև կարևոր սկզբունք, որին անհրաժեշտ է հետևել կառավարելու ընթացքում: Հին չինացիները հավատացած էին, որ կառավարողները պետք է օգտվեն հատուկ քաղաքականությունից և միջոցներից, օգտակար լինեն մարդկանց, հնարավորություն տան խաղաղ ապրել ու հանգիստ աշխատել, ազատեն նրանց տառապանքից ու ավելորդ սահմանափակումներից: Սա նախապայման կամ հիմք է, որի շնորհիվ կառավարողները կշահեն ժողովրդի հարգանքը: «Ժողովրդին սիրելը» ոչ միայն կարևոր քաղաքական հասկացություն էր, այլև կիրառվում էր ռազմական ոլորտում և դարձել էր կարևոր սկզբունք, հատկապես այն ժամանակ, երբ պետք էր բանակը պատրաստել պատերազմի: Ըստ այս սկզբունքի՝ թե՛ սեփական, թե՛ թշնամի ժողովուրդը պիտի արժանանա հոգածության ու սիրո: Սա չինական մտածողության «նախ՝ ժողովուրդը» և «բարեգործություն/առատաձեռնություն և արդարամտություն» գաղափարների դրսևորում է:

Մեջբերումներ

Ջոուի Ուեն արքան հարցրեց Չյան Թայգունին. «Կցանկանայի իմանալ. որո՞նք են ամենակարևոր գործոնները երկրի կառավարման մեջ, որոնք պահպանելու դեպքում կառավարիչը կարժանանա հարգանքի, իսկ ժողովուրդը խաղաղ կապրի»: Չյան Թայգունը պատասխանեց. «Ուղղակի սիրել ժողովրդին»: Ուեն արքան հարցրեց. «Բայց ինչպե՞ս է

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

պետք սիրել ժողովրդին»։ Չյան Թալգունն ասաց. «Թույլ տուր, որ մարդիկ շահույթ ստանան ու մի՛ խանգարիր նրանց։ Օգնիր մարդկանց հասնել հաջողության ու մի՛ կործանիր։ Թույլ տուր ապրել ու մի՛ վնասիր։ Օգուտ տուր մարդկանց, և մի՛ օգտվիր նրանցից։ Մարդկանց պարզևի՛ր ուրախություն, և ոչ տառապանք։ Երջանկացրու, բայց մի՛ բարկացրու նրանց»։ (*«Վեց ռազմավարություն»*)

Հին ժամանակներում մարդիկ բարյացակամ սերը համարում էին հասարակության հիմք, իսկ ուժի չափավոր կիրառումը՝ ճիշտ ճանապարհ։ Ըստ պատերազմական սկզբունքների՝ չի կարելի զորակոչ հայտարարել բերքահավաքի շրջանում, կամ երբ ժողովուրդը տառապում է որևէ համաճարակից, որովհետև պետք է սիրել սեփական ժողովրդին։ Չի կարելի պատերազմ սկսել, երբ թշնամի պետությունը սգի մեջ է, կամ եթե թշնամի երկրում բնական աղետ է եղել, որովհետև պետք է սիրել նաև թշնամու ժողովրդին։ Չի կարելի զորակոչ անել ձմռանը կամ ամռանը, որովհետև պետք է սիրել թե՛ քո, թե՛ թշնամու ժողովրդին։ (*«Գլխավոր հրամանատարի քննախոսությունը պատերազմի մասին»*)

այ ժըն ի դե 爱人以德

Սիրի ժողովրդին՝ համաձայն վարքագծի կանոնների

Ուրիշների հանդեպ սերը պետք է համապատասխանի վարքագծի կանոններին, չպիտի լինի անսկզբունքային, եսասեր կամ հանդուրժող։ Այստեղ դե (德) նշանակում է բարոյական վարքագիծ և գիտակցություն և կարող է հիմք ծառայել պատշաճ հասարակական կարգ պահպանելու համար։ Ժողովրդի/մարդկանց հանդեպ սերն անձնական զգացմունքային մակարդակի վրա է, մինչդեռ բարոյականությունը հասարակական վարքուբարքի ընդունված կանոններ

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

րի ամբողջություն է: Եթե մարդկանց հանդեպ սիրո հիմքում չլինի բարոյականություն, այն կհակադրվի ընդհանուր հասարակական նորմերին և կվնասի թե՛ սիրողի, թե՛ սիրվողի ամբողջականությունը: Եզրույթն արտահայտում է հարգանք բարոյականության, հասարակական կարգի ու հանրային շահի հանդեպ:

Մեջբերումներ.

Յենցին ասաց. «Առաքինի մարդը հետևում է բարոյականության օրենքներին, երբ սիրում է ուրիշներին, մինչդեռ դատարկ մարդն ամեն ինչ հանդուրժում է՝ հանուն խաղաղության: Իսկ ե՞ս ինչ եմ ուզում: Շատ գոհ կլինեմ, եթե մինչև կյանքիս վերջ հետևեմ բարոյականության օրենքներին»:
(«Ծեսերի գիրքը»)

Առաքինի մարդը հետևում է բարոյականության օրենքներին, երբ սիրում է մարդկանց, և չի խախտում դրանք՝ ելնելով գուտ անձնական պատճառներից: (Չու ժընհու. «Սուի և Թսևն դինասարիաների սիրավեպը»)

անջու-լեյե 安居乐业

Ապրիր խաղաղությամբ և աշխատիր գոհունակությամբ

Կայուն կյանքով ապրել և ուրախ աշխատել: Անջու (安居) բառացի նշանակում է ապահով տուն, իսկ ավելի լայն իմաստով՝ երջանիկ կյանք ապրել: Լեյե (乐业) նշանակում է վայելել աշխատանքը: Երկու եզրույթը միասին վերաբերում են լավ կառավարման այն ընդհանուր վիճակին, որտեղ գերիշխում է խաղաղությունը, որտեղ բոլորն իրենց տեղում են, բավարարված են աշխատանքից ու գոհ են կյանքից: Մա հասարակ մարդկանց ցանկությունն է, ինչպես նաև՝ լավ կա-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ռավարման գերագույն նպատակը: Սա մարդակենտրոն քաղաքական նպատակ է, որի հիմնական խնդիրը ժողովրդի ապրուստն ապահովելն է:

Մեջբերումներ.

Լավ կառավարման բարձրագույն վիճակն այն է, երբ մարդիկ գոհ են իրենց ուտելիքից, հագուստից ու տնային պայմաններից և սիրով պահպանում են հասարակական նորմերը: *(Լսոցզի)*

Եթե ես երկնքի տակ բոլոր մարդկանց օգնեմ գոյատևել ու զարգանալ, վարել բարեկեցիկ կյանք, ապրել խաղաղ ու աշխատել գոհունակությամբ և երեխաներին մեծացնել ապահով աշխարհում, նրանք մեծ սիրով հավատարության երդում կտան ինձ: (Ջուն Չանթուն. «Կառավարման և խառնաշփոթի մասին»)

բայսի 百戲

Բայսի (Բոլոր կատարողական արվեստները)

Սա պատմության մեջ բոլոր կատարողական արվեստների ընդհանուր անվանումն է, ներառյալ՝ մարտարվեստ, մոգություն, կենդանիների ընտելացում, երգ ու պար, ֆարս, լարախաղացություն, դանակ կուլ տալ, կրակի վրա քայլել և այլ ակրոբատիկ համարներ: Արվեստի այս տեսակները բազմազան էին թե՛ ձևի, թե՛ բովանդակության տեսանկյունից և կարող էին հեշտությամբ ներկայացվել, և միակ չափանիշը հանդիսատեսին զվարճացնելն էր: Այսպիսի ներկայացումները ցուցադրվում էին դեռևս Հան ժամանակներում, և քանի որ տարբեր էթնիկական խմբերի մշակույթն ու

արվեստի ձևերը դանդաղ ինտեգրվում էին տեղական առօրյային, կատարողական արվեստն ու ակրոբատիկան խիստ բազմազան դարձավ: *Բայսի* (百戏) եզրույթը բառացի նշանակում է «կատարման կամ ներկայացման հարյուրավոր ձևեր» և ենթադրում է կատարողական արվեստի տարբեր տեսակներ: Հարավային և Հյուսիսային դինաստիաներից հետո որպես բայսիի հոմանիշ կիրառվում էր մեկ այլ եզրույթ՝ *սակյուե* (散乐): Թան դինաստիայում կատարողական արվեստներն էլ ավելի մեծ տարածում գտան: Սույն դինաստիայում սանյուե եզրույթը վերաբերում էր հիմնականում երաժշտական ու պարային կատարումներին կամ օպերային, որ ստեղծում էին ուսյալ մարդիկ: Մինչդեռ բայսին հիմնականում վերաբերում էր ժողովրդական արտիստների ակրոբատիկ շոուներին: Երբեմն ղեկավարներն արգելում էին բայսին՝ կարծելով, որ նման կատարողական արվեստները վատ ազդեցություն են թողնում հասարակական ավանդույթների վրա: Սակայն հանուն արդարության պետք է նշել, որ բայսին ծնունդ տվեց բարձրաճաշակ երգին ու պարին, ինչպես նաև օպերային ներկայացումներին: Գրա շնորհիվ ակրոբատիկան վերածվեց ոչ շոշափելի մշակութային ժառանգության մի ձևի, որը հարստացրեց մարդկանց մշակութային կյանքը:

Մեջբերում

Յին և Հան դինաստիաներից սկսած՝ ի հայտ եկան ակրոբատիկ շոուների տարբեր տեսակներ և կատարողական արվեստների մեծ բազմազանություն, որոնք նույնպես առնչություն ունեին բայսիի հետ և նաև կոչվում էին սանյուե: (*«Թան դինաստիայի պատմությունը»*)

բյանսայշի 边塞诗

«Սահմանային» պոեզիա

Այս խմբի բանաստեղծությունները պատկերում էին սահմանային տեսարաններ, ինչպես նաև հյուսիսային սահմանի երկայնքով ընթացող կռվի տեսարաններ և այնտեղ հաստատված զինվորների կյանքը: Բանաստեղծությունները նկարագրում էին Մեծ պատից հյուսիս գտնվող գեղատեսիլ ու շքեղ բնությունը, կատաղի պատերազմական տեսարաններ, կամ սահմանը հսկողների դժվարությունները: Ստեղծագործությունների մի մասը պատկերում էր զինվորների հոգեվարքի տեսարաններ, որի պատճառը երկարատև բաժանումն էր ընտանիքներից և կարոտաբաղձությունը, իսկ որոշ բանաստեղծություններ էլ հայրենասիրության փառաբանումն էին: Որոշ ստեղծագործություններ էլ պատմում էին կանանց մասին, որոնք ձգտում էին վերամիավորվել իրենց ամուսինների ու որդիների հետ: Սահմանային բանաստեղծությունները ցույց էին տալիս բանաստեղծի վերաբերմունքը պատերազմին, նրա մտորումները պատերազմի մասին՝ ընդգծելով խոր հակասությունն անձնական կյանքի արժևորման և պարտքը կատարելու անհրաժեշտության միջև: Ամենադյուրին «սահմանային» բանաստեղծությունները գրվել են Թան դինաստիայում: Հետագա սերունդների այս ոճի բանաստեղծությունները չէին կարող մրցել Թան դինաստիայում ստեղծված բանաստեղծական նմուշների հզոր արտահայտչականության հետ:

Մեջբերում

Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանում գրված բանաստեղծությունները, որոնց յուրաքանչյուր տողում հինգ տա-

Չինական մտքի և սշակույթի հիմնական հասկացություններ

ռանշան կա, նմանակում էին Ռուան Չիի, Գուո Փուի ու Թաո Յուանմինի բանաստեղծական ոճը, մինչդեռ այս ժամանակաշրջանի սահմանային բանաստեղծությունների վրա ավելի զգալի էր Բաո Ջաոյի ու Ու Յունի ազդեցությունը: Թան դինաստիայի բանաստեղծների համար ներշնչանքի աղբյուր էր Վեց դինաստիաների պոեզիան, սակայն նրանք միևնույն ժամանակ ազատվել էին այնպիսի թերություններից, ինչպիսիք են երկարաբանություններն ու անկազմակերպվածությունը: Հետևաբար, նրանց բանաստեղծությունները դասական պոեզիայի մոտիվներ էին, որոնցից կարող ենք դասեր քաղել: (Ուան Շիջեն. «Աստիճանի ու խաղաղ կյանքի պատմություններ»)

բյաոջու-սինհուեյ 标举兴会

Առանձնահատուկ և ինքնաբուխ

Նաև՝ «ինքնաբուխ և առանձնահատուկ»: Բյաոջու (标举) ի սկզբանե նշանակում էր «տարբերվել կամ առանձնանալ»: Հետագայում իմաստն ընդլայնվեց, և եզրույթը նաև նշանակում էր «բարձրագույն/լավագույն, յուրահատուկ, հատկանշական և առանձնահատուկ»: Հուեյ (惠) նշանակում է «հավաքել/հավաքվել»: Սինհուեյ (兴会) եզրույթը վերաբերում է մարդու բուռն ստեղծագործական վիճակին և հարուստ ընկալումներին, որոնք առաջանում են որևէ երևույթից, և բուռն, բնական ներշնչանքից առաջացած հետաքրքրությանն և հմայքին, որոնք ի հայտ են գալիս գրական ստեղծագործություններում: Եզրույթն ամբողջությամբ նշանակում է՝ առանձնահատուկ, ինքնաբուխ ընկալումներ և զգացմունքներ գրական ստեղծագործության մեջ, և լարված հետաքրքրություն ու հմայք, որով օժտված է տվյալ գրական երկը: Սա միաժամանակ գրաբնագիտության եզրույթ է և

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

գրական ստեղծագործության ոլորտի հայեցակերպ: Հակադրվելով կեղծ զգացմունքայնությանը՝ եզրույթը ներառում է նաև ինքնաբուխության գաղափարը, գրողների տաղանդն ու խանդավառությունը, և ընդգծում է ազատ երևակայությունը, որը հիմնված է բնագրի վրա, և ազատ ստեղծագործ միտքը՝ բուռն ներշնչանքի վիճակում:

Մեջբերումներ.

Թե՛ Սյե Լինյունի բանաստեղծությունների ինքնաբուխությունն ու առանձնահատուկ բնույթը, թե՛ Յան Յանցիի բանաստեղծությունների խիտ կառուցվածքն ու պարզությունը, որ ներշնչվել են իրենցից առաջ ստեղծագործած բանաստեղծներից, ոգեշնչել են նաև հետագա ժամանակների բանաստեղծներին: (*«Հարավային դինաստիաներից Մուն դինաստիայի պարունությունը»*)

Ինքնաբուխ և առանձնահատուկ բանաստեղծությունն ինքնաբերաբար միաձուլում է մարդու զգացումներն ու բնական միջավայրը: (Վան Ֆուջի. *«Մին դինաստիայի պոեզիայի ժողովածու՝ մեկնաբանություններով»*)

Մանրամասն ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ երբ բանաստեղծը ներշնչված է, ստեղծում է սքանչելի գրական երկեր՝ առանց դրա մասին իմանալու: Նման բանաստեղծություններն այսպիսով օրինակ են ծառայում հետագա սերունդների համար: Երբ բանաստեղծի ներքին զգացմունքները փոխազդեցության մեջ են մտնում արտաքին աշխարհի հետ, նա, բնականաբար, ձգտում է արտահայտել դրանք: Ահա թե ինչ է նշանակում պոեզիա գրել: (Յե Սիե. *«Պոեզիա գրելու նպատակները»*)

բո՛այ 博爱

Մեծ սեր՝ ի շահ բոլորի

Բո (博) նշանակում է ընդարձակ, լայն, իսկ ալ (愛) հուեյ (惠) բառի հոմանիշն է, որը նշանակում է օգուտ բերել բոլորին: Հին չինացիները հավատում էին, որ մարդկանց խաղաղ ու անվտանգ կյանք ապահովելը հենց հուեյն է: Մերն էլ իր հերթին ժընհ (仁) կամ բարյացակամության/բարեգործության արտահայտություն է, որը հիմնված է մարդկային սերտ հարաբերությունների վրա: Եզրույթը հիմնականում առնչվում է «մարդկանց սիրելով և նրանց բարիք բերելով» կառավարելու հասկացության հետ, որը դրսևորվում է համակարգերի, օրենքների, ու քաղաքականության միջոցով, որոնք պիտի առավելագույնս գործածվեն: Եզրույթը վերաբերում է նաև հասարակական բարոյականությանն ու անհատական ամբողջականությանը, որը հիմնված է ուրիշների հետ ներդաշնակ հարաբերությունների, բարյացակամության ու փոխադարձ օգնության վրա:

Մեջբերումներ.

Հնում իմաստուն կառավարիչները բացահայտեցին, որ կրթությունը կարող է բարելավել մարդկանց կյանքը, ուստի նրանք պաշտպանում էին մեծ, համապարփակ սիրո գաղափարը, և հետևաբար, ոչ ոք չէր լքում ծնողներին: Նրանք մարդկանց սովորեցնում էին բարոյականության և վարքուբարքի կանոններ, և հետևաբար, բոլորն էլ պատշաճ կերպով էին պահում իրենց... («Որդիական բարեպաշտության դասական օրինակներ»)

Կառավարչի սկզբունքները հետևյալն են՝ կառավարել ըստ բնության օրենքների՝ առանց չափից դուրս միջամտու-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

թյան, օգտակար լինել հնարավորինս շատ մարդկանց և պաշտոնի համար ընտրել տաղանդավորներին ու ազնիվներին: (Լիու Սյան. «Պատմությունների պարտեզ»)

Մարդկանց հանդեպ մեծ սերը հենց բարյացակամությունն է, բարյացակամությամբ ու պատշաճ վարքուբարքով ապրելը նշանակում է լինել արդարամիտ, իսկ ըստ բարյացակամության ու արդարամտության կանոնների գործելը նշանակում է ապրել պատշաճ կյանքով: Առանց արտաքին միջամտության կատարելության հասնելը նշանակում է ապրել առաքինի կյանքով: (Հան Յու. «Դաոյի ծագումը»)

բուջան էրշեն 不战而胜

Հաղթիր՝ առանց պատերազմի օգնությանը դիմելու

Ասացվածքը Սուն Ուից է՝ հայտնի ռազմագետ, ըստ որի լավագույն ռազմավարությունն «առանց պատերազմի օգնությանը դիմելու թշնամուն հաղթելն է»: Նա առաջարկում էր երկու միջոց՝ 1. ռազմական հնարքների կիրառում՝ թշնամու ծրագրերը խափանելու համար, 2. դիվանագիտության կիրառում՝ թշնամուն ամբողջությամբ մեկուսացնելու համար: Այսպիսով, հակառակորդը կհայտնվեր անհույս վիճակում ու ստիպված կլիներ հնազանդվել: Սա ռազմավարության համընդգրկուն տեսլական է, որը ներառում է քաղաքականությունը, ուժը և դիվանագիտությունը, և եղել է հաջողակ հրամանատարների մի քանի սերնդի իդեալը: Այս մտածողությունը մինչ օրս էլ գերիշխող դիրք ունի միջազգային հարաբերություններում, «բիզնես պատերազմներում» և այլ ոլորտներում: Հիմքում ընկած է «նախ՝ ստեղծիր ինքդ քեզ, ապա դաշնակիցներ ձեռք բեր» ասացվածքը:

Մեջբերում

Հաղթանակը ցանկացած ճակատամարտում ուժ օգտագործելու ամենախիմաստուն ձևը չէ: Լավագույն ռազմավարությունը հետևյալն է՝ ստիպել, որ թշնամին հանձնվի առանց կռվելու: Նախընտրած տարբերակն է՝ խափանել թշնամու ծրագրերը, հաջորդ քայլը՝ դիմել դիվանագիտության օգնությանը, և չստացվելու դեպքում հարձակվել թշնամական ուժերի վրա, իսկ ամենաքիչ ցանկալի տարբերակը թշնամու քաղաքների վրա գրոհելն է: Բաղաքների վրա գրոհելը վերջին տարբերակն է, երբ այլընտրանքներն արդեն սպառվել են: (*«Պատերազմի արվեստը»*)

բու ջան ցայ ուո 不战在我

Կռվելը միայն ու միայն մարդու սեփական որոշումն է

Կռվելը կամ չկռվելը ոչ թե թշնամու, այլ մարդու անհատական, սեփական որոշումն է: Կռվի մեջ մի՛ ներգրավիր թշնամուն, եթե հաղթանակը երաշխավորված չէ: Սա հին չինացիների առաջարկած ռազմական գործողությունների սկզբունքն է: «Կռվի մեջ թշնամուն չներգրավել» չի նշանակում պասիվ դիրք ընդունել և խուսափել առճակատումից, այլ ենթադրում է խուսափել ուղղակի առճակատումից, երբ իրավիճակը թշնամու օգտին է: Չպետք է շտապել և կամ ուժով ներգրավվել հակամարտության մեջ՝ միայն թշնամու որևէ քայլի արձագանքելու համար: Փոխարենը, կարելի է իրականացնել ամուր պաշտպանություն՝ թշնամուն հյուծելու և նրան դուրս քշելու համար, ինչը թշնամուն կստիպի բացահայտել իր խոցելի կողմերը: Դրանից հետո կարելի է առիթից օգտվել, հարձակվել կամ հակահարված տալ և հաղթել ճակատամարտը: Հասկացությունը կարևորում է պատերազմ

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

մղելիս հսկողությունն իր ձեռքը վերցնելը և խորհուրդ է տալիս խուսափել կռվից, երբ հաղթանակը երաշխավորված չէ:

Մեջբերումներ.

Հետևաբար, բանիմաց հրամանատարը կարող է մոլորեցնել թշնամուն և չմոլորվել (*«Պատերազմի արվեստը»*)

Սուն Ուն ասում էր. «Եթե ես չեմ ցանկանում մասնակցել, պաշտպանական դիրք եմ գրավում և թույլ չեմ տալիս, որ թշնամին ինձ ներգրավի կռվի մեջ: Այսպիսով, ես կարող եմ ստիպել իմ թշնամուն փոխել հարձակման ուղղությունը»: Հզոր թշնամին կարող է անհնար դարձնել իմ հաղթանակը՝ կամ հետ քաշվելով կամ առաջ գալով: Հենց այդ պատճառով էլ ասում եմ՝ եթե հաղթանակը երաշխավորված չէ, թշնամուն մարտահրավեր չեմ նետում: (Լի Չին. *«Պատասխանելով Թան դինասարիայի կայսր Թայցունին»*)

ցանյան 参验

Խաչաձև ստուգում և հաստատում

Եթե ուզում եք իմանալ՝ մարդու գնահատականն ու կարծիքը ճիշտ է, թե ոչ, պետք է հաստատել դա քննման և համեմատության միջոցով: Խաչաձև ստուգման ու հաստատման մեթոդը հաճախ էր հիշատակվում Յինին նախորդած շրջանում: Հանֆեյցին մանրամասն շարադրել է այս մեթոդը: Նա հավատացած էր, որ ինչ-որ բանի ճիշտ կամ սխալ լինելը հաստատելու համար անհրաժեշտ է համեմատել, ստուգել ու հաստատել իրողությունը տարբեր տեսանկյուններից՝ երկնքից, երկրից, առարկաներից ու մարդ արարածներից: Այս մեթոդը կիրառելիս անհրաժեշտ է կենտրոնանալ գնահատականների ու կարծիքների պրակտիկ ազդեցության վրա:

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Ճիշտ են միայն այն գնահատականներն ու կարծիքները, որոնց իրական ազդեցությունն ապացուցված է համեմատության, խաչաձև ստուգման և հաստատման միջոցով: Հիմարություն է ինչ-որ բան հաստատել կուրորեն, առանց խաչաձև ստուգման ու հաստատման:

Մեջբերում

Ճիշտ է, թե սխալ, պետք է որոշվի ըստ նրա, թե արդյո՞ք անունը համապատասխանում է էությանը կամ նյութին: Միայն խաչաձև ստուգման ու հաստատման միջոցով կարելի է դատել՝ արդյոք մարդու կարծիքները ճիշտ են, թե ոչ: (*Հանֆեյցի*)

ցանլին շի էր ջի լիճյե 仓廩实而知礼节

Երբ ամբարները լիովի են, մարդիկ հետևում են վարքագծի կանոններին

Գուանցիի ամբողջական մեջբերումը հետևյալն է. «Երբ ամբարները լիովի են, մարդիկ հետևում են վարվելակերպի պատշաճ կանոններին, իսկ երբ բավականաչափ ուտելիք ու հագուստ կա, մարդիկ գիտեն՝ ինչ է պատիվ ու ամոթ»: Այստեղ «ամբարները» և «ուտելիք ու հագուստը» կյանքի նյութական պայմաններն են, իսկ «վարքուբարքի կանոններն» ու «պատիվն ու ամոթը»՝ հասարակության հասարակական և բարոյական սկզբունքները, ինչպես նաև համակարգերն ու հոգևոր մշակույթը, որոնք ընկած են նրա հիմքում: Մեջբերումն ընդգծում է նյութական կյանքի ու բարոյականության հարաբերությունը, այն է՝ առաջինը երկրորդի հիմքն է, իսկ բարոյականությունն ու հասարակական նորմերը նյութական զարգացման որոշակի աստիճանի արդյունքն են:

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Առանց հիմնական կենսական պայմանների՝ անհնար կլինի պահպանել անգամ լավագույն համակարգերը, և մարդկության բարոյական չափանիշները կմնան ցածր մակարդակում: Բոլոր ժամանակներում կառավարումը պետք է կենտրոնանա, նախ, հասարակության նյութական վիճակը բարելավելու վրա: Սա պետության կառավարման շատ պրակտիկ հասկացություն է:

Մեջբերումներ.

Եվ Գուանցին ասաց. «Երբ ցորենի ամբարները լիքն են, մարդիկ հետևում են վարքագծի պատշաճ կանոններին, իսկ երբ բավականաչափ ուտելիք ու հագուստ է լինում, մարդիկ ճանաչում են պատիվ ու ամոթ»: Պատշաճ հասարակական նորմերը ծագում են կյանքի բավարար պայմաններից, և անհետանում են, երբ այդ պայմանները բացակայում են: Դա է պատճառը, որ բարձր կարգավիճակ ունեցող մարդիկ հարստանում և պաշտպանում են բարոյական չափանիշները, իսկ սովորական մարդիկ բարոյական նորմերը պահպանում են՝ ըստ իրենց միջոցների: Չկները հավաքվում են այնտեղ, որտեղ ջուրը խորն է: Վայրի կենդանիները հավաքվում են այնտեղ, որտեղ սարերը շատ են: Երբ մարդիկ բարեկեցիկ են, ստեղծվում է կարեկցանքով ու արդարամտությամբ օժտված հասարակություն: (*«Պայմանիչ արձանագրություններ»*)

Գուանցին ասում էր. «Երբ ցորենի ամբարները լիքն են, մարդիկ հետևում են վարքագծի պատշաճ կանոններին»: Անհիշելի ժամանակներից ի վեր երբևէ չի եղել հաջող կառավարում այն դեպքում, երբ մարդիկ չեն ունեցել ապրուստի բավարար միջոցներ: Բավարար հարստությունն ու հացահատկի պաշարները կենսական նշանակություն ունեն ազգային տնտեսության և մարդկանց ապրելակերպի համար:

Ամեն ինչ հնարավոր է, երբ ցորենի բավարար պաշարներ կան, իսկ գանձարանները լիքն են: Այսպիսի կառավարիչը հաղթանակ կգրանցի հարձակման դեպքում, անխոցելի կլինի պաշտպանության մեջ և անհաղթելի՝ պատերազմում: Ո՞վ չի հպատակվի նման կառավարչի՝ կամ նահանջելու, կամ ներման միջոցով: (Չյա Ի. «Ակունույլացիան գյուղատնտեսության մեջ»)

Չանչեն 长城

Մեծ պատը

Մեծ պատը, որը նաև կոչում են «10,000 լի (5000 կիլոմետր) երկարությամբ Մեծ պատ», լիարժեք պաշտպանական համակարգ էր, բաղկացած էր պատերից, պահակադիտանոցներից, ցանկապատված անցումներից ու փարոս-աշտարակներից: Մթա. 3-րդ դարում՝ Չինաստանի միավորումից հետո, Յին դինաստիան ձգտում էր դեպի հարավ մղել հյուսիսային քոչվոր ցեղերին, որոնք հայտնի էին Սյուննու անունով՝ միմյանց կապելով ու ամրացնելով պաշտպանական պատերի հատվածները, որոնք կառուցվել էին Յան, Ջաո և Յին ֆեոդալական պետություններում և «Պատերազմող պետությունների» ժամանակաշրջանում, որը դեռ նոր էր ավարտվել: 10,000 լի երկարությամբ Մեծ պատը սկսվում էր արևմուտքում՝ Լինթաոյից (այժմյան Մինսյան կոմսություն, Գանսու գավառ) մինչև արևելքում Լյաոդուն (այժմյան Լյաոնին գավառ): Հետագա դինաստիաները, այդ թվում և Արևմտյան և Արևելյան Հան դինաստիաները, Հյուսիսային դինաստիաներն ու Սույ դինաստիան նույնպես հատվածներ ավելացրին Մեծ պատին այն տեղերում, որոնք սահմանակից էին հյուսիսային քոչվոր ցեղերի տարածքներին: Մին դինաստիան վերջին չինական դինաստիան էր, որը մասնակ-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ցեց Մեծ պատի կառուցման հսկայածավալ աշխատանքներին: Հունու և Ուանլի կայսրերի թագավորության ժամանակաշրջաններում Մեծ պատը տասնութ անգամ վերակառուցվեց: Մեծ պատի մի մեծ հատված, որ մինչ օրս կանգուն է, մնացել է Սին դինաստիայից: Սինի Մեծ պատը ձգվում է արևմուտքում Չյալու անցումից մինչև արևելքում Շանհայի անցումը, և ընդհանուր երկարությունը կազմում է 8851.8 կմ: Մեծ պատը հին Չինաստանում կառուցված խոշորագույն պաշտպանական միավորն է: Ավելի ուշ «մեծ պատ» կամ «10000 լի երկարությամբ մեծ պատ» եզրույթը հաճախ վկայակոչում էր մի խումբ մարդկանց, որոնք իրականացնում են երկրի պաշտպանությունը: Եզրույթը նաև չինացիների ազգային ամբողջական ու միասնության խորհրդանիշն է:

Մեջբերումներ.

Ապա Յին դինաստիայի առաջին կայսրը գեներալ Մեն Թյանին ուղարկեց հյուսիս՝ Մեծ պատը կառուցելու և սահմանը հսկելու: Սա Սյուննու ժողովրդին ստիպեց ավելի քան 700 լի հետ քաշվել, և նրանք այլևս չէին համարձակվում գնալ հարավ՝ ձիեր բուծելու: (Չյա Յի. «Յինի թերությունների մասին»)

Քանի որ Թյան Գույը մեռած է, երկրի մեծ պատը քանդված է, իսկ վերնախավը՝ կորած: Ի՞նչ պիտի անենք: (Չեն Չեն. «Ճահճի ավազակները. շարունակություն»)

չանշեն 暢神

Մտքի ազատ հոսք

Եզրույթը նկարագրում է մտքի մի վիճակ, որին մարդը հասնում է՝ գնահատելով արվեստի որևէ գործ, և այդ ընթաց-

քում նրա ներքին զգացմունքներն ազատորեն ու մեծ ուրախությամբ փոխազդեցության մեջ են մտնում բնության հետ: Եզրույթը մասնավորապես վերաբերում է բնանկարներ և բնանկարային բանաստեղծություններ գնահատելու գեղագիտական փորձին, երբ մարդը կլանվում է բնական տեսարաններով ու պատկերներով: Իր «Բնանկարչության սկզբնավորման մասին» ստեղծագործության մեջ նկարիչ և գեղանկարչության քննադատ Յուն Բինն ընդգծում է, որ բնանկարներ դիտելիս կարելի է գնահատել դրանց փիլիսոփայությունը և հասկանալ, թե հին ժամանակների իմաստուններն ինչ հաճույք էին ստանում բնապատկերից: Այդ ընթացքում մարդը շեղվում է արտաքին աշխարհից և ամբողջությամբ ազատվում երկրային կյանքից՝ այսպիսով հասնելով թե՛ մարմնի, թե՛ մտքի լիարժեք բավարարման: Եզրույթը ոչ միայն բացահայտում է բնանկարչության, բնանկարային բանաստեղծությունների և բնական գեղեցկության յուրահատուկ գեղագիտական գործառույթը, այլև դրսևորում է ավանդական գրականության և արվեստների՝ բնության և մարդու, մտքի և սրտի ներդաշնակության ձգտումները:

Մեջբերում

Հեռավոր անցյալում իմաստունները երևակայության և դիտարկման միջոցով բացահայտել են բնությանը ներհատուկ փիլիսոփայական իմաստությունը. ուրիշ էլ ի՞նչ է ինձ պետք: Մնում է միայն վայելել այն ուրախությունը, երբ միտքն ազատ փոխազդեցության մեջ է մտնում բնանկարի հետ: (Յուն Բին. «Բնանկարչության սկզբնավորման մասին»)

չենժըն 成人

Լիարժեք մարդ

«Լիարժեք մարդ» եզրույթը վերաբերում է կայուն բարոյական ամբողջությամբ օժտված մարդուն, որը նաև տիրապետում է բազմազան հմտությունների, որոնք հին ժամանակներում անհրաժեշտ էին հասարակական կյանքին մասնակցելու համար: Ըստ հին չինացիների՝ «լիարժեք մարդ» եզրույթը ոչ միայն ցույց է տալիս չափահասության տարիքին հասնելը, այլև նշանակում է, որ մարդն ունի կայուն բարոյական նկարագիր և տիրապետում է հմտությունների, որոնք անհրաժեշտ են հասարակությանը հարմարվելու համար: Լիարժեք մարդը պետք է անպայման օժտված լիներ իմաստությամբ, խիզախությամբ ու ինքնատիրապետմամբ, ինչպես նաև ունենար հմտություններ, որոնք անհրաժեշտ են կյանքի բոլոր հարցերը հարթելու համար, որպեսզի խոսքն ու գործը համապատասխանեն բարոյական սկզբունքների ու արդարության պահանջներին:

Մեջբերումներ.

Յիլուն հարցրեց, թե ինչ որակներով պիտի օժտված լինի լիարժեք մարդը: Եվ Կոնֆուցիոսն ասաց. «Եթե մարդն օժտված է Յան Ուջունի իմաստությամբ, հեռու է ընչաքաղցությունից, ինչպես Մեն Գունչոուն, օժտված է Բյան Ջուանցիի խիզախությամբ և Րան Յյուի բազմակողմանի հմտություններով, և գաղափար ունի ծեսերի ու երաժշտության մասին, ապա կարող է լիարժեք մարդ համարվել»: Այս Կոնֆուցիոսը շարունակեց. «Բայց ի՞նչ կարիք կա, որ լիարժեք մարդն օժտված լինի այս բոլոր արժանիքներով»: Եսապաշտության գայթակղությանը հանդիպելիս՝ նա մտաբերում է ար-

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

դարության սկզբունքը: Պատրաստ է անհրաժեշտության դեպքում վտանգել կյանքը: Երկար ժամանակ ծանր իրավիճակում հայտնվելիս երբեք չի մոռանում նախկինում տված խոստումները: Կարելի է ասել, որ նման մարդիկ լիարժեք մարդիկ են»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

Բարոյականությամբ օժտված լինելու դեպքում մարդը կունենա ուժեղ կամք և գործողությունների վճռականություն: Ուժեղ կամք ունեցող և գործողությունների մեջ վճռական մարդը հեշտությամբ արձագանքում է բոլոր փոփոխություններին: Այսպիսի մարդկանց կարելի է լիարժեք մարդ կոչել: (*«Մունցի»*)

չունբեն-ջունոն 崇本举末

Հարգիր հիմնականն ու անփոփոխ թող յուրահատուկը

Այս հասկացությունը, ի տարբերություն «հարգիր հիմնականն ու մերժիր յուրահատուկը» հասկացության, առաջացել է Վան Բիի՝ Լաոցզիի մեկնաբանությունից: Հիմնարարը կամ հիմնականը, այն է՝ Դաոն, անձն է ու անանուն, մինչդեռ «յուրահատուկ» բառը վերաբերում է բնական ձևերին ու անուններին: «Հարգիր հիմնականն ու անփոփոխ թող յուրահատուկը» եզրույթը նշանակում է՝ լիակատար իշխանություն տալ Դաոյին, որպեսզի էությունն առաջանա ու պահպանի ակտիվությունը: Քաղաքականության մեջ եզրույթը նշանակում է, որ միապետը պիտի կառավարի՝ հիմնվելով Դաոյի վրա, և չանի որևէ բան, որը դեմ է բնությանը: Նա պիտի հարգի հիմնականը, որպեսզի մարդիկ վարեն կյանքն ըստ իրենց ներհատուկ օրենքների:

Մեջբերում

Երկնքի տակ ամեն ինչ պահպանելու համար պետք է կառչել Դաոյից: Եթե հիմնականը պահպանվի, իսկ յուրահատուկն անփոփոխ մնա, բոլոր շոշափելի (նյութական) իրերը կբարգավաճեն, իսկ անունները կպահպանվեն, չար ու սխալ չի լինի, գեղեցկությունը կհամապատասխանի երկնքի օրենքին, իսկ սնափառությունը կանհետանա: (Վան Բի. «Լաոցզիի ծանոթագրություններ»)

չունբեն-սիմո 崇本息末

Հարգիր հիմնականն ու մերժիր յուրահատուկը

Եզրույթն առնչվում է հիմնականի ու յուրահատուկի հարաբերությանը: Լաոցզիին մեկնաբանելիս Վան Բին առաջ քաշեց «հիմնականը հարգելու և յուրահատուկը մերժելու» գաղափարը՝ ի հակադրություն «հիմնականը հարգելու և յուրահատուկն անփոփոխ թողնելու» գաղափարին: Հիմնականն այստեղ Դաոն է, որն անձն է ու անանուն, իսկ յուրահատուկը մարդու կողմից ստեղծված առարկաներն են՝ բազմազան ձևերով ու անուններով: «Հարգիր հիմնականն ու մերժիր յուրահատուկը» նշանակում է՝ լիարժեք իշխանություն տալ Դաոյին՝ բոլոր իրերի ներհատուկ բնույթը պահպանելու համար, և միևնույն ժամանակ դադարեցնելու մարդու կողմից ստեղծված, զանազան ձևեր ու անուններ կրող բոլոր առարկաների ձգտումները: Քաղաքական համատեքստում «հարգել հիմնականը» նշանակում է, որ միապետը պետք է կառավարի՝ հիմնվելով Դաոյի վրա, և չանի ոչինչ, որ դեմ է բնությանը: Միևնույն ժամանակ նա պետք է մերժի բարոյական արժեքների ու կանոնների կոպիտ միջամտությունը և մերժի կեղծիքը, հռետորաբանությունն ու հավակնոտ պահվածքը:

Մեջբերում

Արտահայտել պարզ գաղափարներ և կատարել պրակտիկ գործեր, և ոչ թե հետևել խորաթափանցությանն ու դոգմային, մերժել եսասիրությունն ու դիմակայել խարդախության և ունայնության գայթակղությանը. հենց սա է հիմնականը հարգելու և յուրահատուկը մերժելու էությունը: (Վան Բի. «*Լաոցզիի համառոտ նկարագիրը*»)

Չունցյու բիֆա 春秋笔法

Գարնան և աշնան տարեգրքերի ոճը

«Գարնան և աշնան տարեգրքերը» բնութագրվում են պարզ ու համառոտ լեզվով, արտահայտում են գաղափարներ, անուղղակիորեն գովերգում կամ քննադատում պատմական դեմքերն ու իրադարձությունները: Ոճը հայտնի է հետևյալ սկզբունքով՝ «այն, ինչ ներառվում կամ բացառվում է, խոր իմաստ ունի»: Բացի այդ, «յուրաքանչյուր բառ արտացոլում է իմաստունի համակրանքը կամ հակակրանքը» և «նուրբ բառերը խոր իմաստ են պարունակում»: Ըստ ավանդույթի՝ «Գարնան և աշնան տարեգրքերը» Կոնֆուցիոսը խմբագրել է Ջոու դինաստիայի ժխակատարությունները պահպանելու նպատակով: Տեքստում հեղինակի տեսակետն արտահայտելու համար չի օգտագործվում բանավիճային լեզու: Փոխարենը, այն նրբորեն արտահայտում է դրական և բացասական տեսակետներ պատմական դեմքերի ու իրադարձությունների մասին՝ տալով հակիրճ գնահատականներ, օգտագործելով հատուկ հարանշանակություններով անվանումներ կամ նուրբ արտահայտություններ, որոնք առաջացել են Ջոուի ծեսերից: Հետագայում այս ոճն էլ դարձավ պատմական երկեր հավաքելու ավանդական մեթոդ:

Մեջբերում

Ազնվականն ասում է. «Գարնան և աշնան տարեգրքերի» ոճը թաքնված է (ներակա), իսկ գրքի իմաստը բացահայտ է. այն արձանագրում է թե՛ իրադարձությունները, թե՛ նրանց խոր նշանակությունը: Այն նուրբ է, բայց տրամաբանական, խոր, բայց ոչ երկարաշունչ: Դատափետում է չարիքն ու մարդկանց խրախուսում լավ արարքներ գործել: Էլ ո՞վ, եթե ոչ իմաստունը պիտի հավաքեր այս ամենը»: *(Յուոյի մեկնաբանությունները «Գարնան և աշնան տարեգրքերի մասին»)*

դաջանֆու 大丈夫

Մեծ մարդ

Այս եզրույթը կիրառվում է իդեալական բարոյական որակ նկարագրելու համար: Մարդու ձեռքբերումները չեն որոշում այն, թե արդյո՞ք նա մեծ է, թե ոչ: Չափանիշը հետևյալն է՝ արդյո՞ք մարդը կարող է ճանաչել և հավատարիմ մնալ Դաոյին: Եթե ընդունենք, որ գոյություն ունեն Դաոյի տարբեր մեկնաբանություններ, մեծ մարդ ճանաչվելու համար անրաժեշտ պայմանները նույնպես տարբեր են: Մենցիուսը շեշտում է, որ մեծ մարդը պետք է ունենա Դաոյի օրենքներն իրագործելու ձգտում, հավատարիմ մնա բարոյական էությանը, լինի շիտակ, և ոչ մի արտաքին գործոն (ի հակադրություն նրա ներաշխարհի) չպիտի ազդի Դաոյի օրենքները պահպանելու նրա ձգտման վրա: Մակայն մեկ այլ հին չինացի փիլիսոփա՝ Լաոցզին, հավատացած է, որ մեծ մարդը պետք է թողնի ցուցադրական ծեսերն ու նորմերը և վերադառնա բնական վիճակին չ-գործության միջոցով:

Մեջբերումներ.

Երկնքի տակ ընդարձակ կացարանում ապրելով, երկնքի տակ պատշաճ վայրում ապրելով՝ պետք է հետևել հիմնական Դաոյին: Նպատակներին հասնելուց հետո պետք է Դաոն կիրառել մարդկանց հետ շփումներում: Նպատակները չիրականացնելու դեպքում պետք է հետևել միայն Դաոյին: Ոչ հարստությունը, ոչ էլ փառքը չեն կարող վնասել Դաոն: Ոչ աղքատությունը, ոչ համեստ վարքուբարքը չեն ստիպի նրան շեղվել սկզբունքներից: Ոչ սպառնալիքը, ոչ էլ բռնի ուժը չեն կարող ճնշել նրան: Այսպիսի մարդուն կարելի է մեծ մարդ կոչել: *(Մենցիու)*

Ծեսերը վկայում են հավատարմության ու անկեղծության պակասը և կանխագուշակում են խռովությունը: Նախանշված նորմերը Դաոյի ցուցադրական դրսևորումներն են և կարող են հիմարության պատճառ դառնալ: Ուստի մեծ մարդը պետք է լինի լուրջ, բայց ոչ մակերեսային, պարզ, բայց ոչ ցուցամոլ: Այսպիսի մարդը հեռանում է այն ամենից, ինչ մակերեսային է կամ ցուցադրական, և ապրում է պարզ ու ազնիվ կյանքով: *(Լանցզի)*

դանժըն-բուժան 当仁不让

Երբ քեզ հնարավորություն է ընձեռվում բարի գործ անել, մի՛ հապաղիր

Արտահայտությունը նշանակում է, որ ցանկացած մարդ պետք է իրեն դրսևորի էթիկայի կանոնների համաձայն և երբեք չխուսափի պատասխանատվությունից: *Շընը* (㊦ բարեգործություն, բարյացակամություն) Կոնֆուցիոսի պաշտպանած բարձրագույն առաքինությունն է: Ընդհանուր առմամբ եզրույթը վերաբերում է կյանքի պարտադիր պայման-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ներին, մասնավորապես երևույթների, որոնք կարելի է համեմատել բարոյական սկզբունքների և հասարակական արդարության հետ: Եզրույթն իմաստով նման է «ամբողջությամբ նվիրվել՝ ելնելով պարտքի զգացումից» և «բարոյապես պարտավորված զգալ» արտահայտություններին: Այն խրախուսում է բարոյականության և արդարության պաշտպանությունը սեփական պատասխանատվություն համարելը և համարձակվում է իր վրա վերցնել և իրականացնել այդ պատասխանատվությունը:

Մեջբերումներ.

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Երբ քեզ հնարավորություն է ընձեռվում բարիք գործել, կարելի է չենթարկել նույնիսկ սեփական ուսուցչին»: (*«Ջրույցներ և ասույթներ»*)

Քաջությունը կարող է ծառայել տարբեր նպատակների: Ունանք քաջություն են ցուցաբերում վայրկենական զգացմունքների ազդեցությամբ, ուրիշները դա անում են հանուն արդարության: Առաքինի մարդը քաջություն է դրսևորում, երբ վտանգվում են բարոյական սկզբունքները, իսկ չնչին մարդը հնարավոր է քաջություն ցուցաբերի ցուցադրաբար, ուրիշների ներկայությամբ: (*«Չեն եղբայրների գրական երկերը»*)

դե ժըն ջե սին, շի ժըն ջե բեն 得人者兴, 失人者崩

Նա, ով ձեռք կբերի մարդկանց աջակցությունը, վեր կելնի, իսկ, ով կկորցնի այդ աջակցությունը, կկործանվի

Եզրույթը նշանակում է՝ նրանք, որ կնվաճեն մարդկանց սրտերը կամ կօգտվեն տաղանդավորների ծառայությունից, վեր կելնեն, մինչդեռ նրանք, որ կկոտրեն մարդկանց սրտերը

կամ որոնց չի հաջողվի իրենց շուրջ հավաքել տաղանդավոր մարդկանց, կկործանվեն: *Շըն* (人) նշանակում է «մարդկանց սրտեր», ինչպես նաև «մարդկային տաղանդներ»: Ասացվածքը, որ ծագել է «Պատմագրի արձանագրություններից», ունի երկու հարանշանակություն: Նախ, երկրի կամ կառավարության վերելքն ու անկումը կախված են մարդկանց սրտերը նվաճելուց: Միայն մարդկանց սրտերը նվաճելու և նրանց ցանկություններին արձագանքելու դեպքում երկիրը կամ կառավարությունը կարող է շարունակել բարգավաճել: Սա համապատասխանում է «մարդկանց սրտերի վրա խարսխվելու» և «մարդիկ պետության հիմքն են» արտահայտությունների փոխտփայությանը: Երկրորդ, տաղանդը շրջադարձային դեր է խաղում երկրի կամ կառավարության վերելքի կամ անկման հարցում: Միայն ամենատունակ ու ամենաշիտակ մարդկանց ճանաչելով ու հավաքագրելով, միայն նրանց ճիշտ ձևով ներգրավելու դեպքում կարելի է մեծ գործ կատարել, և այդ դեպքում երկիրը և նրա կառավարությունը կայուն ու ապահով կլինեն: Մարդկանց սրտերը նվաճելը սերտորեն կապված է տաղանդներին գրավելու հետ: Մարդկանց սրտերը նվաճելու դեպքում ի վերջո կգրավեք տաղանդավորների ուշադրությունը, իսկ տաղանդավորներին հավաքագրելով ի վերջո կնվաճեք մարդկանց սրտերը: Բոլոր առաջնորդները՝ թե՛ պետությունների ղեկավարներ, թե՛ խմբերի կամ թիմերի առաջնորդներ, պետք է հետևեն կառավարման այս մեթոդին:

Մեջերումներ.

Երկիրը կբարգավաճի, երբ հաշվի նստի մարդկանց ցանկությունների հետ: Եվ կկործանվի, եթե դեմ գնա մարդկանց կամքին: (*Գուսնցի*)

Երկրում չի կարող լինել հարատև խառնաշփոթ կամ խա-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

դադություն: Խառնաշփոթը կշարունակվի, եթե վատ մարդ գա իշխանության: Մյուս կողմից, եթե ազնիվ մարդ կանգնի երկրի դեկին, կգերիշխի խաղաղությունը: *(Գուանցի)*

Ինչ վերաբերում է կառավարմանը, ապա ազգը, որն օգտվում է տաղանդավոր մարդկանց ծառայությունից, կբարգավաճի: Այլապես, այն կկործանվի: (Ջաո Ռուի. *«Ռազմագեորների մտքերի մասին»*)

դյանթյե-չենձին 点铁成金

Ոսկե հայում

«Ոսկե հայում» եզրույթը նշանակում է պարզ լեզվով արտահայտել նոր ու նորը իմաստ կամ ձևափոխել անցյալի վարպետների հին արտահայտությունները: Արտահայտությունն օգտագործվում է նաև՝ նկարագրելու, թե կայացած գրողն ինչպես է խմբագրում ստեղծագործությունները: Մանր շտկումների միջոցով նա կարող է շքեղություն հաղորդել պարզ ստեղծագործությանը: Հյուսիսային Մուն դինաստիայի բանաստեղծ և գիտնական Հուան Թինձյանը գնահատում ու խրախուսում էր գրաքննադատ Լիու Սյեի այն գաղափարը, ըստ որի դասականներն առաջարկում են գերազանց օրինակներ, որոնցից կարելի է սովորել, բայց նաև ընդգծում էր, որ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել և կիրառել դասական գլուխգործոցներում հաճախ հանդիպող արտահայտչամիջոցները՝ խելամիտ ձևափոխման ենթարկելով դրանցում տեղ գտած բառերը, փոխելով տարածված և ծեծված նորաբանությունները՝ սեփական ստեղծագործությանը թարմություն և գրական ոճ հաղորդելու համար: Մուն դինաստիայում և դրանից հետո այս տեսությունը պատճառ դարձավ պոեզիայի ստեղծագործության մեթոդների մասին բազմաթիվ քննարկումների:

Մեջբերումներ.

Հին ժամանակներում ամենաունակ գրողներին հաջողվում էր գերազանց պատկերներ ներկայացնել իրենց երկում նկարագրված գրեթե ամեն ինչի մասին: Նույնիսկ եթե նրանց ստեղծագործություններում տեղ էին գտնում նախկին վարպետների հին արտահայտություններ կամ նախադասություններ, նրանք կարողանում էին ձևափոխել դրանք, ինչպես ալքիմիկոսն է ընդամենը մեկ հայումով կամ շարժումով կապարը վերածում ոսկու: (Հուան Թինձյան. «Պայրասխան նամակ Հուն Ջուֆուին»)

«Երբ գինովցած ես, աղմկում ես, որ անհանգստացնես ուրիշներին, գռեհիկ բառապաշարով զայրացնում ես հարևաններին, իսկ լիկյորը բաժակի միջից ծիծաղում է քեզ վրա ու ասում՝ ես խմիչք եմ, մեղմ ու ջերմ, ինչպես գարնանային եղանակը»: Առաջին երկու նախադասությունները կոպիտ էին, բայց մեզ համար այսպիսի նյութը հրաշալի բանաստեղծության փոխարկելու գործընթացն իսկական վարպետություն է: Հենց սա է կոչվում ոսկե հայում: (Ու Քե. Յանհայի դիրողությունները պոեզիայի մասին»)

Ֆա 法

Օրենք

Ֆա (法) եզրույթը վերաբերում է թե՛ օրենքներին, թե՛ իրավական համակարգին: Հին ժամանակներում *ֆան* (օրենք) և *լին* (ծեսեր) կիրառվում էին մարդկային վարքագիծը կարգավորելու համար: Լին նպատակն էր՝ խրախուսել առաքինի վարքագիծը: Ֆա ասելով նկատի են առնվում պատժիչ օրենքները, որոնց նպատակն էր պատժել չար արարքների համար: *Ֆու* բառի գրաֆիկական արխաիկ ձևը (灋) արտա-

ցուում է օրենքի հիմնական էությունը: Այն բաղկացած է երկու տարրից: Տառի աջ մասը, որը կարդացվում է ջի, ցույց է տալիս միանեղջյուրանման առասպելական կենդանի, որը կարողանում էր ճիշտը տարբերել սխալից: Այն դատարանում եղջյուրով հրում էր հանցագործին ու մատնանշում նրա գործած հանցանքը: Չախ մասը ցույց է տալիս օրինականության մակարդակը, ճիշտ այնպես, ինչպես ցույց կտար ջրի մակարդակը: Հնում մարդիկ հավատացած էին, որ չնայած օրենքները ստեղծվում ու հրապարակվում են միապետի կողմից, թե՛ նա, թե՛ ընդհանրապես հանրությունը պետք է ուղղորդվեն դրանցով, ինչն էլ իսկապես մարմնավորում է արդարությունն ու օրենքի հավասարությունը: Չինաստանում դեռևս Շան դինաստիայում գրվում էին օրենքներ: Մ.թ.ա. 536 թվականին Ջեն նահանգի վարչապետ Յիչանը հրամայեց իր նահանգի օրենքը գրել բրոնզե անոթի վրա, որը թագավորի իշխանության խորհրդանիշն էր: Պատմության մեջ այն հայտնի էր «մետաղի վրա դաջված օրենսգիրք» անունով: Որպես չինական պատմության մեջ առաջին անգամ գրված և հանրությանը ներկայացված օրենք՝ այն խիստ կարևոր նշանակություն ունեցավ պետության օրենքների հանրային խրախուսման և գործարկման մեջ:

Մեջբերումներ

Օրենքները պատիժներ են, որոնց նպատակն է արգելել բռնությունն ու հանցանքը: (Հուան Կուան. «Տրամասություններ ադի ու երկաթի մասին»)

Ծեսերը կատարվում են հանցագործություններ գործելուց առաջ, մինչդեռ օրենքները՝ որպես պատիժ, կիրառվում են հետո: («Պատմագրի արչանագրություններ»)

Թե՛ միապետը, թե՛ նրա ենթակաները պիտի պահպանեն օրենքները: («Պատմագրի արչանագրություններ»)

Փան ջե դաո ջի դուն 反者道之动

Միակ շարժումը վերադառնալն է

Գաոյի շարժումը հակառակ վիճակին ձևափոխվելն է կամ սկզբնական վիճակին վերադառնալը: Հասկացությունն առաջարկել է Լաոցզին: Լաոցզին հավատացած էր, որ Գաոն շարժման ու իրերի փոփոխության հիմնարար օրենքն է: Օրենքի էությունը «վերադարձն» է, որն ունի երկու տարբեր ներիմաստ: Մեկը ցույց է տալիս հակադիրն ու հակառակը, մասնավորապես՝ շարժման մեջ գտնվող երևույթի հնարավոր ձևափոխումն իր հակառակ վիճակին: Մյուսը ենթադրում է վերադարձ, այսինքն՝ իրն ի վերջո վերադառնում է իր սկզբնական վիճակին: Այս հասկացությունը մարմնավորում է Լաոցզիի և դաոսական գիտնականների խոր ընկալումները երևույթների շարժումը կառավարող օրենքի մասին:

Մեջբերում

Գաոյի շարժումը ենթադրում է ձևափոխում հակառակ վիճակին կամ վերադարձ նախնական վիճակին: Իսկ Գաոն մեղմ ու պարզ է գործարկման մեջ: (*Լաոցզի*)

Փան՝այ 泛爱

Մեծ սեր, որ տարածվում է բոլորի վրա

Իմաստային մակարդակում *ֆան՝այը* (泛爱), ինչպես *բո՛ւյ* (博爱) եզրույթը, նշանակում է մեծ սեր, որը տարածվում է բոլորի վրա: Մինչդեռ չինական մտքի պատմության մեջ այն կիրառվել է տարբեր հարակից իմաստներով. եթե բո՛ւյն ընդհանրապես ենթադրում է «բոլոր մարդ արարած-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ների սեր», ապա ֆան՝այը ենթադրում է «բոլոր մարդ արարածների, ինչպես նաև բոլոր իրերի (երևույթների) սեր»: Մանան է Մենցիուսի այն գաղափարին, ըստ որի առաքինի մարդիկ պիտի սիրեն ուրիշներին ու գնահատեն երկրի երեսին ամեն ինչ, և Ջան Յայի առաջարկին, ըստ որի՝ բոլոր մարդիկ քույրեր ու եղբայրներ են, իսկ բոլոր իրերը (երևույթներ)՝ ընկերներ:

Մեջբերումներ.

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Տանը ծնողներին վերաբերվեք ակնածանքով, դրսում տարեցներին վերաբերվեք հարգանքով, եղեք շրջահայաց ու անկեղծ, սիրեք բոլոր մարդկանց և հաճախ այցելեք նրանց, որ վեհանձն են ու առաքինի»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

Միրիթ ամեն բան ու բոլոր արարածներին, քանզի նրանք օրգանական ամբողջություն են կազմում: (*«Չուսնցի»*)

Ֆեյմին 非命

Ճակատագրապաշտության (ֆատալիզմ) մերժում

Ըստ այս համոզմունքի՝ իրադարձությունները նախասահմանված չեն, և ճակատագրի մերժումը մոխիստական մտքի հիմնական տարրերից է: Մոցին ենթադրում էր, որ աղքատությունն ու խառնաշփոթն առաջ են գալիս մեր իսկ սեփական գործողությունների արդյունքում, և նախասահմանված չեն ճակատագրով: Մարդկային գործերի մեջ ճակատագրին մեղադրելը նույնն է, ինչ եթե գործող անձանց ազատես իրենց գործողությունների պատասխանատվությունից, և դա կարող է պետության մեջ քաոս ստեղծել, իսկ մարդկանց կյանքում աղքատություն առաջացնել: Մենք կարող

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ենք պրակտիկ օգուտ ստանալ՝ միայն ընդունելով այնպիսի էթիկական սկզբունքներ, ինչպիսիք են անշահախնդիր սերն ու սեփական ջանքերը:

Մեջբերում.

Նրանք, որ ամեն ինչի մեջ մեղադրում են ճակատագրին, վնասում են աշխարհը: Եվ դա է պատճառը, որ Մոցին հակադրվում է նրանց տեսակետին: (*Մոցի*)

գե 格

Զննել/ուսումնասիրել

Եզրույթը նշանակում է՝ ուսումնասիրել կամ զննել իրերը, մարդկանց կամ ցանկացած երևույթ: Կոնֆուցիական գիտնականները մշակել են այս մոտեցումը, որպեսզի մարդկանց օգնեն ճշգրիտ գնահատել իրենց շրջապատող երևույթները և մշակել բարոյականություն և էթիկա՝ որպես մեթոդաբանության տեսակ: Երբեմն եզրույթը կիրառվում է՝ որպես գոյական և նշանակում է որևէ չափանիշ: Երբ եզրույթն օգագործվում է մարդու որակները գնահատելու համար, հղում է անում նրա բարոյական որակներին, այն է՝ մարդու անհատականությանը կամ բարոյական ամբողջականությանը, ինչպես նաև կրթության ոլորտում ձեռքբերումներին: Գրաքննադատության ոլորտում այն ունի երեք հարանշանակություն. նախ և առաջ, այն վերաբերում է չափածո կամ արձակ գրելու հիմնական պահանջներին ու մեթոդներին: Երկրորդ, այն վերաբերում է ճաշակին, ոճին ու գրական ձեռքբերումներին: Երրորդ, այն վերաբերում է գրական երկի ամբողջական կառուցվածքին, կամ թե ինչպես են միաձուլվում ձևն ու բովանդակությունը: Ընդհանուր առմամբ եզ-

րույթը ցույց է տալիս գրական երկը գնահատելու չափանիշները:

Մեջբերումներ.

Փաստերն ու երևույթներն ուսումնասիրելն ու վերլուծելը գիտելիք ձեռք բերելու ճիշտ մոտեցում է: Աշխարհայեցողությունը կարելի է ձեռք բերել միայն փաստերն ու երևույթները խորապես քննելու և վերլուծելու դեպքում: (*«Ճեսերի գիրքը»*)

Թան դինաստիայի ուշ շրջանում բանաստեղծներն այլևս օժտված չէին իրենց նախորդների՝ Լի Բայի ու Գու Ֆուի խիզախ, հերոսական որակներով: Նրանք դեռևս մրցում էին միմյանց հետ մտքի խորության և գրական կատարելագործման առումով: (Օույան Սիու. *«Օոույան Սիուի պոեզիայի քննադատություն»*)

Կառուցվածքը, բովանդակությունն ու գրավչությունը պոեզիայի հիմնական գործոններն են: Կառուցվածքն արտացոլում է բանաստեղծական ձևը, բովանդակությունը հաղորդում է զգացմունքը, իսկ գրավչությունը որոշում է՝ արդյո՞ք այն հասել է գեղարվեստական բարձր մակարդակի: (Գաո Յի. *«Դուանի երկերի լիակատար ժողովածուի նախաբան»*)

գունդիաո 宫调

Գունդիաո (Երաժշտական տոնայնություններ)

Դասական չինական երաժշտության տեսությունը համակցում էր տոնայնությունն ու ձայնաստիճանը՝ երաժշտության տարբեր տեսակները դասակարգելու ու անվանելու, ինչպես նաև դրանք բնութագրելու համար: Յոթ ձայնանիշները (նոտա) կոչվում են *գուն* (宫 երաժշտական նոտագրության մեջ համապատասխանում է 1-ին նոտային), *շան* (商

համապատասխանում է 2-րդին), *ջուե* (角 համապատասխանում է 3-րդին), *բյանցի* (变徵 համապատասխանում է 4-րդին), *ջի* (徵 համապատասխանում է 5-րդին), *յու* (羽 համապատասխանում է 6-րդին) և *բյանգուն* (变宫 համապատասխանում է 7-րդին): Դրանցից ցանկացածը կարող է լինել գլխավոր ձայնանիշ, իսկ մյուսները դասավորվեն որոշակի հեռավորությամբ և կազմեն մեկ տոնայնություն: Այն տոնայնությունը, որի գլխավոր նոտան գունն է, կոչվում է *գուն*, այն տոնայնությունը, որտեղ գլխավոր է մնացած նոտաներից որևէ մեկը, կոչվում է *դիաու*: Յոթ ձևերը 12 տեսակերամենտների նվագակցությամբ կարող են տեսականորեն կազմված լինել 12 գունից և 72 դիաույից, ընդհանուր առմամբ՝ 84 երաժշտական տոնայնություն: Սակայն պրակտիկ երաժշտության մեջ ոչ բոլոր գուներն ու դիաուներն էին օգտագործվում: Թան և Սուն դինաստիաների կայսերական երաժշտության մեջ օգտագործվում էին միայն յոթ գուները, յուրաքանչյուրը՝ կազմված չորս տոնից (ընդհանուր առմամբ՝ 28 երաժշտական տոնայնություն): Հարավային Սուն դինաստիայում յոթ գուները և տասներկու դիաուներն օգտագործվում էին բանաստեղծություններին ուղեկցող երաժշտության մեջ: Յուան դինաստիայում վեց գուները և տասնմեկ դիաուներն օգտագործվում էին հյուսիսային երաժշտության մեջ, իսկ հինգ գուներն ու չորս դիաուները՝ հարավային երաժշտության մեջ: Մին և Յին դինաստիաներում օգտագործվում էին միայն հինգ գուները և չորս դիաուները: Որոշ երաժշտական քննադատներ կանոններ էին ստեղծում տարբեր գուների և դիաուների համար, որոնք օգտագործվում էին տարբեր առիթներով հնչող երաժշտության մեջ՝ ըստ բնութագրի: Գունդիաույի տեսությունը ուղղորդող և կարգավորող դեր էր կատարում բանաստեղծությունների և օպերաների երաժշտական նվագակցման համար, և այն կարելի էր կիրառել՝ հին երաժշտություն «թարգմանելու» համար: Սա հին

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

չինական արվեստի ուսումնասիրության կարևորագույն ոլորտ է:

Մեջբերումներ.

Յուրաքանչյուր տեմպերամենտ բաղկացած է յոթ նոտայից, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է օգտագործվել՝ որպես տոնայնության գլխավոր ձայնանիշ: Ուստի, գոյություն ունի ընդհանուր առմամբ 84 տոնայնություն: Անկախ նրանից, թե որ նոտան է հիմնականը, և անկախ նրանից, թե ինչ տեմպերամենտով է նվագակցությունը, երաժշտությունը կլինի ներդաշնակ և ականջի համար հաճելի: (*«Սույ դինասսոփայի պատմությունը»*)

Խոսք և երաժշտություն գրելիս առաջին հերթին պետք է հետևել գունդիաոյին, ապա բավարար ուշադրություն դարձնել հանգին ու ռիթմին, և վերջապես բառերի ընտրության հարցում պետք է հետևել որոշակի չափանիշների, եթե որոշել եք գրել տոնայնություն ունեցող լիրիկական բանաստեղծություններ: (Լի Յու. *«Խառը դիտարկումներ»*)

Յի լիրիկական բանաստեղծություն գրելիս գոյություն ունի երեք դժվարություն: Շարադրանքում դժվար է պատշաճ կերպով հավասարակշռել բարդությունն ու պարզությունը: Գունդիայում դժվար է ներդաշնակությունը պահելով հասնել ճիշտ արագության: Առոգանության մեջ դժվար է ներկայացնել գրական բովանդակությունն այնպես, որ այն լիարժեք արտահայտի ներկայացված կերպարների զգացմունքները: (Դին Յաոքան. *«Միքեր՝ Սյաոթայում դրամատուրգիայի սկզբունքների մասին»*)

գունջեն 公正

Արդար / անաչառ

Գունջեն նշանակում է ազնիվ և արդար: *Գունը* (公), որը *սի* (私 մասնավոր) հականիշն է, նշանակում է անաչառ ու ոչ եսակենտրոն: *Չենը* (正), որը *ցուի* (曲 ծուռ) հականիշն է, երկու իմաստ ունի: Մեկն արդարության վրա հիմնված ընդհանուր նորմերն են, մյուսը՝ սեփական վարքագծով այս նորմերին համապատասխանելն ու այլոց հետ հարաբերություններում անկողմնակալ ու անաչառ լինելը: Արդարություն կա հիմնականում այն պետության կամ հասարակության մեջ, որտեղ գոյություն ունեն ընդհանուր բարոյականություն և նորմեր, որոնք միավորում են բոլորին, և որոնց միջոցով մարդիկ դատում են, թե արդյո՞ք այլոք ճիշտ են վարվում: Ժամանակակից հասարակության մեջ արդարություն լինում է այն դեպքում, երբ հաստատությունները, օրենքներն ու մարդիկ արդար են, իսկ հասարակական հարստությունն ու հանրային ռեսուրսներն արդար ձևով են բախշվում: Այն համարվում է նաև առանցքային արժեք, որը նպաստում է բարոյականության և լավ հասարակության զարգացմանը:

Մեջբերումներ.

Մի՛ խախտեք արդարությունը անհատական համակրանքի ու հակակրանքի պատճառով: Պարզեք՝ ինչ չեն սիրում մարդիկ, և դա ընդունեք՝ որպես զգուշացում: (*Գուանցի*)

Թան դինաստիայի Թայցուն կայսրն ասաց. «Այն, ինչ հին ժամանակներում մարդիկ համարում էին մեծ արդարություն, հավանաբար անկողմնակալությունն ու ինքնավերահսկողությունն է՝ առանց եսասիրության: (Ու Չին. «Չենը»

Չինական մտքի և սշակույթի հիմնական հասկացություններ

գուան քազավորության կարևոր քաղաքական գործերը»)

Երկնքի տակ բոլորն արժանանում են արդարության, երբ կառավարումն արդար է: Կառավարումն արդար է, երբ կառավարիչներն արդար են: Մարդիկ արդար են, երբ նրանց միտքն է արդար: (*«Թան դինաստիային նախորդող շրջանի գրականության անթոլոգիա»*)

գուուն-յունդուն 古文运动

Դասական արձակի շարժում

Եզրույթը հղում է անում գրական բարեփոխումների շարժանը, որը սկսվել է Թան դինաստիայի կեսերից և տևել մինչև Հյուսիսային Սուն ժամանակաշրջանը: Այն խիստ հակադրվում էր ռիթմիկ արձակին, որին բնորոշ էր զուգահեռականությունն ու չափից դուրս նրբագեղությունը, որը շատ տարածված էր Վեց դինաստիաների ժամանակաշրջանում, և կոչ էր անում վերադառնալ «իսկական» դասական չինարեն գրելաճին: Շարժումն իր բնույթով միաժամանակ և՛ ինտելեկտուալ էր, և՛ հասարակական: Այս շարժման վառ ներկայացուցիչներից էին Հան Յուն և Լիու Յունյուանը Թան դինաստիայից, Օույան Սիուն, Սու Սունը, Ուան Անչին, Յեն Գունը, Սու Շին և Սու Ջեն Սուն դինաստիայից: Մասնավորապես այս համատեքստում դասական արձակ հասկացությունը հակադրվում էր խիստ ռիթմիկ արձակին: Դասական արձակը, որն առաջարկել է Հան Յուն, վերաբերում էր Յին, Արևմտյան Հան և Արևելյան Հան դինաստիաների արձակին, որին բնորոշ էին ճկուն երկարությամբ բանաստեղծական տողերը, որոնք չունեն որոշակի տաղաչափական կադապար և զուգահեռ կառուցվածք: Ինչ վերաբերում է բովանդակությանը, ապա դասական արձակը նպատակ ուներ արտահայտել գաղափարներ և արտացոլել իրական կյան-

քը: Ռիթմիկ արձակն էլ, մյուս կողմից, գրելատճ էր, որը տարածված էր Թան դինաստիային նախորդած շրջանում և խիստ պահանջներ էր սահմանում զուգահեռականության, նրբագեղ բառերի, վանկաչափության, մեղեդու և ակնարկների գործածության առումով: Չնայած այս ժանրում կային հրաշալի ստեղծագործություններ, մեծ մասը ձևով քարացած էին, բովանդակությամբ՝ դատարկ: Սա նկատի ունենալով՝ Հան Յուն կոչ էր անում վերադառնալ Արևմտյան և Արևելյան Հան դինաստիաների գրական ավանդույթին, որպեսզի հնարավոր լինի բարեփոխել գրական ստեղծագրությունը: Այս հարցում նրան աջակցում էին մի շարք ականավոր գրողներ, այդ թվում և Լիու Յունյուանը: Նրանք միասին հիմնեցին այն, ինչ հետագայում կոչվելու էր Գասական արձակի շարժում: Հան Յուն նախաձեռնեց գրական ստեղծագրության բարեփոխման համադրումը Կոնֆուցիական բարոյագիտության վերածննդի հետ, ինչը գրական երկերին հնարավորություն էր տալիս նպաստել երկրի ավելի լավ կառավարմանը: Բայց ռիթմիկ արձակն ամբողջությամբ չվերացավ: Այն շարունակվեց Թան դինաստիայի ուշ շրջանում: Հյուսիսային Սուն դինաստիայի գրող Օոույան Սիուն, որն ուներ հզոր քաղաքական ազդեցություն, պաշտպանում էր դասական արձակի վերածնունդը: Նրա ժամանակակից Սու Սունը, ինչպես նաև նրա ուսանողներ Ուան Անշին, Յեն Գունը, Սու Շին և Սու Ջեն գրում էին դասական արձակի ժանրում, բայց յուրաքանչյուրը՝ միայն իրեն հատուկ ոճով: Սու Շիի ազդեցությամբ Հուան Թինձյանը, Չեն Շիդաոն, Ջան Լեյը, Յին Գուանը և Չաո Բուջին նույնպես դարձան հայտնի արձակագիրներ: Այս գրական դեմքերի ջանքերի շնորհիվ դասական արձակի շարժումը մեծ ծաղկում ապրեց Սուն դինաստիայում:

Մեջբերումներ.

Եվ այսպես, հաճախ մենք ստիպված ենք լինում գրել գուտ սոցիալիզացիայի նպատակով: Եվ ես շատ եմ ամաչում դրանից: Ի՞նչ օգուտ կարող է տալ դասական արձակը ժամանակակից աշխարհին: Հույս ունեմ, որ կլինեն մարդիկ, որոնք իսկապես կգնահատեն մեր ստեղծագործությունները: (Հան Յու. «Նամակ Ֆեն Սուին՝ արշակ գրելու մասին»)

Սու Շին ասում էր. «Դու Ֆուի բանաստեղծությունները, Հան Յուի արձակն ու Յան Ջենցինի վայելչագրությունը, հենվելով մեծ բանաստեղծների, արձակագիրների ու վայելչագիրների լավագույն ստեղծագործությունների վրա, հասել են գեղարվեստական ձեռքբերման բարձրագույն մակարդակի»: (Չեն Շիդաո. «Հոուչանի պոեզիայի ընկալումը»)

հանսու 含蓄

Նուրբ ակնարկ

Սա գրական երկերի ստեղծման տեխնիկա կամ ոճ է, վերաբերում է պարզ գեղարվեստական պատկեր ներկայացնելիս հակիրճ լեզվի օգտագործմանը, որի դեպքում հարուստ զգացմունքներն ու ներհմաստները երևան են բերվում նրբորեն, որպեսզի ընթերցողները կարողանան բնագդաբար զգալ բազմաթիվ թաքնված իմաստներ: Չինաստանի վաղ շրջանի գրական-գեղարվեստական ստեղծագործություններում նկատելի է արտահայտման շիտակ ու հավաստի ոճը, ինչպես նաև նուրբ եղանակը: Քանի որ տեխնիկան ի սկզբանե առաջացել է դառասական մտքից և վաղ շրջանում կիրառվում էր՝ որպես պոեզիայում հզոր անհատներին քննադատելու միջոց, այն շեշտում է զգացմունքի արտահայտումը նուրբ եղանակով, որը ստիպում է մտածել, և արդյունքում պատ-

կերներն ուղեկցվում են հարուստ նրբերանգներով կամ թաքնված իմաստով, որը պետք է որ գրավի ընթերցողի ուշադրությունը: Լեզուն պիտի լինի պարզ ու անպաճույճ, բայց նաև ընթերցողին թույլ տա վեր հանել թաքնված իմաստները: Թան դինաստիայի գրաքննադատ Սիկուն Թուն սա համարում էր պոեզիայի քսանչորս ոճերից մեկը: Նուրբ ակնարկը գրողի մշակութային ձեռքբերումների, ստեղծագործական տեխնիկայի, ինչպես նաև գրական ոճի ու պատկերավոր մտածողության միասնության բարձրագույն մակարդակն է:

Մեջբերումներ.

Թեև ոչ մի բառ չկա, սակայն այն ավետափ լցված է այն նյութով, որն ուզում է արտահայտել: Չի ակնարկում գրողի անձնական վշտի մասին, մինչդեռ անհնար է չզգալ այն: Պատճառն այն է, որ այստեղ տեղ են գտել անկեղծ ու բնական զգացմունքներ, և մարդու տրամադրությունը բարձրանում և իջնում է այդ զգացմունքներն արտահայտող երկի հետ: (Սիկուն Թու. «Պոեզիայի քսանչորս ոճերը»)

Արտահայտվելու նպատակը կարծիքը նրբորեն բարձրաձայնելն է: Սու Դունփոն մի անգամ ասել է. «Բանաստեղծություն գրելիս օգտագործվող բառերի քանակը սահմանափակ է, իսկ բանաստեղծությամբ հաղորդվող իմաստները՝ անսահմանափակ: Սա համաշխարհային ընդունված չափանիշ է»: (Չյան Կուի. «Բայժի Դաոժընի պոեզիայի տեսությունը»)

Լավ *ցի* բանաստեղծություն գրելու հիմնական պայմանը անսահմանափակ իմաստներ պարունակող նուրբ ակնարկն է: Նուրբ ակնարկ նշանակում է՝ իմաստը երբեք ակնհայտ չէ, մինչդեռ բառերն ընդմիջտ արձագանքում են մտքում: Տողը պիտի հնարավորություն տա արտահայտել հետագա միտ-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

քը, իսկ բանաստեղծությունը պիտի այնքան իմաստալից լինի, որ ընթերցողները երկար մտորեն: Այս մեթոդի գեղեցկությունն անսահմանափակ նուրբ իմաստների արտահայտումն է պարզ լեզվի մեջ: (Շեն Սյանլուն. «*Լսահներ Յի պոեզիայի մասին*»)

հանյուն 涵泳

Ամբողջությամբ կլանված լինել (ընթերցանության և ուսումնառության մեջ)

Եզրույթն ի սկզբանե վերաբերում էր դասական երկեր կարդալուն, որը պահանջում է այնքան խորությամբ կլանվել երկով, որը կարելի է համեմատել ջրի մեջ ընկղմվելու հետ, շարունակաբար այնքան խորհրդածելով իմաստի շուրջ, մինչև ամբողջությամբ «մարսես» նրա նշանակությունը, մինչ այն հաղորդի սեփական զգացմունքներն ու ներըմբռնումները: Ժամանակի ընթացքում այս մեթոդը վերածվում է սովորելու մի ձևի, որն ընթերցողին ստիպում է կենտրոնացնել սեփական փորձն ու կուտակված գիտելիքը և խորությամբ մտածել կարդացածի շուրջ, որպեսզի գիտելիքն անվերջ նորացվի ու թարմացվի: Որպես գրական երկերը հասկանալու և մեկնաբանելու մեթոդ՝ այն պահանջում է սեփական միտքը տեղադրել երկի մեջ, խորությամբ հասկանալ, թե ստեղծագործությունն ինչու է այդպես գրված, և զգալ դրա նուրբ իմաստներն ու գեղարվեստական ընկալումը: Մեթոդի հիմքում ընկած է այն ընկալումը, որ գրական ստեղծագործությունները խիստ ներշնչող և լուսավորող են:

Մեջբերումներ.

Երբ գիտնականը գիրք է կարդում, պետք է ուղիղ նստի,

ուշադիր կարդա, հանգիստ ու բարձրաձայն ընթերցի, ողջ միտքը կենտրոնացնի գրքի վրա, ամբողջությամբ կլանվի ու մտքի գրքի նշանակության ու կարևորության մասին՝ ելնելով սեփական փորձից: (*«Վարպետ Ջու Սիի դասակարգված գրույցները»*)

Այդպիսի լեզուն ունի ներքին կապակցվածություն և մտքի տրամաբանական գիծ: Երբ մարդը երկար ժամանակ խորապես տարված է լինում ինչ-որ գործով, բնականաբար, հասկանում է, թե ինչպես կարելի է հստակ արտաբերել բոլոր բարդություններն ու միավորել առանցքային գաղափարները: Կարիք չկա հենվել տվյալ երկի հետ կապ չունեցող տեսությունների ու քննարկումների վրա: Դա կնշանակեր միայն սահմանափակվել նրանով, ինչ բանաստեղծը մտադրվել էր արտահայտել: (Ջու Սի. *«Ջու Սիի երկերի ժողովածու»*)

Մանրամասն ուսումնասիրել գրական համատեքստը և այնքան կլանվել տեքստով, որ ամբողջությամբ տիրապետես նրա էությանը. միայն այսպես կարելի է նշմարել տարբեր գրական երկերի հիմնական տարբերությունները: (Ուան Ֆուչի. *«Կցկրուր մեկնաբանություններ պոեզիայի մասին Ջինչըր սրուդիայից»*)

հանյուեֆու 汉乐府

Յուեֆու պոեզիա

Յուեֆու (乐府) բանաստեղծություններ գրվում էին Հան դինաստիայում: Ի սկզբանե, յուեֆուն կառավարական գրասենյակ էր, որը կայսերական արքունիքը հիմնել էր՝ երաժիշտներ պատրաստելու, ժողովրդական երգեր ու բալլադներ հավաքելու, երաժշտություն գրելու և երաժշտական գործիքները դրանց համապատասխանեցնելու համար: Ավելի

ուշ այն վերաբերում էր ժողովրդական երգեր ու բալլադներ հավաքելուն, երաժշտությանը համապատասխանեցնելուն ու պալատական երաժիշտների կողմից կատարելուն: Այս ոճի բանաստեղծությունները հին ժողովրդական երգերի ու բալլադների վերարտադրությունն էին «Երգերի գիրքը» կազմելուց հետո և իրենց կարևորությամբ հավասար էին «Երգերի գրքին» ու «Չուի ներբողներին»: Մինչ օրս սերնդեսերունդ փոխանցվել է 50-60 յուեֆու բանաստեղծություն: Դրանք իրապես պատկերում էին այն ժամանակի հասարակության տարբեր կողմերն ու ներկայացնում անկեղծ զգացմունքներ՝ այսպիսով ստեղծելով գրական ավանդույթ, որն արտացոլում էր հասարակ մարդկանց զգացումները: Մասնավորապես յուեֆու բանաստեղծություններն աչքի էին ընկնում կանանց կյանքի վառ պատկերներով: Բոլոր բանաստեղծությունները, որ հնարավոր էր երգել, կամ որոնք գրված էին յուեֆու թեմաներով, հետագայում կոչվեցին յուեֆու բանաստեղծություններ հավաքական անունով:

Մեջբերումներ.

Երբ Հան դինաստիայի Ու կայսրը հիմնեց գրասենյակ, որը զբաղվում էր ժողովրդական երգեր ու բալլադներ հավաքելով, բոլորը լսում էին Դայ և Ջաո շրջանների ժողովրդական երգերն ու Յին և Չու շրջանների բալլադները: Դրանք ստեղծվել էին՝ մարդկանց ուրախությունն ու վիշտն արտահայտելու համար կամ ներշնչված էին որոշ իրադարձություններով... (*«Հան դինաստիայի պատմությունը»*)

Յուեֆու բանաստեղծությունները տարբերվում են ռիթմով ու տոնայնությամբ, նվազակցվում են երաժշտությամբ և կատարվում որպես երգ: (Լիու Սյե. *«Գրական միտքն ու վիշտակներ քանդակելը»*)

հաոֆանփայ 豪放派

Հաոֆան դպրոց / Խիզախ և անբռնազբոս դպրոց

Սա Մուն դինաստիայի երկու *gh* (词) լիրիկական դպրոցներից մեկն էր, որը հիմնականում առնչվում էր ազգի հիմնական խնդիրներին և արտահայտում ազնիվ ձգտումներ: Ոճն աչքի էր ընկնում լայն մտահորիզոնով ու խիզախ արտահայտչամիջոցներով, հաճախ օգտվում էր արձակ պոեզիայի մեթոդներից և չէր սահմանափակվում տաղաչափական կարծրատիպերով: Առաջին բանաստեղծը, որն օգտագործեց «խիզախ և անբռնազբոս» եզրույթը, Մու Շին էր: Նա և Սին Յիջին մեծ գովասանքի էին արժանանում Հարավային Մուն դինաստիայի քննադատների կողմից՝ որպես այս դպրոցի առաջատար բանաստեղծներ: Հյուսիսային Մուն դինաստիայի գրող Ֆան Ջունյանը հիմնադրեց այս դպրոցն իր *gh* քնարերգությամբ՝ «Չկնորսի երգը» ստեղծագործությամբ, որը վերածվեց խոշոր բանաստեղծական ոճի՝ հիմնականում Մու Շիի շնորհիվ: Երբ Կենտրոնական դաշտերը հանձնվեցին Չին ուժերին, Մուն դինաստիայի արքունիքը փախավ Յանգցե գետի հարավային կողմը և այնքան թույլ էր, որ չկարողացավ հետ վերցնել կորցրած տարածքը: Բազմաթիվ *gh* բանաստեղծներ, Սին Յիջիի գլխավորությամբ և այնպիսի հանրահայտ բանաստեղծների աջակցությամբ, ինչպիսիք են Չեն Յույին, Յե Մենդեն, Ջու Գունրուն, Ջան Յուանգանը, Ջան Սյաոսյանը, Լու Յոուն, Չեն Լյանը և Լիու Գոուն, այս ոճի իրենց բանաստեղծություններում նշում էին, որ տենչում են վերադառնալ հյուսիս: Նրանք արտահայտում էին իրենց հայրենասիրական զգացմունքներն և սեփական ճակատագիրը նույնացնում էին ողջ ազգի ճակատագրի հետ: Այսպիսով, նրանք հարստացրին արտահայտման ձևերը *gh* քնարերգության միջոցով և բարձրացրին նրա

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

կարգավիճակը գրականության պատմության ոլորտում: Չնայած այս դպրոցի բանաստեղծները գրում էին խիզախ ու անբռնազրոս ոճով, երբեմն ստեղծում էին նաև նուրբ ու գեղանի ցի բանաստեծություններ: Նրանց երկերը հաճախ պարունակում էին բազմաթիվ մեկնաբանություններ ու ակնարկներ, չէին պահպանում տաղաչափական կադապարները և ավելի շատ հնչում էին ոչ թե որպես պոեզիա, այլ որպես արձակ:

Մեջբերումներ.

Յի քնարերգությունը կարելի է բաժանել երկու տեսակի՝ վայելչագեղ ու սահմանափակ և խիզախ ու անբռնազրոս: Բանաստեղծությունների առաջին տեսակն աչքի է ընկնում սեփական զգացմունքների նուրբ արտահայտմամբ, իսկ երկրորդ տեսակն ավելի բացահայտ է և աչքի է ընկնում լայն մտահորիզոնով: Այս տարբերակումը պայմանավորված է բանաստեղծների առանձնահատկություններով: Յին Գուանի ցի բանաստեղծությունները հիմնականում վայելչագեղ են ու նուրբ, մինչդեռ Սու Շիի բանաստեղծությունները խիզախ են ու ճոխ: Ընդհանուր առմամբ ցի քնարերգությանը հատուկ է վայելչագեղ ու սահմանափակ ոճը հետևում է՝ ի տարբերություն խիզախ ու անբռնազրոս ոճի: (Ջան Յան. «Յի լիրիկայի տաղաչափական կադապարները»)

Ըստ Ջան Յանի՝ ցի քնարերգությունը կարող է լինել կամ վայելչագեղ ու սահմանափակ կամ խիզախ ու անբռնազրոս: Ես հավատացած եմ, որ Լի Յինջաոն առաջին, իսկ Սին Յիջին էլ երկրորդ ուղղության լավագույն ներկայացուցիչներից է: Երկուսն էլ ծնունդով Չինանից են: Նրանցից հետո ուրիշ ոչ մի ցի բանաստեղծ ի հայտ չի եկել մեր նահանգում: (Ռուան Շիջեն. «Նոթեր ցի պոեզիայի մասին»)

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

հառ ջան քի ուան, ուան ջան քի ուեյ 好战必亡, 忘战必危

Պատերազմ տենչողները կկործանվեն. պատերազմի մասին մոռացողները վտանգի տակ կլինեն

Ռ-ազմատենչ մարդիկ ու ազգերն ի վերջո կկործանվեն, իսկ պատերազմի մասին մոռացողներն անխուսափելիորեն կհայտնվեն վտանգի մեջ: Այսինքն՝ այն երկրները, որ սիրում են պատերազմ սանձազերծել, անպայման կկործանվեն, իսկ այն երկրները, որ պատրաստ չեն պատերազմի, կհայտնվեն վտանգավոր իրավիճակներում: *Հանջուան* (好战) եզրույթով բնութագրվում են նրանք, ովքեր ձգտում են հակամարտություններ ու պատերազմներ հրահրել դրսում՝ հանուն սեփական շահերի, և անտեսում են բարոյական սկզբունքները: *Ուանջուան* (忘战) եզրույթը նշանակում է՝ մոռանալ, որ պատերազմը կարող է անսպասելիորեն սկսվել, և հետևաբար, պատշաճ կերպով պատրաստ չլինել դրան: Հին չինացիները հավատում էին, որ ներքին ու արտաքին գործերը պետք է կարգավորել դիմացինի հանդեպ սիրով: Պատերազմները սպառում են երկրի ռեսուրսները և հանգեցնում մարդկային կորուստների. նույնիսկ արդար պատերազմը («պատերազմ՝ պատերազմին վերջ դնելու համար»), որ մղվում էր երկիրը պաշտպանելու և ժողովրդի անվտանգությունն ապահովելու համար, պետք է լինի անխուսափելի այլընտրանք, վերջին տարբերակ: Այս արտահայտությունը միաժամանակ պատկերում է պատերազմի և երկրի վերելքի ու անկման դիալեկտիկական կապը և ներկայացնում խաղաղասեր չինացիների «քաղաքացիական» բնույթը:

Մեջբերումներ.

Հետևաբար, եթե նույնիսկ երկիրը հզոր է, բայց հակված է

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

պատերազմների, անպայման կկործանվի: Եթե նույնիսկ երկիրը խաղաղ ապրի, բայց մոռանա պատերազմի մասին, անխուսափելիորեն կհայտնվի վտանգի մեջ: Հետևաբար, նույնիսկ եթե երկրում խաղաղություն է տիրում, ու մարդիկ ապրում են կայուն ու խաղաղ կյանքով, գարնանն ու աշնանը որս է արվում, որն իրականացվում է՝ որպես զորավարություն: Վասալ պետությունները պատրաստում են իրենց զորքերին և զորավարություններ են անցկացնում գարնանն ու աշնանը, որպեսզի չմոռանան պատերազմի մասին: («Գլխավոր հրամանատարի քննախոսությունը պատերազմի մասին»)

Պատերազմ մղելը հանգեցնում է ավերածությունների, իսկ կռվելն ամենաանպատիվ գործն է: Ռ-ազմատենչ մարդիկ, որոնք ձգտում են հաղթանակ տանել պատերազմում, ի վերջո միշտ զղջում են դրա համար: (Սիմա Գուան. «Պայքարությունը՝ որպես հայելի»)

հեռեյզուի 和为贵

Ներդաշնակությունն ամենաանգինն է

Ներդաշնակությունը դարձրեք առաջնային նպատակ: Հե (和) նշանակում է համապատասխանություն և նպատակահարմարություն: Սա հարազատ մարդկանց գոյակցությունն է, որը հիմնված է տարբերությունների ու բազմազանության հանդեպ հարգանքի վրա: Ի սկզբանե, արտահայտությունը ցույց էր տալիս չի (祗 ծեսեր/հասարակական նորմեր) դերը, այն է՝ ապահովել որոշակի հասարակական կարգավիճակ ունեցող քաղաքացիների ներդաշնակ գոյակցությունը, որտեղ յուրաքանչյուր ոք ունի իր տեղը և օգտվում է փոխշահավետ հարաբերություններից, ինչն էլ հանգեցնում է «ներդաշնակ, միևնույն ժամանակ բազմազան» հասարակու-

թյան ստեղծման: Սա կոնֆուցիական դպրոցի կարևոր բարոյական հասկացություն է, որը կիրառվում է ներանձնային հարաբերությունները կարգավորելիս: Հետագայում եզրույթը զարգացավ և վերաբերում էր ընդհանուր առմամբ մարդկանց, խմբերի ու պետությունների միջև ներդաշնակ, հարազատ, խաղաղ ու փոխհամաձայնեցված հարաբերություններին: Սա բնորոշում է չինացի ժողովրդի «քաղաքացիական» էությունը. նրանք դեմ են ռազմական հակամարտություններին և ձգտում են խաղաղության ու ներդաշնակության:

Մեջբերում

Յուուցին ասում էր. «Ծեսերի օգնությանը դիմելիս ներդաշնակությունը դարձրեք առաջնային նպատակ: Սա գլխավոր առանձնահատկություն է, որը բնորոշում է անցյալի միապետ կառավարիչներին: Մշտապես գործեք ներդաշնակության օրենքի համաձայն՝ անկախ նրանից, թե խնդրո առարկան լուրջ է, թե չնչին: Սակայն երբեմն այս օրենքը չի գործում: Եթե ձգտում եք ներդաշնակության հանուն ներդաշնակության, և այն չեք լրացնում ծեսերով, հաջողության հույսերն ի չիք են դառնում: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

հուանհան 荒寒

Մռայլ ու լքված

Եզրույթը վերաբերում է լքված ու ամայի լանդշաֆտներին, որոնք նկարագրված կամ պատկերված են դասական բանաստեղծություններում կամ կտավներում և միայնության ու լքվածության զգացում են հաղորդում: Թան և Մուն դինաստիաներում որոշ բանաստեղծներ, որոնք աքսորվում կամ ուղարկվում էին սահմանային կայազորներում աշխա-

տելու, ոչ միայն ապրում էին լքված վայրերում, այլև սարսափելի դատարկության զգացում էին ունենում, քանի որ ապագայի հանդեպ ոչ մի հույս չկար, և նրանք ըստ արժանվույն չէին գնահատվում ու չէին ընդունվում: Արդյունքում նրանք պոեզիայում ստեղծում էին դատարկ, լքված տեսարաններ, որոնցում արտահայտում էին ներքին ամբողջականությունը պահպանելու հաստատակամությունն ու վճռականությունը: Այսպիսով նրանք ստեղծեցին յուրահատուկ ստեղծագործական մեթոդ, որն ի գործ է անցնել իրականության սահմանները: Մռայլ, լքված տեսարաններով նկարներն ակնարկում են միայնակ մարդու հաղորդակցությունը բնության հետ՝ արտահայտելով նաև մարդու և բնության միացումը: Այսպիսի բանաստեղծություններն ու կտավները չինական մշակույթին բնորոշ ճաշակ ու ոճ են ներկայացնում:

Մեջբերումներ

Մեծ պատից այն կողմ մռայլ ու ամայի տեսարանների վառ նկարագրությունները Նալան Մինդեի ցի բանաստեղծություններում ստեղծվել են անձնական փորձից. նա ուղեկցում էր կայսերը ստուգումների ընթացքում, ուստիև նրա պատկերներն ավելի մոտ են բնությանը: Մյուս կողմից նրա երկար ցի բանաստեղծությունները փոքր-ինչ ազատ են, իսկ կարճ բանաստեղծություններն ավելի հաջողված են: Մի՞թե պատահառն այն է, որ նրա տաղանդը սահմաններ ուներ: (Յայ Սունյուն. «Քեթիևի մեկնաբանությունները Յի պոեզիայի մասին»)

Ինչ վերաբերում է ձնապատ տեսարաններին, որոնք ստեղծվել են Ուան Ուեյից հետո, ապա ուշագրավ էին հատկապես Լի Չենի, Ֆան Քուանի, Լի Թանի և Մու Դաոնի գործերը: Չնայած նրանց վրձնահարվածները կյանքով լի էին, դրանք չի կարելի համեմատել Ուան Ուեյի հետ՝ մռայլ

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական հասկացություններ

միայնության զգայական ընկալման տեսակետից: (Յուն Շոուփին. «Նանքյանի մեկնաբանությունները կրավների մասին»):

Հուան Հե 黄河

Գեղին գետը

Յինհայ-Տիբեթյան բարձրավանդակից սկիզբ առնող Գեղին գետը Չինաստանի երկրորդ ամենաերկար գետն է, որը հոսում է դեպի արևելք՝ Յինհայ, Սիչուան, Գանսու նահանգների, Նինսյա Հուի ինքնավար շրջանի և Ներքին Մոնղոլիա ինքնավար շրջանի միջով, ինչպես նաև Շաանսի, Շանսի, Հենան և Շանդուն նահանգներով և լցվում է Բոհայ ծովը: Գետի ընդհանուր երկարությունը 5464 կիլոմետր է, աշխարհի խոշորագույն ջրային ուղիներից է: Գետն ամունը ստացել է իր դեղնավուն գույնի համար, որի պատճառը ջրի մեջ լցվող մեծ քանակությամբ տիղմն է: Գեղին գետը, որն իրավամբ համարվում է չինացիների ու չինական մշակույթի օրրան, ժողովրդի շրջանում հայտնի է Մայր գետ անունով և դարձել է չինացիների կարևոր մշակութային խորհրդանիշ: Գետը խորհրդանշում է այն հերոսականությունն ու համառությունը, որով չինացի ազգն առաջ է գնում՝ չնայած բոլոր դժվարություններին:

Մեջբերում

Մարերի ետևում մայր մտնող արևը շողում է, Գեղին գետը հոսում է դեպի ծով: Բարձրացիր սարի գագաթն ու տես գետի համայնապատկերը, որ հասնում է հորիզոնից հորիզոն: (Ուան Ջիհուան. «Գուանցուե աշխարհիկ մագլցելով»)

հուեյմին 两仪

Օգտակար լինել մարդկանց

Եզրույթը նշանակում է օգտակար լինել մարդկանց և ապահովել ամեն ինչով: Հուեյմին (惠) եզրույթը բարեգութ կառավարման և ժողովրդին սիրելու կոնկրետ դրսևորում է, որը կենտրոնանում է հարստությունը մարդկանց բաժանելու և նրանց օգտակար լինելու գաղափարի վրա: Շեշտը դրվում է նախ մարդկանց շահերի վրա, որի դեպքում նրանք անպայման կաջակցեն թե՛ կառավարչին և թե՛ մյուս պաշտոնյաներին: Եզրույթը մասնավորապես նշանակում է, որ քաղաքականությունն ու ձեռնարկված միջոցները պետք է հիմնված լինեն հանրության շահի վրա, իրականություն դառնան և բավարարեն մարդկանց իրական կարիքները, ինչպես նաև ապահովեն նրանց բարեկեցությունը: Նրանք չպիտի հակադրվեն հանրային շահին, կամ ավելի վատ, չպիտի խաբեն կամ դիմեն բռնի ուժի:

Մեջբերումներ.

Երկինքն օգտակար է մարդկանց, և կառավարիչը պետք է հետևի երկնքի կամքին: («Պարմության գիրքը»)

Հարստությունը մարդկանց բաժանելը կամ մարդկանց նյութական բարիք բերելը կոչվում է հուեյ: (Մեկնիտա)

Երբ Յիի Չին կոմսը Չին պետությունում էր, նա խորհուրդ հարցրեց Շի Կուանին, թե ինչպես կառավարի՝ ասելով. «Ի՞նչ խորհուրդ կտաս»: «Միակ բանը, որ պետք է անել, մարդկանց մասին հոգ տանելն է», - պատասխանեց Շի Կուանը: Կոմսը վերադարձավ Յի նահանգ, բացեց պետական ամբարները և ցորենը բաժանեց աղքատներին: Նա բացեց պալատի գանձարանը և փող բաժանեց նրանց, ովքեր չունե-

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

ին կերակրող ընտանիք: Նախորդ տարիներից մնացած հացահատիկ կամ չբաշխած հարստություն այլևս չկար: Պալատի սպասավորները, որոնք չարժանացան նրա համակրանքին, իրավունք ստացան հեռանալ ու ամուսնանալ, իսկ յոթանասունն անց մարդկանց պետությունն ապահովեց հացահատիկով: *(Հանֆեյցի)*

ձի Ն

Ձի / Նախանշան

Ձի (Ն) եզրույթը նախանշան է, որը մատնանշում է իրերի ի հայտ գալը կամ փոխվելը: Հին չինացիները հավատացած էին, որ նուրբ նախանշանը հայտնվում է այն ժամանակ, երբ ինչ-որ նոր բան պիտի ի հայտ գա, կամ երբ մի հին բան պիտի փոխվի, կամ մինչ այն պահը, երբ մարդկային էության մեջ տարբերակվում են բարին ու չարը: Նախանշանը կամ տեսանելի է կամ թաքնված է ինչ-որ հին իրի մեջ: Պետք է զարգացնել նախանշանը տեսնելու և օգտագործելու ունակությունը: Երբ մարդը հմուտ է և նախանշանից հասկանում է, որ ինչ-որ նոր բան է հայտնվում կամ փոխվում, և ճիշտ պահին օգտվում է դրանից, ապա կարող է կանխատեսել ու հասկանալ, թե իրերն ինչպես են ծագում ու փոխվում՝ այսպիսով գնալով ցանկալի ճանապարհով ու խուսափելով վնասներից:

Մեջբերումներ.

Ձի՝ նշանակում է նուրբ նախանշան, որը կանխագուշակում է բարին կամ չարը: Առաքինի մարդն առանց վարանելու գործում է ճիշտ պահին, երբ նախանշան է տեսնում: *(«Փոփոխությունների գիրքը»)*

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Չի՝ նշանակում է նախանշան իրերի փոփոխության մասին և ցույց է տալիս բարու և չարի տարբերակումը մարդկային էության մեջ: (Չոու Դունյի. «*Կոնֆուցիական մտքի էություն*»)

ձի սուտ բու յու, ու շի յու ժըն 己所不欲, 勿施于人

Ուրիշների հետ մի վարվիր այնպես, ինչպես չես ցանկանա, որ քեզ հետ վարվեն

Ուրիշներին մի՛ պարտադրիր այն, ինչ ինքդ չես ուզում: Սա «նրբանկատության» ճանապարհն է, որը պաշտպանում էր Կոնֆուցիոսը: Այն կոչ է անում սեփական մտքի միջոցով քննել և հասկանալ այլոց մտքերը: Ժամանակակից մեկնաբանությամբ՝ այն նշանակում է պատկերացնել քեզ ուրիշի փոխարեն կամ մտածել նրանց տեսանկյունից: Նրա փիլիսոփայական հիմքը մարդկանց էության նմանությունն է: Սա կարևոր սկզբունք է, որ կոնֆուցիական գիտնականները առաջ էին քաշում՝ ներանձնային հարաբերությունները կարգավորելիս, իսկ այժմ իմաստն ընդլայնվել է և ներառում է նաև միջազգային հարաբերությունների ոլորտը, որն առնչվում է գերտերությունների քաղաքական բախումների հետ: Նրա հիմնական տարրերն են՝ բարյացակամությունը /բարեգործությունը, հավասարությունն ու հանդուրժողականությունը:

Մեջբերումներ.

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Մարդկային էությունը ծննդի պահին նույնն է, և փոխվում է միայն շրջապատի միջոցով»:
(«*Չրույցներ և ասույթներ*»)

Յիգունը հարցնում էր. «Կա՞ արդյոք որևէ ուսմունք, որը

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

կարող է ծառայել՝ որպես ողջ կյանքը կարգավորելու հարատև սկզբունք»։ Կոնֆուցիոսը պատասխանում է. «Անշուշտ. պետք է նրբանկատ լինել։ Ուրիշների հետ մի վարվիր այնպես, ինչպես չես ուզի, որ քեզ հետ վարվեն»։ (*«Ձրույցներ և ասույթներ»*)

Չյան 'ան ֆենգու 建安風骨

Չյան'անի գրական ոճը

Չյան'ան գրական ոճը, որը նաև հայտնի է Հան-Ուեյ գրական ոճ անունով, ենթադրում է գրական ոճը Հան դինաստիայի Չյան'ան դարաշրջանից (196-220) մինչև Հյուսիսային Ուեյ դինաստիայի վաղ շրջան, որն աչքի է ընկնում կրքի, հուզմունքի ու վրդովմունքի հզոր արտահայտությամբ։ Հան դինաստիայի վերջին տարիներն աչքի ընկան քաղաքական վայրիվերումներով, անդադար պատերազմներով ու մարդկանց տեղահանումներով։ Կարկառուն գրական դեմքերը, ինչպիսիք են Ցաո Ցաոն, Ցաո Փին ու Ցաո Ջին և «Յոթ վարպետները», այսինքն՝ Կուն Ռունը, Չեն Լին, Ուան Ցանը, Սու Գանը, Ռուան Յուն, Ին Ցանը և Լիու Ջենը, ինչպես նաև բանաստեղծուհի Ցայ Ցանը, ժառանգել են Հան դինաստիայի ժողովրդական երգերի ռեալիստական ավանդույթը։ Իրենց ստեղծագործություններում նրանք անդրադառնում էին այնպիսի թեմաների, ինչպիսիք են հասարակական տեղաշարժերը, մարդկանց տառապանքը և անհատների ձգտումները՝ արտահայտելով ստեղծագործական ոգի և ազնիվ նպատակներ հետապնդելու վճռականությունը։ Նրանց ստեղծագործությունները պատմում են մեծ դժվարություններ հաղթահարելու ուժի, խիզախության և վճռականության մասին։ Չյան'ան գրականությունը, որն այս դարաշրջանի համար աչքի էր ընկնում մեկամաղձությամբ ու հզոր ոճով, ի հայտ

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

եկավ՝ որպես յուրահատուկ ժանր և հետագա սերունդների կողմից դիտարկվեց՝ որպես աչքի ընկնող գրական ոճ, որտեղ հատկապես գնահատվում էր Չյան'ան պոեզիան:

Մեջբերում.

Չյան'ան դարաշրջանի սկզբում բանաստեղծությունները հինգ բառանոց տողերով գրելն աննախադեպ տարածում գտավ: Գրական տիրույթում գերիշխող դիրք էին գրավում հատկապես Յաո Փին (Ուեյի Ուեն կայսրը) և Յա Ջին (Չենի Սի արքայազնը): Ժամանակի մյուս առաջատար բանաստեղծներից էին Ուան Յանը, Սու Գանը, Ին Յանը և Լիու Ջենը: Նրանք սիրում էին գեղեցիկ տեսարաններ, մասնավորապես լճեր ու այգիներ, սիրում էին նաև խնջույքներ կազմակերպել ու խմել: Նրանք իրենց բանաստեղծություններում կրքով ու նրբագեղությամբ գրում էին զգացմունքների ու ձգտումների մասին: (Լիու Սյե. «Գրական միտքն ու վիշապներ քանդակելը»)

ձիերի 解蔽

Մաքրի միտքն առեղծվածներից

Եզրույթը, որ վերցված է «Սունցիից», նշանակում է միտքը մաքրել առեղծվածներից, ինչը կօգնի հասկանալ Գաոն: Սունցին հավատացած է, որ մարդու բարոյական ամբողջականությունը կախված է Գաոյի նրա ընկալումից: Սակայն մարդու համակրանքն ու հակակրանքը, ցանկություններն ու արտաքին գործոնները խոչընդոտում են նրա կողմից Գաոյի ընկալումը: Այսպիսի արգելքները վերացնելու համար անհրաժեշտ է զարգացնել միտքը, դարձնել այն բաց, կենտրոնացած ու հանդարտ:

Մեջբերում

Իմաստունները գիտեին, թե որքան վնասակար են առեղծվածները, որոնք շեղում են մարդու միտքը: Ուշադրությունը չպետք է սահմանափակվի միայն համակրանքով կամ հակակրանքով, իրերի ծագումով ու վախճանով, ձեռքի տակ կամ հեռու գտնվող իրերով, իրերի խոր կամ մակերեսային կողմերով, անցյալով կամ ներկայով: Փոխարենը, բոլոր իրերը պետք է դասավորված լինեն և գնահատվեն՝ ըստ սահմանված չափանիշի: Այսպիսով, կարելի է խուսափել իրերի միակողմանի ընկալումից, ապա՝ նրա կարգի շուրջ բազմաթիվ թյուրըմբռումներից, որի պատճառը նրանց միջև բազմաթիվ տարբերություններն են: (*«Մուլնցի»*)

ձինցի 精气

Կենսական էներգիա

Կենսական էներգիան ամենադրական և նուրբ էներգիան է: Կենսական էներգիայի ամենահին մանրամասն բացատրությունը կարելի է գտնել «Գուանցիում»: Ըստ գրքի՝ ամենադրական և նուրբ էներգիան Դաոյի որոշակի դրսևորումն է: Ձև ունեցող բոլոր իրերը և բոլոր մարդ արարածները կազմված են կենսական էներգիայից, համարվում է, որ մարդու կյանքը, զգացմունքներն ու իմացությունը նույնպես ծագում են կենսական էներգիայից:

Մեջբերումներ

Ամեն ինչ ծնունդ է առնում կենսական էներգիայից: Կենսական էներգիան հողի վրա ստեղծում է բերք, իսկ երկնքում՝ աստղեր: Երբ կենսական էներգիան հայտնվում է երկնքի ու

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

երկրի միջև, առաջանում են ուրվականներ ու հոգիներ: Երբ այն մուտք է գործում մարդկային սիրտ, իմաստուն է ծնվում: («*Գուսուցի*»)

Գոյատևման համար մարդկանց պետք է կենսական էներգիա: Երբ մարդիկ մահանում են, կենսական էներգիան հոդս է ցնդում: (Ուան Չուն. «*Կրթական փարքեր դպրոցների համեմատական ուսումնասիրություն*»)

քեծի-ֆուլի 克己复礼

Սանճի քեզ և հետևի ր հասարակական նորմերին

Սահմանափակի ր խոսքերդ ու արարքներդ և համապատասխանեցրու հասարակական նորմերին: Եզրույթն ի հայտ է եկել «Ջրույցներ և ասույթներից»: Սա այն հիմնարար մեթոդն էր, որ Կոնֆուցիոսը խորհուրդ էր տալիս բարեգործության/բարյացակամության հասնելու համար: Ըստ Կոնֆուցիոսի՝ հասարակական նորմերը պետք է չափանիշ լինեն բարյացակամություն ձևավորելու համար: Արտաքին առումով ձեր խոսքերն ու արարքները պետք է ենթարկվեն հասարակական նորմերին, բայց ինչն ավելի կարևոր է, անհրաժեշտ է սանձել սեփական եսասիրական ցանկությունները, որպեսզի տեսնեք, լսեք, խոսեք ու գործեք այդ նորմերի շրջանակներում: Եվ հենց որ «սահմանափակեք ձեզ ու գործեք ինչպես հարկն է», կհասնեք բարյացակամության:

Մեջբերում

Յան Յուանը հարցրեց, թե ինչ է բարյացակամությունը, և Կոնֆուցիոսն ասաց. «Սահմանափակի ր քեզ և պահի ր քեզ այնպես, ինչպես հարկն է. դա է բարյացակամությունը: Երբ

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

կարողանաս զսպել քեզ ու պահել հավուր պատշաճի, բոլորը կգովերգեն ու կասեն, որ բարի ես: Պիտի ինքդ զարգացնես բարյացակամությունը: Ինչպե՞ս կարող եմ ուրիշները զարգացնել այն քո փոխարեն»: («Չրույցներ և ստույթներ»)

քուղան 枯淡

Չոր պարզություն

Եզրույթը վերաբերում է գրական ոճին, որը թվում է պարզ ու չոր, մեղմ ու չափավոր: Այստեղ չոր ու պարզ չի նշանակում ձանձրալի, միապաղաղ, հասարակ կամ մակերեսային: Այն արտահայտության միջոց է, որը, թեև թվում է տաղտկալի, հարուստ է ներքին բովանդակությամբ: Այս ոճի նպատակն է՝ պարզ ու հասարակ լեզվով արտահայտել միտք, որն օժտված է լայնախոհությամբ և խորությամբ և ստեղծում է խոր ու նուրբ, հարուստ ու հեռահար ազդեցություն: Հյուսիսային Սուն դինաստիայի վաղ շրջանում գրականության մեջ գերիշխում էր զարդարուն ու ճոխ ոճը: Գրողները, օրինակ՝ Մեյ Յաոչենն ու Օույան Սիուն պայքարում էին գրական բարեփոխումների համար և հավանություն էին տալիս պարզ ու խորաթափանց ոճին: Նրանք պնդում էին, որ պոեզիայի էությունը վավերականությունն է ու ճշմարիտ զգացմունքները, և որ չափազանց շատ հռետորաբանության կարիք չկա: Թաո Յուանմինի և Լիու Յունյուանի պոեզիայի դասական օրինակները մտաբերելով՝ Սու Շին առաջադրեց «չոր պարզության» գաղափարը: Այն իմաստով մոտ է «հանդարտ», «համեստ» և «ոչ հավակնոտ» իմաստներին, ինչը դառսականության խաղաղ ու խոր գեղեցկության ու կոնֆուցիականության նրբագեղ գեղեցկության համադրություն է:

Մեջբերումներ.

Ես գնահատում եմ չոր պարզությունը. արտաքուստ այն դալուկ ու չոր է թվում, բայց ներքուստ շատ հարուստ է: Թվում է, թե հասարակ է, բայց իրականում գեղեցիկ է: Թառ Յուանմինի ու Լիու Յունյուանի պոեզիան նման է այս ոճին: Եթե ներքինն ու արտաքինը հավասարապես չոր լինեն, ինչու՞ պիտի գովենք այս ոճը: (Սու Շի. «Հան Յուի և Լիու Յունյուանի բանաստեղծությունների քննադատություն»)

Հետևաբար, այն, ինչ պարզ է թվում, իրականում ամենափառահեղն է աշխարհում: Իսկ այն, ինչ չոր ու թորշոմած է թվում, իրականում ամենապտղաբերն է: Թառ Յուանմինի ու նրա հետևորդների բանաստեղծությունները բնական են հնչում: Դրանք ինչ-որ չափով, բայց ոչ ամբողջությամբ, ձեռք են բերել գեղարվեստական ազդեցություն: (Բաո Հուեյ. «Պասսիսան Ֆու Դանգլեի պոեզիայի քննարկմանը»)

քուանջուան 狂狷

Պրոակտիվությունն ընդդեմ շրջահայացության

Պրոակտիվություն և շրջահայացություն. այս եզրույթները Կոնֆուցիոսն օգտագործում էր՝ երկու հակադիր վերաբերմունքներ ու վարքագծի ձևեր նկարագրելու համար: Պրոակտիվ մարդիկ հակված են արմատական մոտեցման և ոչ մի զիջման չեն գնում բարոյական սկզբունքների ու արդարության պահպանման հարցում: Շրջահայաց մարդիկ, մյուս կողմից, հակված են զգուշավորության և պատրաստ են զիջումների գնալ, բայց՝ առանց բարոյական ամբողջականությունը զիջելու: Կոնֆուցիոսը հավատացած էր, որ կյանքում իդեալական վարքագիծը ոսկե միջինն է՝ ոչ առաջ անցնել մյուսներից, ոչ էլ հետ մնալ: Պրոակտիվ ու շրջահայաց մար-

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական հասկացություններ

դիկ ինչ-որ չափով ծայրահեղական են, երկուսն էլ ունեն առավելություններ, քանի որ երկուսն էլ կառչած են բարոյական սկզբունքներից ու արդարությունից:

Մեջբերում.

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Երբ չես գտնում որևէ մեկին, որը պահպանում է Ոսկե միջինի կանոնը, կարող ես ընկերանալ նրանց հետ, որոնք գործողությունների մեջ կամ պրոսակտիվ են, կամ՝ շրջահայաց: Առաջին խումբը ձգտում է ամեն ինչ հավուր պատշաճի անել, իսկ երկրորդը հետ է պահում իրեն որևէ անբարո կամ անարդար գործողությունից»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

լիցու 理趣

Նյութը՝ գեղարվեստական գրավչության միջոցով

Եզրույթը վերաբերում է ինչպես ստեղծագործության փիլիսոփայական նյութին, այնպես էլ գրական գրավչությանը, որն ընթերցողներին հաղորդվում է գեղարվեստական պատկերի միջոցով: Այլ կերպ ասած՝ այն ցույց է տալիս փիլիսոփայական ներըմբռնումները և գեղագիտությունը, որ ընթերցողները ստանում են դասական գրական երկերի գնահատողական ընթերցման գործընթացում: Օրինակ, Ուեյ, Չին կամ Հարավային և Հյուսիսային դինաստիաների բանաստեղծները սիրում էին իրենց բանաստեղծություններում անդրադառնալ փիլիսոփայության խրթին դպրոցներին, իսկ Մուն դինաստիայի բանաստեղծները հաճախ օգտվում էին պոեզիայից՝ իրենց ժամանակի հասարակությունը մեկնաբանելու համար: Հետագա շրջանի որոշ քննադատներ այս երկու մոտեցումն էլ համարեցին թերի: Ոմանք նույնիսկ պնդում

էին, որ բանաստեղծության մեջ փիլիսոփայական բովանդակությունը և գեղարվեստական պատկերները պետք է դիտարկվեն միասին: Փոխարենը նրանք կարծում էին, որ բանաստեղծության հիմնական բովանդակությունը պետք է հաղորդվի միայն գեղարվեստական պատկերների միջոցով, որպեսզի այն ընկալվի ընթերցողների կողմից՝ երկի գեղարվեստական առանձնահատկությունների գնահատման միջոցով, այսինքն՝ «ընկալել նյութը գեղարվեստական հմայքի միջոցով»: Այս արտահայտության մեջ *լի* (理) այն ներըմբռնումներն են, որոնք առաջանում են ավելի շատ կյանքի փորձից, քան գրքային գիտելիքից ու կրթությունից: Այն կարելի է ձեռք բերել կամ արտահայտել տրամաբանական փաստարկման միջոցով: *Յու* (趣) գեղագիտական հաճույքն է, որ ընթերցողները ձեռք են բերում, երբ դասական գրական երկեր ընթերցելիս խորանում են կյանքի իրողությունների մեջ: Այս հասկացությունը քննարկումների տեղիք է տալիս այն հարցի շուրջ, թե արդյո՞ք բանաստեղծական ստեղծագործության մեջ տրամաբանական փաստարկները կարող են վերածվել բանականության և ճաշակի միավորման: Այն քննադատներին օգնում է դիալեկտիկ մեթոդով գնահատել նրանց, որոնց գրական երկերում կա թե՛ տրամաբանություն, թե՛ ներհայեցողություն:

Մեջբերումներ.

Ամենայն հավանականությամբ, դասական բանաստեղծներն անփութորեն չէին վերաբերվում բանաստեղծություններ գրելուն: Երբ որոշում էին բանաստեղծություն գրել, ձգտում էին ստեղծել լավագույն երկը: Ինչ վերաբերում է փիլիսոփայական նյութին, փաստարկն ու նրա գեղագիտական հմայքը պետք է ամբողջական լինեն: Ինչ վերաբերում է պատումին, ապա պատմության տրամաբանությունը հստակեց-

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

վում էր, իսկ նկարագրությունները բնական ու ճշմարտաման էին թվում: (Բաո Հուեյ. «Նամակ Յեն Յիհուայիև՝ պոեզիայի մասին»)

Բանաստեղծությունը չի կարող խուսափել փիլիսոփայական բովանդակությունից, բայց լավագույնս համադրում է փաստարկն ու գեղագիտական գրավչությունը: Ուղղակի փաստարկը տեղին չէ պոեզիայի համար: (Շեն Գեցիան. «Յին դինաստիայի բանաստեղծությունների ժողովածու»)

Երկու Երկու 两仪

Երկու ձև

Իրերն իրականություն են դառնում և գոյություն են ունենում երկու ձևով, և այդ երկու ձևի միջոցով էլ նկարագրվում է, թե ինչպես են ձևավորվում ութ եռագրերը: Ինչպես բացատրում է «Փոփոխությունների գիրքը», «Փոփոխությունները ներառում են *թայճիև* (太極 ամենաձայրահեղը), որը ստեղծում է երկու ձև: Երկու ձևերը ստեղծում են չորս պատկեր, իսկ չորս պատկերները ծնունդ են տալիս ութ եռագրերի»: Թայճիև բաժանվում է երկու փոխլրացնող, բայց հակադիր մասի կամ ձևի: Հին չինացիները տարբեր կարծիքներ ունեին այն մասին, թե իրենցից ինչ են ներկայացնում ձևերը: Ոմանք հավատում էին, որ տիեզերքի կազմավորման տեսանկյունից երկու ձևերը երկինքը և երկիրը կամ ինը և յանն են: Մյուսները հավատացած էին, որ որպես գուշակության մեջ օգտագործվող եզրույթ՝ «երկու ձև» արտահայտությունը վերաբերում է երկու խմբի, որոնք կազմվում են գուշակության մեջ հազարատերևի 49 ցողունների կիրառությունից, կամ երկու հոծ կամ ընդհատվող գծի, որոնք հանդիպում են «Փոփոխությունների գրքի» վեցագրերում:

Մեջբերումներ.

Երբ նախնադարյան քառսը ցրվեց, սկիզբ առան երկինքն ու երկիրը: Հետևաբար, ինչպես ասում է «Փոփոխությունների գիրքը», թայճին (ամենաձայրահեղը) ծնունդ է տալիս երկու ձևի: (Կուն Յինդա. «Փոփոխությունների գրքի» ճշմարիտ նշանակությունը»)

Երբ ինը և յանը ի հայտ եկան, սկիզբ առան երկու ձևերը: (Ջոու Դունյի. «Թայճի դիագրամի բացատրությունը»)

լուն ㄹ

Վիշապ

Չինական առասպելաբանության մեջ վիշապն առեղծվածային ու հաջողություն բերող կենդանի է, որի կերպարն ունի մի շարք կենդանիների բնորոշ գծեր՝ ցլի գլուխ, եղջյուրներ, ծովախեցգետնի աչքեր, ավանակի բերան, մարդու մորուք, օձի մարմին և արծվի ճանկեր: Այն քայլում է, թռչում, լողում և նույնիսկ հավաքում ամպերն ու անձրև տեղում: Տիրապետում է անասնման գերբնական ուժերի և կարող է ցանկության դեպքում կերպափոխվել տարբեր արարածների: Որպես չինացիների հնագույն տոտեմներից մեկը՝ Յին և Հան դինաստիաներից հետո վիշապը դարձավ կայսեր կամ կայսերական տան խորհրդանիշ: Ավելի ուշ այն զարգացավ ու վերածվեց Հան էթնիկ խմբի և բոլոր չինացիների ընդհանուր հոգևոր և մշակութային խորհրդանիշի: Չինաստանում վիշապը միավորման, իշխանության, հարգանքի, արժանապատվության, գերազանցության ու բարի բախտի խորհրդանիշ է, որն արևմտյան առասպելաբանության ու ավանդույթի մեջ հակադրվում է չար ու նախանձ վիշապին:

Մեջբերումներ.

Ամենահզոր թեփուկավոր կենդանին՝ վիշապը, կարող է լինել թաքնված կամ երևացող, փոքր կամ հսկայական, կարճ կամ երկար: Գարնան գիշերահավասարին այն խոյանում է դեպի երկինք, իսկ աշնան գիշերահավասարին թաքնվում է խոր ջրերի մեջ: (Սու Շեն. «Գրի բացատրություն և տառերի լուսաբանում»)

Վիշապը կարող է լինել մեծ կամ փոքր, կարող է նաև ճախրել կամ թաքնվել: Երբ մեծ է, բարձրացնում է ամպերն ու մառախուղ տարածում: Երբ փոքր է, թաքցնում է մարմինն ու դառնում անտեսանելի: Երբ ճախրում է, թռչում է վեր, իսկ երբ թաքնվում է, իջնում է ջրերի խորքը՝ ալիքների մեջ: Իսկական հերոսը պետք է վիշապի նման լինի: (Լուո Գուանշուն. «Երեք թագավորությունների սիրավեպ»)

լուան շի ջի յին 乱世之音

Խառնակ դարաշրջանի երաժշտություն

Կոնֆուցիական գիտնականները հավատացած էին, որ երաժշտությունը փոխազդում է թե՛ հասարակության, թե՛ քաղաքական զարգացման հետ. այն նաև անդրադառնում է պետության քաղաքական ուժի վերելքի ու անկման, ինչպես նաև հասարակական ավանդույթների փոփոխության վրա: Եթե պետության մեջ գոյություն ունեն քաղաքական կոռուպցիա և հասարակական ցնցումներ, այդ պետության երաժշտությունն ու պոեզիան լի են զայրույթով ու բարկությամբ: Այսպիսի երաժշտություն և պոեզիա լսելով՝ կառավարիչը պետք է շտապ վերանայի կառավարման ոճը և վերացնի իշխանության շահագործումը՝ կործանումից խուսափելու համար:

Մեջբերումներ.

Խառնակ դարաշրջանի երաժշտությունը լի է զայրույթով ու բարկությամբ և արտացոլում է ժամանակի քաղաքական քառսը: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

Ջեն և Ուեյ նահանգների երաժշտությունը խառնակ դարաշրջանի երաժշտություն էր: Ժամանակաշրջանն աչքի էր ընկնում կամայականություններով: Փուշույ գետի ափերին խոյացած Սանձյանի երաժշտությունը բնորոշ էր անկում ապրող պետությանը: Կառավարությունն անգործունակ էր, մարդիկ՝ տեղահանված, իսկ պաշտոնյաները դավաճանում էին կառավարչին ու եսասիրաբար հետապնդում էին իրենց շահը, և ոչ ոք չէր կարող խանգարել նրանց: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

մինսին 民心

Ժողովրդի կամքը

Եզրույթը ցույց է տալիս որևէ երկրում, տարածաշրջանում ապրող մարդկանց գնահատողական դատողությունը կամ տեսակետը որևէ հիմնախնդրի, երևույթի կամ դեպքի վերաբերյալ, որն առնչվում է նրանց ընդհանուր շահերին և ունի լայն հասարակական նշանակություն: Հին չինացիները հաճախ «երկնքի իշխանությունը» համարում էին հիմք և բարձրագույն հասկացություն՝ քաղաքական իշխանության օրինականացման և քաղաքականության ձևավորման համար, բայց իրականում նրանք հաճախ «ժողովրդի կամքը» համարում էին «երկնքի իշխանության» հիմնական աղբյուր, բովանդակություն և դրսևորում: Նրանք սա մաս համարում էին երկրի կառավարման հիմնարար սկզբունք, և կարծում էին, որ ժողովրդի կամքի գոյությունը կամ բացակայությունն

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

են վճռում երկրի և քաղաքական իշխանության վերելքն ու անկումը, ինչպես նաև պետական գործերի զարգացումը: Սա այն առանցքային չինական գաղափարն է, ըստ որի ժողովուրդն է պետության հիմքը: Բոլոր լուսավորական չինացի պետական գործիչներն անցյալում և ներկայում «ժողովրդի կամքը» համարել են կառավարման կարևորագույն գործոն:

Մեջբերումներ.

(Երկիրը նման է ծառի): Արմատը ժողովրդի կամքն է, որով որոշվում է տերևների աճն ու փարթամությունը: (Հոուֆու. «Պատերազմող պետությունների ժամանակաշրջանի բամբուկի տնկաշիվեր» գրքից)

Երկինքը սիրում է մարդկանց և ընդունում նրանց ցանկությունները: («Պատմության գիրքը»)

Պետության իշխանությունը մեծանում է, երբ այն հաշվի է նստում մարդկանց կամքի հետ: Պետության իշխանությունը նվազում է, երբ այն ընդդիմանում է ժողովրդի կամքին: («Գուանցի»)

մինսին-ուեյբեն 民心惟本

Ժողովրդի կամքը պետության հիմքն է

Այն գաղափարը, ըստ որի ժողովրդի կամքը պետության հիմքն է կամ «արմատը», ծագել է Շան դինաստիայի թագավորի և Հոուֆուի երկխոսությունից (տեքստը հայտնաբերվել է Պատերազմող պետությունների ժամանակաշրջանի բամբուկի մագաղաթների վրա): Հոուֆուն ասում էր թագավորին. «Ժողովրդի կամքը նման է ծառի արմատների. չէ՞ որ նրանք են պահում տերևները»: Նա նկատի ուներ, որ հանրային աջակցությունը պետության հիմքն է, և առանց դրա պետու-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

թյունը կամ քաղաքական իշխանությունը կվերանա: Հին չինացիները հավատացած էին, որ կառավարությունն օրինական է այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն «հետևում է երկնքի իշխանությանն ու հաշվի է նստում մարդկանց ցանկությունների հետ»: Ժողովրդի ցանկությունը երկնքի կամքի անհրաժեշտ պայման է, և պետության մեջ երկարատև կայունություն կլինի միայն այն ժամանակ, երբ այն հաշվի նստի ժողովրդի ցանկությունների հետ: Այս միտքը շատ նման է գաղափարին, որ ժողովուրդն է պետության հիմքը:

Մեջբերումներ.

Գոյություն ունի երկնքի տակ բոլորին հաղթելու մեկ ճանապարհ. եթե նվաճես ժողովրդի սիրտը, կնվաճես երկնքի տակ բոլորին: Կա մարդկանց հաղթելու մի ճանապարհ. եթե նվաճես նրանց սրտերը, կհաղթես նրանց: Գոյություն ունի նրանց սրտերը նվաճելու ճանապարհ. տուր նրանց այն, ինչ ուզում են, մի՛ պարտադրիր նրանց այն, ինչից նողկում են. ահա և վերջ. պարզից էլ պարզ է: *(Մենցիուս)*

Երկիր կառավարելը նման է ծառ տնկելուն: Եթե արմատներն ամուր են, տերևներն ու ճյուղերը կձաղկեն: (Ու Չին. «Չենգուան քազավորության կարևոր քաղաքական գործերը»)

Ժողովուրդն է պետության հիմքը: Եթե արմատներն ամուր չեն, ծառի ճյուղերն ու տերևներն էլ կթուլանան: (Սու Շունցին. «Կայսեր հիշարակին»)

մին յի շի ուեյ թյան 民以食为天

Մնունդն առաջնային նշանակություն ունի մարդկանց համար

Մարդիկ մեծ կարևորություն են տալիս սննդին: Շի (食 ուտելիք) ընդհանուր եզրույթ է, որով նկատի են առնվում հիմնական ռեսուրսները կամ նյութական պայմանները, որոնք կենսական նշանակություն ունեն մարդու կյանքում: Թյանը (天 երկինք) վերաբերում է ամենակարևոր երևույթներից կամ հիմնական տարրերին, որոնք վճռում են ամեն ինչ: Հին չինացիները հավատացած էին, որ կառավարիչները ստիպված էին ոչ միայն հասկանալ, որ հասարակ մարդիկ են կառավարչի «երկինքն» ու պետության «հիմքը», այլև գիտակցել, թե հասարակ մարդիկ ինչն են համարում «երկինք»: Ուտելիքը հիմնական նյութական պայման է մարդկանց համար՝ սնվելու, ընտանիքներն ապահովելու, խաղաղ կյանքով ապրելու և կայուն աշխատանքով զբաղվելու համար: Անշուշտ, այն նաև հիմնական նյութական պայման է կառավարող խմբի համար, որով նրանք հանդարտեցնում են մարդկանց և ապահովում նրանց ապրուստը: Երկիրը կառավարելու և ժողովրդին օգնելու նվազագույն պայմանը մարդկանց անհրաժեշտ սննդով և գոյատևման համար անհրաժեշտ հիմնական ռեսուրսների պաշարով ապահովելն է: Սա խիստ պրագմատիկ քաղաքական հայեցակարգ է:

Մեջբերումներ.

Լի Յիձին ասում էր. «Լսել եմ՝ նրանք, որ հասկանում են երկնքի ճանապարհները, կարող են կատարել արքաների գործը, իսկ նրանք, որ չեն հասկանում երկնքի ճանապարհները, չեն կարող: Արքայական ճանապարհով առաջնորդ-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

վող կառավարիչների համար ժողովուրդը երկինք է, իսկ ժողովրդի համար երկինքը ուտելիքն է: (*«Հան դինաստիայի պատմությունը»*)

Ժողովուրդը պետության հիմքն է: Ուտելիքը երկինք է մարդկանց համար, իսկ հագուստը հաջորդ կարևոր գործոնն է: (*«Երեք թագավորությունների պատմությունը»*)

մինջու 民主

Ժողովրդի տերը / Ժողովրդավարություն

Եզրույթն ի սկզբանե վերաբերում էր ժողովրդի տիրոջը, այն մարդուն, որը կառավարում էր նրանց անունից, այսինքն՝ միապետին: Հետագայում եզրույթը վերաբերում էր նաև կառավարության պաշտոնյաներին: Հին ժամանակներում մարդիկ համարում էին, որ «ժողովրդի տերը» «հետևում է երկնքի պատգամին ու հաշվի նստում մարդկանց ցանկությունների հետ»: Ժողովուրդը և նրանց տերը կազմում էին օրգանական ամբողջություն, ինչպես մարդու մարմինն ու սիրտը: Ժամանակակից Չինաստանում եզրույթը դարձել է «ժողովրդավարության» չինական համարժեք և հիմնականում նշանակում է բոլոր մարդկանց պատկանող իշխանության հիմնարար սկզբունք, ինչպես նաև քաղաքական համակարգ ու հասարակական պայմաններ, որոնք հիմնված են այս սկզբունքի վրա: Ըստ էության՝ ժողովրդավարությունը կառավարումն է այն մարդկանց կողմից, որոնք ի վիճակի են իրացնել պետություն և հասարակություն ղեկավարելու իրավունքը, և ովքեր այս գործընթացում կարող են ազատորեն կարծիք արտահայտել և պաշտպանել իրենց շահերը: Ժողովրդավարությունը հիմնված է մեծամասնության կայացրած որոշման սկզբունքի վրա և հարգանքով է վերաբերվում նաև անհատների ու փոքրամասնության իրավունքներին:

Չինական մտքի և սշակույթի հիմնական հասկացություններ

Ժողովրդավարությունը ստեղծվել է՝ քաղաքացիների հասարակական կարգավիճակը պաշտպանելու համար: Այն մարդու իրավունքների սոցիալիզացված ձև է և առանցքային արժեքներից մեկը, որը նպաստում է լավ հասարակության ձևավորմանը:

Մեջբերումներ

Հին ժամանակներից ի վեր նա, ով կարող էր փրկել մարդկանց վտանգից ու արժանանալ նրանց հավատարմությանը, ժողովրդի տերն էր: (Փեյ Սունցի. «*Երեք թագավորությունների պատմություն*» գրքի ծանոթագրություններ)

Ժողովուրդն իր միապետ կառավարչին համարում է իր սիրտը: Կառավարչի համար մարդիկ ասես մարմին լինեն: Սիրտն ապահով է՝ մարմնի շնորհիվ, բայց տառապում է, երբ մարմինը հիվանդ է լինում: Այդպես էլ ժողովուրդն է պահպանում կառավարչին, իսկ երբ երես է թեքում նրանից, կառավարիչն անհետանում է: («*Ծեսերի գիրքը*»)

ցինցի-լիջու 清词丽句

Ուժ հաղորդող խոսքեր և սրանչելի արտահայտություններ

Եզրույթը վերաբերում է չափածոյին, որն աչքի է ընկնում օրիգինալ թեմայով, անկեղծ զգացմունքներով, հստակ պատկերներով և թարմացնող, ուժ հաղորդող գրելաոճով: «Ուժ հաղորդող/թարմացնող» եզրույթն այստեղ հակադրվում է զարդարուն արտահայտություններին և չափազանց շատ գրական մեջբերումներին և նկատի է առնում թարմ ու բնական արտահայտությունները, ինչպես նաև նրբաճաշակ ոճը և նուրբ գեղագիտական ընկալումը: Այստեղ «սրանչե-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

լի» բառը չի նշանակում, որ շարադրանքը շքեղ է, այլ որ այն լիովին ազատ է գոեհկաբանությունից, իսկ պատկերավոր մտածողությունը սուր է իրական զգացումներով: Որպես բանաստեղծական եզրույթ՝ այն վերաբերում է բանաստեղծության ընդհանուր բնութագրին, այդ թվում և լեզվաբանական ոճին:

Մեջբերում

Բանաստեղծություններ գրելիս պետք է չմոռանալ անցյալի ականավոր բանաստեղծներին: Միևնույն ժամանակ ցանկալի է չանտեսել նաև ժամանակակից տաղանդներին: Ցանկացած թարմացնող, բնական, տարբերվող ու տպավորիչ ստեղծագործություն պետք է մանրամասն ուսումնասիրել: (Դու Ֆու. «Ուրախ քառապոռոներ»)

Ժընմին-այու 仁民爱物

Սիրի մարդկանց և փայփայի ամեն ինչ

Եզրույթը նշանակում է սիրել մարդկանց և փայփայել աշխարհում ամեն ինչ: Այստեղ *ուլի* (物) բույսերն ու կենդանիներն են, իսկ *այը* (爱) նրանց չափավոր ու պատշաճ օգտագործումն է: Գաղափարն առաջին անգամ առաջարկել է Մենցիուսը, որը տարբերակում էր բնական զգացմունքները հետևյալ կերպ՝ սեր ընտանիքի հանդեպ, խոր կարեկցանք այլ մարդկանց հանդեպ և բույսերն ու կենդանիներին փայփայելու ձգտում: Սիրել կարելի է մոտ ու հեռու մարդկանց, բայց առաքինի մարդը նախ սիրում է մոտ հարազատներին, ապա սերը տարածվում է այլ մարդկանց և ի վերջո աշխարհում ամեն ինչի վրա: Չնայած զգացմունքը սկսվում է ընտանիքի ներսում, այն պետք է դուրս գա ընտանիքի և նույնիսկ

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

մարդկային ռասայի սահմաններից, ներառի նաև բույսերն ու կենդանիներին և դառնա լայն ու համապարփակ սեր: Նպատակն է՝ ներդաշնակության հասնել սեփական անձի հետ, մյուսների և բնության հետ: Ջան Յայի հետևյալ գաղափարը՝ «բոլոր մարդիկ իմ եղբայրներն ու բույրերն են, բոլոր իրերն իմ ընկերներն են», շատ նման է այս մտքին:

Մեջբերումներ.

Մենցիուսն ասում էր. «Առաքինի մարդիկ փայփայում են ամեն ինչ, բայց սա բարեգործ սեր չէ: Կարեկցում են ուրիշներին, բայց սա ընտանիքի հանդեպ սեր չէ: Առաքինի մարդիկ սիրում ու հոգ են տանում իրենց սիրելիների մասին: Հետևաբար, նրանք բարի են ուրիշների հանդեպ: Իսկ երբ բարի են մարդկանց հանդեպ, փայփայում են երկրի վրա ամեն ինչ»: (*Մենցիուս*)

Ծննդյան պահին բոլոր մարդ արարածները, ըստ բնության օրենքների, օժտված են բնական միտումներով և իրենց ձևը ստանում են *ցի* կենսական ուժից: Ես էլ նույն ծագումն ունեմ, ինչ երկրի վրա ապրող բոլոր մարդիկ ու հազարավոր երևույթները: Եթե հետևեմ միայն իմ եսասիրական շահերին ու անտեսեմ մյուս բոլոր մարդկանց ու երևույթների հանդեպ սերը, ապա կմոռանամ մեր ընդհանուր ծագումն ու կկորցնեմ սեփական եսի զգացողությունը: (Յեն Գուոֆան. «Նամակ-զգուշացում իմ որդիներին»)

սանբուսիու 三不朽

Քարոյական օրինակներ սահմանիր, մեծ գործեր արա ու ազնիվ գաղափարներ տարածիր

Եզրույթը վերաբերում է երեք մեծ ձեռքբերումներին, որոնք մշտապես հիշվում ու գովերգվում են մարդկանց կողմից: Առաջին ու ամենակարևոր խնդիրը բարձր բարոյական չափանիշ սահմանելն է, որին պիտի հետևեն հետագա սերունդները: Երկրորդը գովասանքի արժանի արարքներ գործելն է, երկրին ու ժողովրդին բարիք բերելն ու չարիքն արմատախիլ անելը: Երրորդն ազնիվ գաղափարներ առաջարկելը կամ սահմանելն է, դրանք գրի առնելն ու դրանց մասին մտածելը: Ըստ «Գարնան ու ամռան տարեգրքերի Յուոյի մեկնաբանության»՝ այս մեծ գաղափարի հեղինակը Շուսուն Բաոն է, Լու նահանգից: Ին Շուսունի կարծիքով՝ անձնական բարիքները, որ ունեն անհատները կամ ընտանիքները, օրինակ՝ առողջություն, պաշտոնական և հասարակական կարգավիճակ, ժամանակի ընթացքում կանհետանան: Եվ միայն երկրին ու ժողովրդին օգուտ տվող մեծ ձեռքբերումները, այդ թվում և բարձր բարոյական չափանիշների սահմանումը, մեծ գործեր կատարելն ու ազնիվ գաղափարներ սերմանելը կպահպանվեն մի ողջ հավերժություն: Հին չինացի գրողները և ազնիվ ձգտումներ ունեցող մարդիկ ողջ կյանքի ընթացքում հետամուտ են եղել այս երեք մեծ գործի իրականացմանը:

Մեջբերում.

Լսել եմ, որ ամենաազնիվ գործը բարոյական չափանիշ սահմանելն է: Երկրորդը՝ լավ գործեր անելը, իսկ երրորդը՝ ազնիվ գաղափարներ պաշտպանելը: Այս երեք գործերը հավերժական են, և մարդիկ երբեք չեն հրաժարվի դրանցից,

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

նույնիսկ եթե շատ ժամանակ անցնի: («*Գարնան և աշնան փարեգրքերի Յուոյի մեկնաբանությունը*»)

շանշուիշի 山水诗

Բնապատկերային պոեզիա

Բնապատկերային (լանդշաֆտային) պոեզիան, ինչպես անունն արդեն ենթադրում է, նկարագրում է բնապատկերի գեղեցկությունն ու հմայքը, իսկ այս ոճի բանաստեղծներն իրենց զգացմունքներն արտահայտում են գրավիչ բնապատկերը փառաբանելու միջոցով: Բնապատկերային պոեզիան բնութագրվում է տեսարանների վառ նկարագրություններով, ճոխ ու թարմացնող լեզվով: Արևելյան Չին դինաստիայի գիտնականները, որոնք հյուսիսում բողել էին պատերազմից կեղեքված իրենց տները, սփոփանք ու փրկություն էին փնտրում հարավում, բնության գրկում, և սա արտացոլվում էր սարերի ու գետերի տեսարանների բանաստեղծական նկարագրություններում: Այս բանաստեղծական ոճի հիմնադիրը Արևելյան Չին դինաստիայի ուշ շրջանի և Հարավային դինաստիաներից Սուն դինաստիայի վաղ շրջանի մեծ բանաստեղծ Սիե Լինյուն է: Նա ներմուծեց բնական գեղեցկության պատկերումը պոեզիայի մեջ՝ պոեզիան ազատելով քաղցրախոսությունից և անշունչ բարոյախրատական երանգներից: Բնապատկերային պոեզիան, որը հետագայում զարգացրին Սիո Թիան, Հե Սունը, Ին Քենը և մյուսները, վերածվեց կարևոր գրական դպրոցի: Այն մեծ տարածում գտավ Թան դինաստիայում, հատկապես Թանի ծաղկուն շրջանում, երբ ի հայտ եկան այնպիսի բնապատկերային բանաստեղծներ, ինչպիսիք են Ուան Ուեյն ու Մեն Հաուրանը: Թան դինաստիայի բանաստեղծներ Լիու Չանցինը, Ուեյ Ինուն և Լիու Յունյուանը նույնպես հայտնի դարձան

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

բնապատկերային բանաստեղծություններով: Սա զարկ տվեց պոեզիայի մեջ արտահայտության նոր ձևին և գեղագիտական գնահատման նոր միտումին:

Մեջբերում.

Հարավային դինաստիաներից Մուն դինաստիայի վաղ շրջանի գրականությունն ու պոեզիան որոշ փոփոխություններ կրեց. մետաֆիզիկական պոեզիան, որն արտահայտում էր Լաոցզիի և Ջուանցիի գաղափարները, մահանջում էր, իսկ բնապատկերային պոեզիան մեծ մասսայականություն էր վայելում: Բանաստեղծները երբեմն մեկ տեսարան նկարագրելու համար օգտագործում էին զուգահեռ արձակի հարյուրավոր բառեր կամ մրցում էին միմյանց հետ անսովոր տողեր գրելու տաղանդով: Տեսարաններ նկարագրելիս փորձում էին պատկերել բոլոր մանրամասները. գրական երկ ստեղծելիս տանջում էին իրենց միտքը՝ որևէ արտասովոր պատկեր ստանալու համար: Սա դարձել էր գրական ստեղծագործության տարածված միտում: (Լիու Սյե. «Գրական միտքն ու Վիշապներ քանդակելը»)

շանթուն 尚同

Ձգտել դեպի վեր

Եզրույթը նշանակում է ճիշտ և սխալի չափանիշներ սահմանելիս ձգտել լավագույնին: Սա մոհիստական դպրոցի հիմնական դիրքորոշումներից է: Մոուցին հավատացած էր, որ պետության և քաղաքական իշխանության բացակայության դեպքում անորոշությունն այն հարցի շուրջ, թե ինչն է ճիշտ, ինչը՝ սխալ, կարող էր հակամարտության ու կռվի պատճառ դառնալ՝ ի վերջո վնաս հասցնելով հակառակորդ-

Չինական մտքի և սշակույթի հիմնական հասկացություններ

ներին: Հետևաբար, նա պնդում էր, որ արժանի ու տաղանդավոր մարդիկ պետք է լինեն Երկնքի որդին ու նրա ներկայացուցիչները կյանքի զանազան ոլորտներում: Խոսքի և գործի մեջ ճիշտն ու սխալը դատելիս բոլորը պետք է համապատասխանեն բարձր չափանիշների, և ի վերջո հետևեն կառավարչի չափանիշներին: Միապետ կառավարիչն էլ իր հերթին պիտի ենթարկվի Երկնքի կամքին: Մոհիստները հավատացած էին, որ բարձրագույն չափանիշներին համապատասխանելը կարևոր միջոց է երկնքի տակ կարգուկանոն հաստատելու համար:

Մեջբերում.

Դու էլ պիտի պնդես այն, ինչ պնդում է քո վերադասը: Եվ մերժես այն, ինչ նա մերժում է: Եթե լավ գաղափար ունես, գնա վերադասիդ մոտ ու առաջարկիր: Եթե վերադասդ սխալ քայլ է անում, խրատիր նրան ու հանդիմանիր: Դու պիտի ձգտես հասնել վերադասին, և ոչ թե ենթականերիդ: *(Մոուցի)*

շանսյան 尚贤

Մեծարիք արժանին

Հին Չինաստանում մտքի բազմաթիվ դպրոցներ պաշտպանում էին «արժանին մեծարելու» և նմանատիպ այլ գաղափարներ: Նրանք իշխանավորներին խնդրում էին աշխատանքի վերցնել արժանավոր և ունակ մարդկանց և արդյունավետ կերպով օգտագործել նրանց տաղանդը կառավարման ոլորտում՝ նրանց շնորհելով քաղաքական իշխանություն և նշանակելով պաշտոնների, որոնք համապատասխանում էին նրանց առաքիլությանը: Առաքիլությունն ու տաղանդը պետք է լինեին պաշտոնյա ընտրելու առաջին ու

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

կարևորագույն չափանիշը: Կոնֆուցիականների կարծիքով՝ հարազատների հանդեպ սիրուց և հոգածությունից զատ պետք է նաև աջակցել առաքինի և ունակ մարդկանց: Մոհիստների համար՝ առաքինի և ունակ մարդկանց աջակցելը «դեպի վեր ձգտելու» ոճով կառավարման կարևոր նախադրյալ էր:

Մեջբերումներ.

Այսպիսով, պետք է մեծարել արժանիներին և աշխատանքի մեջ ներգրավել ունակներին, տարբերակել բարձր և ցածր խավերը, հեռուն ու մոտիկը, աստիճանակարգել տարեցին ու երիտասարդին: (*«Մունցի»*)

Այսպիսով, հին ժամանակներում իմաստուն արքաները մեծ ուշադրություն էին դարձնում արժանիներին մեծարելու սկզբունքին: Նրանք աշխատանքի մեջ ներգրավում էին առաքինիներին և ունակներին, չէին կազմում խմբեր միայն հայրերից ու եղբայրներից, կողմնակալ վերաբերմունք չէին ցուցաբերում հարուստներին ու ազնվականներին, և ոչ էլ գեղեցիկ հասկանիշներ էր վերագրում նրանց: (*Մոուցի*)

շենշեն 生生

Անվերջ աճ և փոփոխություն

Եզրույթը նշանակում է հավիտենական, անվերջ փոփոխություն: Ըստ «Փոփոխությունների գրքի»՝ եթե *շենշենը* (生生) այստեղ նշանակում է շարունակական աճ և հավերժական փոփոխություն, ապա այն կարելի է հասկանալ երկու մակարդակով: Նախ, բոլոր իրերի գոյության տեսանկյունից, սա ինի և յանի փոխազդեցությունն է, որն առաջ է տանում ծննդի, վերածննդի ու երկնքի, երկրի ու բոլոր

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

երևույթների փոփոխության անվերջ գործընթացը: Այս գործընթացը տիեզերքի հիմնարար հատկությունն է և էթիկական վարքագծի աղբյուրը: Երկրորդ, որպես գուշակության մեջ օգտագործվող եզրույթ՝ այն վերաբերում է ինի և յանի հաջորդականությանը, վեցագիր տողերին և այն փաստին, որ «Փոփոխությունների գրքի» խորհրդանիշային համակարգի բոլոր տարրերը մշտապես փոփոխության մեջ են:

Մեջբերումներ.

Հավերժական փոփոխության մեջ մի սերունդը ծնունդ է տալիս մյուսին: (*«Փոփոխությունների գիրքը»*)

Շարունակական աճն ու հավերժական փոփոխությունը երկնքի էությունն է: Երկինքը հետևում է այս սկզբունքին, և բարությունն էլ առաջնորդվում է այս սկզբունքով: (*«Չեն եղբայրների սրեղծագործությունները»*)

շեն Թան Զի յին 盛唐.

Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանի պոեզիան

Եզրույթը վերաբերում է Թան դինաստիայի Սուանցուն կայսեր կառավարման Կայուան (713-742) և Թյանբաո (742-756) շրջանների պոեզիային՝ համեմատած Թան դինաստիայի վաղ, միջին և ուշ շրջանների բանաստեղծական ստեղծագործությունների հետ: Այս ժամանակաշրջանը, որն աչքի էր ընկնում լավ կառավարմամբ, բարգավաճմամբ ու կայունությամբ, ոսկե ժամանակաշրջան էր Թան մեծ կայսրության համար, որից հետո այն ընդհատվեց Ան Լուշանի և Շի Սիմինի ապստամբությամբ: Տեղի ունեցավ հյուսիսի ու հարավի մշակութային խաչասերում. այս շրջանում ուղեորությունները հաճախակի բնույթ էին կրում: Սա հնարավոր

րություն տվեց, որ գեղարվեստական ստեղծագործությունը ծաղկի: Բանաստեղծական արարման չորս ժամանակաշրջաններից՝ վաղ Թան դինաստիա, Թան դինաստիայի ծաղկման շրջան, Թանի միջին շրջան և Թան դինաստիայի ուշ շրջան, Թան դինաստիայի ծաղկուն շրջանն ամենակարճն էր տևողությամբ, բայց և ամենանշանավորն էր գեղարվեստական ձեռքբերումների առումով: Այս ժամանակաշրջանում ի հայտ եկան լեգենդար բանաստեղծ Լի Բայն ու հանճարեղ բանաստեղծ Դու Ֆուն, ինչպես նաև ականավոր բանաստեղծների մի ողջ աստղաբույլ՝ Ջան Յուե, Ջան Ռուոսու, Ջան Ջիուլին, Սեն Հաոբան, Ուան Ուեյ, Գաո Շի, Յեն Շեն, Ուան Չանլին, Ուան Ջիհուան, Յույ Հաո, Լի Յի և Ուան Հան: Այս բանաստեղծները փառաբանում էին բնապատկերները, արտահայտում էին ազնիվ ձգտումներ ու պատկերում էին իրական կյանքը: Նրանց գրելատճը թե՛ եռանդով լի էր, և թե՛ անբռնազբոս: Նրանք լայն մտահորիզոն ունեին և կարողանում էին օգտագործել թարմ, բնական լեզու: Նրանց բանաստեղծությունները լի էին ուժով, եռանդով և նախաձեռնողականությամբ: Ըստ էության, նրանց երկերը դասական չինական պոեզիայի բարձրագույն նվաճումն են: Այս ժամանակաշրջանն աչքի էր ընկնում նաև բնապատկերային դպրոցի և չափածո ստեղծագործությունների սահմանային դպրոցի հիմնադրմամբ:

Մեջբերումներ.

Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանի շատ բանաստեղծների ստեղծագործություններ ապշեցնում էին ընթերցողներին հուզիչ, հզոր արտահայտչականությամբ և պարզ, բայց միևնույն ժամանակ ծանրաբարո ոճով, որը հիշեցնում էր Յան Ջենցինի վայելչագրությունը: (Յան Յու. «Պարասիսան նամակ հորեղբայր Ռու Չինսիանին Լին անում»)

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանում պոեզիան աչքի էր ընկնում արտահայտիչ, հանդարտ ու բնական ոճով, որը ճախրելու և սավառնելու զգացողություն էր ստեղծում: (Հու Ինլին. «Պոեզիայի խոր ուսումնասիրություն»)

Չի դե ջե չան, չի լի ջե ուան 特德者昌, 特力者亡

**Առաքինությանն ապավինողները կբարգավաճեն.
ուժին ապավինողները կկործանվեն**

Բարոյական ուժին ապավինելը կրեթի բարեկեցություն, իսկ բռնությանն ապավինելու դեպքում կործանումն անխուսափելի է: Արտահայտությունը նկարագրված է «Պատմաբանի արձանագրություններում» և մեջբերված է «Պատմության գրքից»: *Չեև* (德) բարքերն են, գրավչությունն ու ազնվությունը, *լիև* (力) հարկադրանքը, բռնությունն ու ռազմական ուժը: Կոնֆուցիական դպրոցի քաղաքական և էթիկական սկզբունքների ազդեցության ներքո հին ժամանակներից ի վեր չինացիները պաշտպանում են այն միտքը, որ կառավարիչը պետք է կառավարի միայն առաքինությամբ (այսինքն՝ գրավի մարդկանց սրտերը բարեսրտությամբ)՝ և ոչ թե կառավարի ուժով (մարդկանց վրա ուժ բանեցնի), և հավատացած էին, որ միայն բարեգործությանն ապավինելով կառավարիչը կարող է նվաճել մարդկանց սիրտն ու միտքը, ինչն էլ կհանգեցնի դրական փոխազդեցության և բարեկեցություն կրեթի: Ուժով կառավարելը, մյուս կողմից, մարդկանց կհարկադրի հնազանդվել, բայց չի հասնի անկեղծ ու երկարատև ներդաշնակության ու միասնության: Այս սկզբունքը գործում է ոչ միայն մարդկանց կամ երկիր դեկավարելիս, այլև երկրների միջև հարաբերությունները կարգավորելիս: Որպես միջազգային հարաբերությունները կարգավորելու սկզբունք՝ եզրույթը ենթադրում է, որ առանց պատճառի ռազմական գործողություններում ներգրավվելը կամ

այլոց հանդեպ գերիշխանություն հաստատելու փորձերն անհամատեղելի են քաղաքակրթության զարգացման հետ: Միայն բարոյական սկզբունքները պահպանելու և միմյանց վստահելու դեպքում աշխարհում կհաստատվի կայուն խաղաղություն և անվտանգություն:

Մեջբերումներ

Առաքինությունն այն հիմքն է, որը պահում է պետությունն ու ընտանիքը: Միայն այս հիմքի վրա պետությունը և ընտանիքն անպարտելի կլինեն: (*«Յուդյի մեկնաբանությունները «Գարնան և աշնան փարեգրքերի» մասին»*)

Մենցիուսն ասում էր. «Նրանք, որ ռազմական ուժը կիրառում են բարեգործության անվան տակ, կարող են կառավարել դքսերի ու արքայազնների թագավորությունները, բայց դրան հասնելու համար ստիպված են հույսը դնել հզոր ռազմական ուժի վրա: Մինչդեռ նրանք, որ ապավինում են բարոյական ուժին և բարյացակամությանը, կարող են հաղթել բոլոր մարդկանց՝ անկախ ռազմական ուժից... Երբ ժողովրդին ստիպում ես պահպանել բարոյական սկզբունքները, նրանք, միևնույն է, ի սրտե չեն հետևում կառավարչի խոսքին: Ավելին, ուղղակի հնազանդվում են, որովհետև դիմադրելու ուժ չունեն: Միայն կառավարելու ընթացքում բարոյական ուժին ապավինողները կվայելեն մարդկանց անկեղծ ու սրտանց աջակցությունը»: (*«Մենցիուս»*)

Երկիրը և ժողովրդին կառավարելիս չկա ավելի կարևոր բան, քան բարեգործությունն ու բարոյականությունը: Բարեգործության և բարոյականության առկայության դեպքում մարդիկ կհնազանդվեն առանց որևէ ֆինանսական կամ նյութական դրդապատճառների: Չարիքը կկասեցվի, և պատժի կարիք չի լինի: (*«Տեր Լյուի գարնան և աշնան փարեգրությունները»*)

սիսյան 四象

Չորս պատկեր

Եզրույթը նշանակում է չորս պատկեր (կամ դրանց բնորոշ գծերը), որոնք առաջանում են ութ եռագրերի ձևավորման ընթացքում՝ երկու ձևի տրոհման միջոցով: Ինչպես բացատրվում է «Փոփոխությունների գրքում», «Փոփոխությունները ներառում են *թայձի* (太極 ամենաձայրահեղը), որից առաջանում է երկու ձև: Երկու ձևերը ստեղծում են չորս պատկեր, իսկ չորս պատկերները՝ ութ եռագիր»: Չորս պատկերները տարբերվում են միմյանցից, բայց միևնույն ժամանակ փոխկապակցված են: Հին գիտնականները համաձայնության չէին գալիս այն առումով, թե ինչ են խորհրդանշում այս չորս պատկերները: Բոլոր երևույթների ստեղծման տեսանկյունից չորս պատկերները, հնարավոր է, նշանակում են տարվա չորս եղանակները՝ գարուն, ամառ, աշուն և ձմեռ, կամ չորս հիմնական տարրերը՝ մետաղ, փայտ, ջուր և կրակ: Ըստ մյուս բացատրության՝ որպես գույնի գույնի գույնի, չորս պատկերները գուցե չորս ցողուններն են, որոնք բաժանվում են բախտագույնության ժամանակ, կամ չորս բնութագրերն են, որոնք դարձյալ կիրառվում են գույնի գույնի մեջ՝ ավելի մեծ *ին*, ավելի մեծ *յան*, ավելի փոքր *ին* և ավելի փոքր *յան*:

Մեջբերումներ.

Գույնի գույնի ժամանակ օգտագործվող ցողունների ընդհանուր թիվը հիսուն է, որոնցից քառասունինն է օգտագործվում: Դրանք բաժանվում են երկու խմբի, որոնք ներկայացնում են երկու ձև: Խմբերից մեկից մի ցողուն է հեռացվում. այն խորհրդանշում է երեք պատկեր՝ երկինք, երկիր,

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

մարդ, իսկ մյուսները չորս-չորս խմբավորվում են՝ ներկայացնելով տարվա չորս եղանակները: (*«Փոփոխությունների գիրքը»*)

Չորս պատկերները, որոնք ստեղծվել են երկու ձևերից, խորհրդանշում են մետաղ, փայտ, ջուր և կրակ: Նրանք կյանքի են կոչվում՝ շնորհիվ երկնքի ու երկրի, և հետևաբար, համարվում է, որ դրանք են ստեղծում չորս պատկեր: (Կուն Ինդա. *«Փոփոխությունների գրքի» ճշմարիտ նշանակությունը*)

թայկանթի 太康体

Թայկան գրական ոճը

Արտահայտությունը վերաբերում է բանաստեղծական ոճի, որը մասսայականություն էր վայելում մոտ 30 տարի՝ սկսած միջինարևմտյան Չին դինաստիայի վաղ շրջանից, մասնավորապես Թայկան դարաշրջանում (280-289)՝ Ու կայսեր թագավորության ընթացքում: Այս ավանդույթի բանաստեղծներից էին Յուտ Սիև, Փան Յուեն և Լու Չին: Թայկան շրջանի բանաստեղծները հիմնականում կենտրոնանում էին հռետորական նկարագրության, խոսքային զուգահեռականության և հղկված բանաստեղծական տեխնիկայի կիրառման վրա, որը խիստ տարբերվում է Չյան'ան պոեզիայից իր կրքով, խիզախությամբ ու կենսունակությամբ: Թայկան շրջանի բանաստեղծներից աչքի էր ընկնում հատկապես Յուտ Սիև, որն օգտվում էր պարզ լեզվից, բայց որի ստեղծագործությունները հետաքրքիր բովանդակություն ունեին, հազեցած էին կրքով և ուժով:

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

Մեջբերում

Արևմտյան Չին դինաստիայի Թայկան ժամանակաշրջանում գիտնականները, մասնավորապես՝ Ջան Յայը, Ջան Սիեն, Ջան Բանը, Լու Չին, Լու Յունը, Փան Յունեն, Փան Նին ու Յուո Սին, վերակենդանացրին Չյան՝ան ժամանակաշրջանի գրական ժառանգությունը՝ գնալով այդ ժամանակաշրջանի վարպետների հետքերով: Ժամանակաշրջանն ազդարարում էր Չյան՝ան ոճի շարունակությունն ու գեղեցկությունը, ինչպես նաև պոեզիայի վերածնունդը (Ջուն Ռուն. «Պոեզիայի քննադատություն»)

թի 梯

Եղբայրական պարտականություն

Եղբայրական պարտականությունը հնազանդությունն է ավագ եղբորը, ինչպես նաև սերն ու հարգանքը նրա նկատմամբ: Դրա համար կրտսեր եղբայրը պետք է հետևի ավագ եղբոր կարգադրություններին ու հրամաններին: Եղբայրական պարտականությունը պետք է արմատավորվի կրտսեր եղբոր հանդեպ անկեղծ սիրուց ու հարգանքից: Կոնֆուցիականները հաճախ խոսում են «եղբայրական պարտականության» և «որդիական բարեպաշտության» մասին՝ հավատալով, որ այդ երկու գործոնները բարոյականության և ընտանեկան էթիկայի պահպանման և ուժեղացման, իսկ երբեմն՝ նաև՝ քաղաքական կարգուկանոնի հիմքն են:

Մեջբերումներ.

Յուուցին ասում էր. «Որդիական բարեպաշտությունն ու եղբայրական պարտականությունը պահպանողներից քչերն

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

են վիրավորում իրենց ավագներին: Իսկ ավագներին չվիրավորողները հակված չեն խնդիրներ առաջացնել ուրիշների կյանքում: Առաքինի մարդը պահպանում է լավ վարքագծի սկզբունքները: Այդ դեպքում խոսքն ու գործը կառուցվում են բարոյական սկզբունքների համաձայն: Որդիական բարեպաշտությունն ու եղբայրական պարտականությունը բարյացակամության հիմքն են»: (*«Չրույցներ և ստույթներ»*)

Որդիական բարեպաշտությունը կիրառվում է նաև միապետին ծառայելիս: Եղբայրական պարտականությունը կիրառվում է ավագներին ու բարձրաստիճան պաշտոնյաներին ծառայելիս: Կարեկցանքը կիրառվում է հասարակ ժողովրդին ուղղորդելիս: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

թյանձին-դիյի 天时地利人和

Բնական օրենքներ և ճշտապահություն

Եզրույթը տառացիորեն նշանակում է երկնքի ու երկրի օրենքներ ու ճշտապահություն: Ըստ «Գարնան և աշնան տարեգրքերի Ցուոյի մեկնաբանության»՝ Ցիչանն առաջարկում էր այս հասկացության միջոցով բացատրել ծեսերի էությունը: Ցիչանը հավատում էր, որ երկնքի ու երկրի շարժումները հետևում են հավերժական օրենքներին, որոնք առաջ էին բերում հետևողական ու ռացիոնալ կարգ: Մարդը նույնպես պարտավոր է կանոնավոր, ռացիոնալ և պատշաճ ձևով հետևել այս սկզբունքին խոսքի ու խոսքի մեջ: Այն սահմանափակումները, որ ծեսերը դնում են մարդու վարքի վրա, և դրանց արդյունքում ստեղծված հասարակական էթիկան և ներդաշնակությունը բնության օրենքների դրսևորումներն են: Հետագայում արտահայտությունը նշանակում էր նաև այն ամենը, ինչ պատշաճ է, կամ ցանկացած փաստարկ, որն արդարացված է:

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Մեջբերում

Ծեսերն իրականում երկնքի ու երկրի շարժումն են, ինչպես նաև մարդկանց բարոյական վարքագիծը կառավարող օրենքներն են: (*«Գարնան և աշնան փարեգրքերի Յուոյի մեկնաբանությունը»*)

թյանշի դիլի ժընհե 天时地利人和

Բարեպատեհ ժամանակ, աշխարհագրական առավելություն և ժողովրդի միասնություն

«Բարեպատեհ ժամանակը», որն ի սկզբանե վերաբերում էր պատերազմի ընթացքում բարենպաստ եղանակին, առհասարակ վերաբերում էր ժամանակային տարբեր առավելություններին, այդ թվում՝ եղանակ, ժամանակի ընտրություն, հնարավորություն և այլն: «Աշխարհագրական առավելություն» արտահայտությունը, որն ի սկզբանե վերաբերում էր ճակատամարտի ընթացքում գրաված նպաստավոր դիրքերին, այժմ վերաբերում է ընդհանրապես զանազան բարենպաստ հատուկ պայմանների, ներառյալ տեղանք, դիրք, տեղադրություն և այլն: «Ժողովրդի միասնություն» արտահայտությունը, որն ի սկզբանե վերաբերում էր ընդհանուր աջակցությանը, տարբեր խավերի մարդկանց միավորմանն ու հասարակական համերաշխությանը, այժմ նշանակում է ընդհանրապես առավելություններ: Հնում չինացիները հավատում էին, որ սրանք են հաջողության երեք կարևորագույն գործոնները: Այս երեք գործոններից մասնավորապես «ժողովրդի միասնությունը» որոշիչ դեր ունի, որովհետև «բարեպատեհ ժամանակը» աշխարհագրական առավելությունից պակաս կարևոր է, իսկ աշխարհագրական առավելությունը ժողովրդի միասնությունից պակաս կարևոր է»:

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

Ասացվածքն արտացոլում է այն երեք հիմնական գործոնները, որոնք կարևոր նշանակություն ունեն չինացիների համար՝ ժամանակ (հնարավորություն), տարածություն (շրջապատ) և մարդիկ: Այն արտացոլում է մարդակենտրոն մտածողությունը:

Մեջբերումներ.

Բարենպաստ եղանակային պայմանները, աշխարհագրական առավելություններն ու ժողովրդի միասնությունը պետք է մեկտեղվեն: Դրանց բացակայության դեպքում հաղթանակը ձեռք կբերվի շատ թանկ գնով: (*«Մուն Բինի պարեռագմի արվեստը»*)

Բարենպաստ եղանակային պայմաններն աշխարհագրական պայմաններից պակաս արժեքավոր, իսկ բարենպաստ աշխարհագրական պայմանները ժողովրդի միասնությունից պակաս արժեքավոր գործոն են: (*Մենցիուս*)

թյանսիա-ուեյգուն 天下为公

Աշխարհը պատկանում է բոլորին

Աշխարհը հանրային ոլորտ է և, հետևաբար, պատկանում է բոլոր մարդկանց: *Թյանսիան* (天下), որը բառացի նշանակում է երկնքի տակ ամեն ինչ, նախկինում նշանակում էր միապետ, պետական իշխանություն կամ ազգ. հետագայում իմաստային շրջանակներն ընդլայնվեցին, և այժմ այն նշանակում է «ամբողջ աշխարհը»: Նեղ իմաստով *գուն* (公) բառը վերաբերում է մարդկանց, որոնք օժտված են ազնվությամբ և իմացությամբ, մինչդեռ լայն իմաստով այն վերաբերում է երկրի բոլոր մարդկանց կամ աշխարհում ապրող բոլոր մարդկանց: Եզրույթն ունի երկու իմաստ: Առա-

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

ջինն այն է, որ կառավարչի դիրքը մեկ մարդու կամ նրա ընտանիքի մասնավոր սեփականությունը չէ, այլ պատկանում է առաքինությանը և ընդունակություններով օժտված բոլոր մարդկանց: Հետևաբար, գահը պետք է փոխանցվի ըստ արժանիքների, և ոչ թե սերնդեսերունդ: Երկրորդ իմաստն այն է, որ երկիրը չի պատկանում միայն մեկ անհատի կամ ընտանիքի, այլ ողջ հանրությանը: Սա ժողովրդակենտրոն տեսլականն է, որը հակադրվում է ժառանգական կառավարմանը, և ըստ որի՝ իշխանության պիտի գան միայն առաքինի և բանիմաց մարդիկ: Հին չինացիները պնդում էին, որ հենց սա է այն հիմքն ու երաշխիքը, որի շնորհիվ մարդիկ կարող են երջանիկ կյանք վայելել և հասնել համընդհանուր ներդաշնակության: Մեր ժամանակներում այն զարգացել ու վերածվել է առանցքային հասկացության, որը կոչ է անում տապալել ինքնակալությունը և հաստատել ժողովրդավարություն, ապա՝ ձգտել իդեալական հասարակություն:

Մեջբերում

Քանի դեռ Մեծ պատը գերիշխող դիրք ունի, աշխարհը պատկանում է բոլոր մարդկանց: Առաքինությանը և իմացությանը օժտված մարդիկ ընտրվում են՝ երկիրը կառավարելու համար, իսկ անկեղծությունն ու ներդաշնակությունը մարդկանց օգնում են շփվել: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

թյանյուանշի 田园诗

Հովվերգական պոեզիա

Արևելյան Չին դինաստիայից Թաո Յուանմինի ստեղծած ժանրը՝ հովվերգական պոեզիան պատկերում է գյուղական կյանքն ու բնապատկերը: Թաո Յուանմինը, որի ամե-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

նասիրելի թեման գյուղական կյանքն էր, պարզ լեզվով էր նկարագրում գյուղական տեսարանները: Նրա բանաստեղծություններն ամենաանհավակնոտ, թարմ շունչ բերողն ու բնականն էին, ստեղծում էին հեռուն տանող գեղագիտական հայեցակարգ և հավերժական հմայք: Հովվերգական պոեզիան դասական չինական պոեզիայի մի նոր փուլ էր, որը պայմանավորեց բանաստեղծական զարգացումը Վեց դինաստիաների ժամանակաշրջանում և դրանից հետո:

Մեջբերում

Միե Լինյունի բանաստեղծությունները լի են խոր ներիմաստներով, բայց հիմնականում ներկայացնում են սարերի ու ջրերի տեսարաններ, իսկ Թաո Յուանմինի բանաստեղծությունները գեղանի են ու պարզ և գերազանցապես գյուղական տեսարաններ են: (Բայ Ջույի. «Նամակ Յուան Ջե-նին»)

ուանյունփայ 婉约派

Ուանյուն դպրոց / Գեղանի և գուսպ դպրոց

Որպես Սուն դինաստիայի երկու *ցի* (词) լիբիկական դպրոցներից մեկը՝ գեղանի և գուսպ դպրոցը հիմնականում առնչվում էր ռոմանտիկ սիրո կամ բաժանման վշտի թեմաներին: Այն բնութագրվում էր հիմնականում մարդու զգացմունքների սենտիմենտալ և նրբերանգային արտահայտությամբ, մեղմ ու մեղեդային հանգավորմամբ և հյութեղ ու նուրբ լեզվի կիրառությամբ: Այս դպրոցի ցի քնարերգությունն առաջացել էր ավելի վաղ, և բազմաթիվ բանաստեղծներ արդեն իսկ ճանաչում էին վայելում ցի ոճով ստեղծագործելու համար, նրանցից էին մասնավորապես Վեն Թին-

յուն և Լի Յուն Հինգ դինաստիաների ժամանակաշրջանից, Օույան Սիուն, Յան Շուն, Յան Ջիդաոն, Լիու Յունը, Յին Գուանը, Հե Ջուն, Ջոու Բանյանը և Լի Յինջաոն Հյուսիսային Սուն դինաստիայից, ինչպես նաև Չյան Կույը, Ու Ուենինը և Ջան Յանը Հարավային Սուն դինաստիայից: Պոեզիայի զարգացման ավելի քան հազար տարվա ընթացքում նրբագեղ և զուսպ դպրոցը գերիշխող դիրք էր զբաղում թե՛ որակի, թե՛ քանակի առումով: Հարկ է նշել, որ այս դպրոցի բանաստեղծները նաև խորապես մտահոգված էին ազգի ճակատագրով, բայց ձգտում էին արտահայտել իրենց մտահոգություններն անհատական և զգայական դաշտում, հաճախ բնապատկերների միջոցով: Հետևաբար, չի կարելի ասել, որ նրանց բանաստեղծությունները զուրկ են կենսունակությունից և էներգիայից:

Մեջբերումներ

Որոշ ցի բանաստեղծություններ նրբագեղ էին ու զուսպ, մյուսները՝ խիզախ և ճոխ: Առաջին խմբի բանաստեղծությունները գրվում էին մանրամասն ոճով, երկրորդինը՝ հզոր ու անբռնազբոս: Դրա պատճառը բանաստեղծների խառնվածքի տարբերությունն էր: Յի քնարերգությունը ներկայացնում էր մարդու զգացմունքները, իսկ նրբագեղ ու զուսպ դպրոցը ցի քնարերգության մի ճյուղն էր: (Սու Շիցեն. *«Դիպարկումներ փարբեր ոճերի մասին»*)

Լի Յինջաոն ցի պոեզիայի գեղանի ու զուսպ դպրոցի լավագույն բանաստեղծուհին էր: Իսկ Սին Յիջին խիզախ ու ճոխ բանաստեղծական դպրոցի լավագույն ներկայացուցիչն էր: Այս տեսակետը, որն ինքնին կարևոր է, չի հիշատակվում Սին դինաստիայի գրաքննադատների կողմից (Շեն Յենցի. *«Խառը նոթեր Յի լիրիկայի մասին Ջունգե սրուդիայից»*)

ուան գուռ ջի յին 亡国之音

Կործանվող պետության երաժշտություն

Նկատի է առնվում այն պետության երաժշտությունը, որը մասնատման եզրին է: Հետագայում այն նաև վերաբերում էր անկումային և բարոյալքված երաժշտությանը: Կոնֆուցիական տեսակետի համաձայն՝ քայքայման եզրին գտնվող պետության երաժշտությունը պետք է լինի ճնշող ու բարոյալքող: Երբ հարստահարված ժողովուրդը սարսափելի տառապանք էր կրում, նրա երաժշտությունն ու պոեզիան նույնպես լի էր վշտով ու դառնությամբ: Եթե կառավարիչը կորցնում էր իրականության զգացումը, նրա պետության կործանումն անխուսափելի էր:

Մեջբերումներ.

Կործանման եզրին կանգնած պետության երաժշտությունը լի է տխրությամբ, ինչն էլ ցույց է տալիս, որ ժողովուրդը սարսափելի ծանր վիճակում է: (*«Ճեսերի գիրքը»*)

Ջեն և Ուեյ նահանգների երաժշտությունը վայրիվերումների դարաշրջանի երաժշտություն էր: Փուշույ գետի վրա տարածվող Սանձյանի երաժշտությունը բնորոշ էր կործանվող պետությանը: Կառավարությունն անգործունակ էր, ժողովուրդը՝ տեղահանված, իսկ պաշտոնյաները խաբում էին կառավարչին ու հետապնդում միայն իրենց եսասիրական շահը, և ոչ ոք ի գորու չէր դադարեցնել դա: (*«Ճեսերի գիրքը»*)

ուուեյ էրջի 无为而治

Կառավարիչ-գործությամբ

Այստեղ ջի (微) նշանակում է լավ կառավարվող պետություն. ոուուեյ (无为而治 չ-գործություն) չի նշանակում ոչինչ չանել, այլ գործել ոչ պարտադրողաբար, այլ կերպ ասած՝ ուրիշներին չպարտադրել սեփական կամքը: Ըստ դաոսական մտածողության՝ այս արտահայտությունը նշանակում է, որ կառավարիչը պետք է հարգի կառավարվողների (ժողովրդի) բնական պայմանները: Նա չպիտի չափից դուրս միջամտի նրանց կյանքին, թույլ տա հետևել սեփական ցանկություններին ու ինքնուրույն կայանալ: «Չ-գործության» միջոցով հնարավոր է հասնել ամեն ինչի: Կարևորն այն է, որ «Դաոն գործի բնական ճանապարհով»: Կոնֆուցիական մտածողության մեջ «չ-գործություն» նշանակում է, որ կառավարիչն իշխում է ենթականերին՝ նրանց վրա ազդելով սեփական բարոյական օրինակով և ձեռքբերումներով, և ոչ թե հրամանագրերի, հարկադրանքի ու պատիժների միջոցով, որպեսզի մարդիկ ապրեն ու գործեն առանց հարկադրանքի, և հաստատվի հասարակական ներդաշնակություն: Հիմնական գաղափարը շատ մոտ է «մարդկանց սովորեցնել հիմնական իդեալներն ու սկզբունքները և նրանց մղել բարության՝ ներդաշնակ հասարակական կարգ հաստատելու համար» հայեցակերպին: Բայց կոնֆուցիական և դաոսական մտքի դպրոցները նախընտրում են կառավարել՝ հարգելով մարդկանց ու հասարակության ներհատուկ բնույթը և ոչ թե չափազանց միջամտության կամ պարտադրանքի միջոցով:

Մեջբերումներ.

Գառն միշտ ամեն ինչ հնարավոր է դարձնում չմիջամտելու միջոցով: Միջամտելու դեպքում ոչնչի հնարավոր չէ հասնել: Եթե կառավարիչը խստորեն հետևի այս օրենքին, բոլոր երևույթներն ու արարածները կգարգանան միայն իրենց հատուկ ձևով: («*Լսոցգի*»)

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Ո՞վ էր չ-գործությամբ առաջնորդվող լավագույն կառավարիչը: Թերևս Շունը: Եվ ի՞նչ էր անում նա: Ուղղակի հանդիսավոր նստում էր իր կայսերական գահին» («*Ջրույցներ և ասույթներ*»)

ուևուա 物化

Իրերի ձևափոխում

Սա իրերի գոյության այն ձևն է, երբ իրերի միջև սահմանները վերանում են, և մի երևույթը փոխակերպվում է մեկ ուրիշի: «Իրերի ձևափոխում» արտահայտությունը ծագել է «Ջուանցիից», որն այս գաղափարը ներկայացրել է «Ջուանցին երագում էր թիթեռ դառնալու մասին» առակում: Նա հավատացած էր, որ սեփական անձի ու մյուսների, երագի ու արթնության և առհասարակ բոլոր իրերի/երևույթների միջև սահմանն ու տարբերությունը կարելի է վերացնել: Հետևաբար, որևէ երևույթի ձևափոխումն ուրիշ երևույթի հնարավոր է: Սակայն երբ մարդը կառչում է իր ու ուրիշների տարբերությունից, իրերի ձևափոխում չի լինի: Իսկ եթե հակված է ձևափոխել իրերը, կարող է հայտնվել երագում:

Մեջբերում.

Մի անգամ ես՝ Ջուան Ջոուն, երագում էի թռչող թիթեռնիկ

դառնալու մասին, շատ ուրախ էի և անում էի այն, ինչ սիրտս ուզում էր: Մոռացել էի, որ Ջուան Ջոուն եմ: Եվ հանկարծ արթնացա, ու նորից դարձա Ջուան Ջոուն: Չգիտեի՝ արդյոք Ջուան Ջոուն երա՞զ էր տեսնում, թե իբր թիթեռնիկ է, թե՞ թիթեռնիկն էր երագում տեսնում, որ Ջուան Ջոուն է: Այս երկուսի միջև պետք է որ տարբերություն լինի, որը ես կոչում եմ «իրերի ձևափոխում» (*«Ջուանցի»*)

սիկունթի 西昆体

Սիկուն բանաստեղծական ոճը

Այս բանաստեղծական ոճը ձգտում էր հռետորական գեղեցկության և համաչափ կառուցվածքի: Հյուսիսային Մուն դինաստիայի առաջին տարիներին բանաստեղծներ Յան Յին, Լիու Յունը և Յյան Ուեյանը հավաքվում էին կայսեր անձնական գրադարանում՝ «Կարևոր հայելիներ կառավարման համար» գիրքը կազմելու, գիրք, որն արձանագրել է միապետների ու նրանց նախարարների ողջ գործունեությունը բոլոր նախորդ դինաստիաներում: Ազատ ժամանակ նրանք բանաստեղծություններ էին գրում միմյանց համար: Հետագայում նրանք այս բանաստեղծությունները հավաքեցին «Սիկուն բանաստեղծությունների ժողովածուում»: (Սիկունը հին չինական լեզենդում մի վայր էր, որտեղ ենթադրաբար հավաքվում էին կայսրերի գրքերը, և հետևաբար, սա նաև բանաստեղծությունների ժողովածուի վերնագիրն էր): Սիկուն ոճի բանաստեղծները ներշնչանք էին ստանում Լի Շանից, որը բժախնդիր էր ակնարկների գործածության առումով, և որի բանաստեղծությունները նուրբ գրավչություն ունեին: Այս բանաստեղծները փառաբանում էին տաղաչափական օրենքներն ու մետոնիմիան: Նրանց ստեղծագործություններն աչքի էին ընկնում նուրբ ոճով, խիստ ռիթմիկ

Էին ու զուգահեռ և ազատ էին Թան դինաստիայի ուշ շրջանի, ինչպես նաև դրան հաջորդող Հինգ դինաստիաների և Տասը նահանգների ժամանակաշրջանի բանաստեղծական ոճից, որը բնութագրվում էր անկենդան ու մակերեսային ոճով: Սիկուն ոճի պոեզիան զգալի ազդեցություն թողեց հետագա ժամանակաշրջանի պոեզիայի ոճի վրա: Սակայն, այս բանաստեղծությունները, որոնք գրվել էին հանպատրաստից, միմյանց արձագանքելու նպատակով, չափազանց հղկված էին, զուրկ անկեղծ զգացմունքներից, և հետագա շրջանի քննադատները չէին հավանում նրանց ունայնությունը:

Մեջբերում

Յան Յին և Լիու Յունը բանաստեղծություններ էին գրում միմյանց համար, և «Սիկուն ոճի բանաստեղծությունների ժողովածուն» մեծ մասսակայանություն էր վայելում: Հետագա շրջանների բանաստեղծները նմանակում էին այս ոճը՝ այդպիսով ձևափոխելով բանաստեղծական ոճը: Եվ այսպես էլ ի հայտ եկավ պոեզիայի նոր ձևը, որը հայտնի էր «Սիկուն ոճ» անունով: Այդ ժամանակից ի վեր մոռացվեցին Թան շրջանի բանաստեղծների բոլոր ժողովածուները: (Օուոյան Սիու. «Օույան Սիուի՝ պոեզիայի քննադատություն»)

այանյուան 乡愿

Կեղծավոր (փարիսեցի)

Կեղծավորն այն մարդն է, որը ձգտում է խարդախ ճանապարհներով հեղինակություն հաստատել: Կեղծավորներն իրենց պահում են բարոյական սկզբունքների համաձայն, որպեսզի արժանանան համընդհանուր գովասանքի, մինչ-

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

դեռ իրականում պատրաստ են փոխզիջման գնալ սկզբունքների ու ազնվության հարցում, փորձելով տպավորություն գործել և համաձայնության գալով անազնիվ մարդկանց հետ: Առաջին հայացքից թվում է՝ կեղծավորները գերազանց, առաքինի մարդիկ են, բայց դա չի համապատասխանում իրականությանը: Նրանց պահվածքը հաճախ մոլորության մեջ է զգում մարդկանց, ինչը լուրջ սպառնալիք է հասարակության բարոյական նկարագրին:

Մեջբերումներ

Կոնֆուցիոսն ասում էր, «Կեղծավորը բարոյական այլասերված երևույթ է»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

Նրանք, որ հաճոյանում են աշխարհին, բայց ներքուստ ունեն թաքնված մտադրություններ, կեղծավորներ են: (*Մեկնություն*)

սյաո 孝

Որդիական բարեպաշտություն

Որդիական (որդու և դստեր) բարեպաշտությունը ենթադրում է հնազանդություն ծնողներին, հարգանք ու սեր նրանց հանդեպ: Իսկ դրա համար պետք է հետևել հետևյալ կանոններին, առաջին, ուշադիր լինել սեփական մարմնի հանդեպ, որին լույս աշխարհ են բերել ծնողները, խուսափել վնասվածքներից ու հիվանդություններից՝ ծնողներին ազատելով ավելորդ անհանգստությունից: Երկրորդ, միշտ հետևել ծնողների խրատներին, խորհուրդներին ու խնդրանքներին, հնազանդվել նրանց, մույնիսկ եթե համաձայն չեք նրանց հետ: Երրորդ, ձեռք բերել փառք ու կայանալ բարոյական ազնվությամբ՝ կարևորելով նրանց խրատներն ու խորհուրդ-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ները: Որդիական բարեպաշտության արմատները ծնողների հանդեպ երեխաների սիրո ու հարգանքի մեջ են: Կոնֆուցիականները հավատացած էին, որ բարեպաշտությունը մարդու բարոյական շիտակության հիմքն է, ծնող-երեխա և նույնիսկ միապետ-ենթակա հարաբերությունների պահպանման ու ամրացման գրավականը:

Մեջբերումներ.

Յիյուն հարցրեց Կոնֆուցիոսին որդիական բարեպաշտության մասին, ու Կոնֆուցիոսը պատասխանեց. «Որդիական բարեպաշտությունը մեր օրերում նշանակում է հոգ տանել ծնողների մասին: Բայց հոգ տանել կարելի է նույնիսկ շների ու ձիերի մասին: Եթե չկա հարգանք, ի՞նչ տարբերություն, թե ում ես խնամում՝ ծնողների՞նչ, թե՞ շներին ու ձիերին»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

Որդիական բարեպաշտությունը սկսվում է ծնողներին ծառայելուց: Ապա հասնում է միապետին ծառայելուն: Եվ եզրափակվում է վարքագծի կանոնների համաձայն ապրելով: (*«Որդիական բարեպաշտության դասական օրինակներ»*)

սինջայ 心齋

Մտքի մաքուր վիճակ

Եզրույթը նշանակում է մտքի մի այնպիսի վիճակ, որն ամբողջությամբ դատարկ է: Բառն ի հայտ է եկել «Ջուանցի» գրքից, որտեղ Կոնֆուցիոսը եզրույթի իմաստը բացատրում է Յան Հույին: Ջուանցին հավատում էր, որ մարդու ականջներն ու սիրտը տարբերում են սեփական եսը մյուսներից, տարբերակում են ճիշտն ու սխալը, իսկ *ցի* (气 կենսական ուժ)՝ անձն ու դատարկ, գոյություն ունի ամեն ինչի մեջ և չի

հակադրվում որևէ բանի: Հետևաբար, մարդու միտքը պետք է լինի դատարկ, ինչպես ցին, երբ այն շփման մեջ է մտնում արտաքին իրերի հետ, որպեսզի չտարբերվի ու չբախվի նրանց հետ: Երբ մարդու միտքը թափառում է ֆիզիկական իրերից անդին՝ ազատագրվելով այլ իրերի / երևույթների սահմաններից ու ազդեցությունից, պահպանում է այն վիճակը, որը կոչում ենք «մտքի մաքուր վիճակ»:

Մեջբերում

Յան Հույն ասում է. «Կարո՞ղ եմ հարցնել՝ ինչ է նշանակում «մտքի մաքուր վիճակ»: Եվ Կոնֆուցիոսը պատասխանում է. «Պետք է ամբողջությամբ կենտրոնանանալ: Կարիք չկա լսել ականջներով: Պետք է լսել մտքով: Նույնիսկ կարիք չկա մտքով լսել: Պետք է լսել ցի-ով: Լսածը կանգ է առնում ականջներում: Իսկ միտքը հասնում է միայն այնտեղ, որտեղ նրան հարմար է: Յին դատարկ է ու հարմարվում է բոլոր արտաքին իրերին: Միայն Դաոն է հավաքվում դատարկության մեջ, իսկ դատարկությունն ու խաղաղությունն առաջ են բերում մտքի մաքուր վիճակ»: (*«Չուանցի»*)

սին ճի յուու չի 行己有耻

Վարվել ամոթի զգացումով

Եզրույթը «Չրույցներ և ասույթներից» է: Կոնֆուցիոսի կարծիքով՝ բարոյական վարքագծի զարգացումը ոչ միայն հասարակական նորմերին համապատասխան խոսքերն ու արարքներն են, այլ, ինչն ավելի կարևոր է, ամոթի զգացումը ներքին հակասությունների և բարոյական վարքագծի խախտումների դեպքում: Ավելին, ամոթի զգացումը մարդուն ստիպում է շտկել ու կատարելագործել սեփական վարքագի-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ծը՝ այն համապատասխանեցնելով բարոյական և հասարակական նորմերին: Ամոթի զգացումը կոնֆուցիական ուսմունքի կարևոր նպատակներից է:

Մեջբերումներ.

Յիգունը հարցնում է. «Ի՞նչ որակների շնորհիվ մարդուն կարելի է կոչել *շի* (*շի* ասելով նկատի է առնվում հասարակության այն շերտը, որն ընկած է ազնվականության և հասարակ ժողովրդի միջև)»: Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Նա, ով առաջնորդվում է ամոթի զգացումով ու հարգում է միսպետի կողմից իրեն վստահված առաջադրանքը, կարող է կոչվել *շի*»: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

Կոնֆուցիոսն ասում է. «Եթե մարդիկ առաջնորդվում են կառավարական հրամանագրով, և պատիժների միջոցով նրանց ստիպում են ճիշտ վարվելակերպ դրսևորել, նրանք կխուսափեն պատժից, բայց գուրկ կլինեն ամոթի զգացումից: Եթե նրանք առաջնորդվում են բարոյականությամբ և շարժվում հասարակական նորմերի համաձայն, կունենան ամոթի զգացում ու կհետևեն օրենքներին: (*«Չրույցներ և ասույթներ»*)

սին՛ է 性恶

Մարդկային էությունը չար է

Այս տեսակետն առաջարկել է Մունցին: Ըստ նրա՝ մարդկային էությունը, որը ենթադրում է բնությունից մարդուն տրված քաղաքավարության կանոններ, ներառում է ինչպես ֆիզիկական կյանքը, այնպես էլ զանազան ցանկություններ և ընկալումներ: Եթե մարդուն թույլ տաս հետևել ցանկություններին միայն արտաքին իրերի հանդեպ, ինչը ներհատուկ է

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

մարդկային էությանը, սա կհանգեցնի հակադրությունների, և հասարակությունը կհայտնվի քառասյին վիճակում: Բարոյական վարքուբարքը, որը կենսական նշանակություն ունի հասարակության մեջ կարգուկանոն պահպանելու համար, չի առաջանում մարդկային էությունից: Ավելին, այն ձեռք է բերվում ջանքերի լարման միջոցով:

Մեջբերումներ.

Մարդկային էությունը չար է, իսկ բարությունը ձեռքբերվի է: (*«Մունցի»*)

Քանի որ մարդկային էությունը չար է, այն պետք է շտկել բարոյական ուսմունքով: Մարդկային էությունը կարող է կառավարվել միայն ծեսերով ու արդարամտությամբ: (*«Մունցի»*)

սինչան 性善

Մարդկային էությունը բարի է

Մարդկային էության մասին այս տեսակետն առաջին անգամ առաջարկել է Մենցիուսը: Ըստ նրա՝ մարդկային էությունը մարդուն հատուկ բարոյական բնույթն է, որ մարդ արարածը բնական ճանապարհով ձեռք է բերում և որով տարբերվում է կենդանուց: Այս իմաստով մարդկային էությունը հենվում է այնպիսի առաքինությունների վրա, ինչպիսիք են բարեգործությունը/բարյացակամությունը, արդարամտությունը, առողջ հասարակական նորմերն ու ճիշտ դատողությունը: Սակայն բարի մարդկային էությունը մեխանիկորեն չի առաջացնում առաքինի վարքուբարք: Մարդիկ պետք է մշտապես իրենց մեջ մշակեն բարի մարդկային էություն և զարգացնեն առաքինի վարքուբարքը:

Մեջբերումներ.

Երբ Մենցիուսը խոսում էր այն մասին, որ մարդկային էությունը բարի է, մշտապես նկատի ուներ Յաո և Շուն կայսրերի սխրագործությունները: (*«Մենցիուս»*)

Մենցիուսը մեծ ներդրում է ունեցել աշխարհում. ըստ նրա՝ մարդկային էությունը բարի է: (Ջու Սի. *«Մենցիուսի առաջաքան»*)

սյուանյանշի 玄言诗

Մետաֆիզիկական պոեզիա

Եզրույթը վերաբերում է բանաստեղծական ոճին, որը մեկնաբանում են հիմնականում Լաոցզին, Ջուանցին, բուդդայականությունը և «Փոփոխությունների գիրքը»: Մետաֆիզիկական պոեզիան առաջացել է Արևմտյան Չին դինաստիայի վերջում և ծաղկում է ապրել հետագայում՝ Արևելյան Չին դինաստիայում: Այս ժանրը, որի ներկայացուցիչներն էին Սուն Չոուն, Սու Սունը, Յու Լիանը և Հուան Ուենը, աչքի է ընկնում պոեզիայի մեջ խրթին մետաֆիզիկական մտածողության մեկնաբանությամբ: Ուեյ և Չին դինաստիաների խառնակ տարիներին գիտնականները խուսափում էին քաղաքականությունից և կենտրոնանում էին Լաոցզիի, Ջուանցիի և բուդդայականության ուսումնասիրության վրա՝ հետազոտելով խրթին փիլիսոփայական գաղափարներ, որոնք կապ չունեին ընթացիկ հասարակական զարգացումների հետ: Արևմտյան Չին դինաստիայի վերջում այս առանձին տրամասությունը հայտնվեց գրի մեջ՝ ստեղծելով պոեզիայի մետաֆիզիկական ոճը, որը հետագայում ձուլվեց բնապատկերային պոեզիայի հետ:

Մեջբերում

Արևմտյան Չին դինաստիայում թե՛ քննարկումներ էին ընթանում մետաֆիզիկայի տրամասության շուրջ, որը շատ ավելի մեծ տարածում գտավ Արևելյան Չին դինաստիայում, և ծնունդ առավ մի նոր գրական ոճ: Ուստիև, չնայած հուգումնալից ժամանակներին, գրողները ստեղծում էին գրական երկեր, որոնք աչքի էին ընկնում անկողմնակալությամբ և օտարվածությամբ: Պոեզիան մշտապես ներկայացնում էր Լաոցզիի ու Ջուանցիի գաղափարները, և այդ ժամանակից ի վեր արձակն ու պոեզիան այլևս զբաղված էին երկու մտածողների ստեղծագործությունների մեկնաբանամբ: (Լիու Սիե. «Գրական միտքն ու վիշապներ քանդակելը»)

սյուանթի 选体

Սյուանթի պոեզիա / Պոեզիա՝ արքայազն Ջաոմինի սիրելի ոճով

Եզրույթը հիմնականում վերաբերում է Հան և Վեյ դինաստիաներում գրված բանաստեղծություններին («Գրական երկերի ժողովածուներ»), որոնց տողերում հնգական տառանշան է: Ժողովածուն կազմվել է Հարավային դինաստիաներից Լյան դինաստիայի Ջաոմին արքայազնը: Ավելի ուշ եզրույթը նշանակում էր ոչ միայն պոեզիայի հատուկ տեսակ, այլև դարաշրջանի գերակշռող բանաստեղծական առանձնահատկություն և ընդհանուր բանաստեղծական ոճ: Այս ոճի բանաստեղծությունները նույն հարթության վրա էին, ինչ *յուեֆու* (乐府) պոեզիան, որն իրենից ներկայացնում էր ժողովրդական երգերի ու բալլադների հավաքածու և կազմվել էր Հան դինաստիայի այն կառավարական գրասենյակում, որը պատասխանատու էր երաժշտական և բա-

նաստեղծական ցանկացած նմանակման պահպանման համար, որը հավասարապես հարմար էր նաև երաժշտական ստեղծագործության համար, ինչպես նաև *գեսի* (歌行) պոեզիան, որ ներկայացնում էր ազատ բանաստեղծական ոճով գրված ներբողներ՝ նվիրված իրադարձությունների կամ ֆիզիկական առարկաների, և *լուձյուե* ոճը (律绝), որը ներկայացնում էր ութ կամ հինգ տողից կազմված բանաստեղծություններ: Հետագա սերունդների պոեզիայի քննադատները *սյուանթի* (选体) պոեզիան նմանեցնում էին հինգ տառանշանով պոեզիային, իսկ սյուանթին համարվում էր տողում հինգ տառանշանից բաղկացած բանաստեղծություններ գրելու հիմնական ձև: Ինչ վերաբերում է ոճին, ապա այն նրբագեղ էր, շատ գունեղ ու նորարարական: Պոեզիայի այս ձևը ժառանգել էր բանաստեղծական բոլոր ավանդույթները՝ սկսած «Երգերի գրքից» և «Չուի ներբողներից» մինչև Հան և Վեյ դինաստիաների, Չին դինաստիայի և Սուն, Հարավային Ցի և Լյան դինաստիաների գրական ոճը: Թան դինաստիայից սկսած՝ բազմաթիվ գրաքննադատներ «սյուանթի պոեզիա» եզրույթը որպես չափանիշ կիրառում էին պոեզիայի մասին իրենց մեկնաբանություններում: Այս բանաստեղծական ոճը հետագայում քննադատվում էր ստեղծագործական մտքով օժտված բանաստեղծների կողմից, որոնց կարծիքով այս ոճը չափազանց մեծ շեշտ էր դնում դասական ավանդույթի վրա:

Մեջբերումներ

Տողում հնգական տառանշանով բանաստեղծություններ կարելի է հանդիպել «Երգերի գրքում»: Մինչ Հան և Վեյ դինաստիաները Սու Ուն, Լի Լինը, Ցաո Ցաոն և Լիու Ջենն արդեն գրել էին տողում հինգ տառանշանով բանաստեղծություններ և հիմնել էին այս ոճը: Այս բանաստեղծությունները

Չինական մտքի և սշակույթի հիմնական հասկացություններ

հավաքված են «Լրամշակված գրականության ժողովածուում» և հետևաբար, ոճը կոչվում է սյուանթի: (Լիու Կեջուան. «Լին Յիսյանի բանաստեղծության նախաբան»)

Ջաոմին արքայազնն ընտրում էր հնատիպ բանաստեղծություններ, որոնք հետագա սերունդների ներկայացուցիչները կոչում էին «անտիկ բանաստեղծություններ»: Դրանք նաև հայտնի էին սյուանթի կամ «արքայազն Ջաոմինի սիրելի պոեզիա» անուններով: Թան դինաստիայի բանաստեղծների երկերը կոչվում էին Թանի սյուանթի պոեզիա: Յավոք, հիմա անտիկ շրջանի պոեզիան անհետանում է: Նույնիսկ եզրույթն ինքնին, դժբախտաբար, մոռացվում է: (Ջուն Սին. «Բանաստեղծական արարման միտումները» գրքի առաջաբան)

յիֆեն-յիսու 移风易俗

Փոխիր հասարակական պրակտիկան ու սովորույթները

Երաժշտության կարևոր գործառույթներից է: Հասարակական պրակտիկան վարքագծի այն ընդհանուր ձևերն են, որոնք ժամանակի ընթացքում ձևավորվում են համայնքի ներսում և կարող են ունենալ այնպիսի դրսևորումներ, որոնք չեն համապատասխանում ծեսերին: Նման տարածված սովորությունները փոխելը խիստ դժվար է և անհնար է իրականացնել միայն պարտադրանքով: Հենց այստեղ էլ գործի է անցնում երաժշտությունը՝ դիպչելով մարդկանց նուրբ զգացմունքային լարերին, և մարդիկ աստիճանաբար փոխում են իրենց պահվածքն ու ինքնակամ հարմարվում ծեսերի պահանջներին:

Մեջբերում

Իմաստուն թագավորները բարձր էին գնահատում երաժշտությունը. այն բարեփոխում է մարդու վարքագիծը, դիպչում նուրբ լարերին ու հուզում, ուստի նրանք փոխում են հասարակական սովորույթներն ու սովորությունները: Այսպիսով, իմաստուն թագավորներն իրենց ենթականերին առաջնորդում էին երաժշտությամբ ու ծեսերով, և նրանց հպատակները միմյանց վերաբերվում էին ընկերաբար ու բարեկամաբար: *(Մունցի)*

յի ջան ջի ջան 以戡止戔

Պատերազմով դադարեցրու պատերազմը

Սա հին չինացիների գաղափարն էր պատերազմի դերի մասին: Առաջին «պատերազմը» համարվում է արդար, երկրորդը՝ անարդար: Արդար պատերազմը մղվում է՝ պարտադրված պատերազմը կանխելու համար: Այս պատերազմը չի մղվում մարդու ընտրությամբ, այլ երկինքն ու ժողովրդին հարկադրված բռնությունից պաշտպանելու նպատակով, որպեսզի վերջիվերջո պատերազմն ավարտվի, իսկ խաղաղությունն ու կայունությունը վերականգնվի: Այն արտահայտում է չինացիների «քաղաքացիական» ոգին, որը հավատում է արդարությանն ու խաղաղությանը: Իմաստով մնան է «պատերազմը դադարեցնելը ճշմարիտ պատերազմական արվեստ է» արտահայտությանը:

Մեջբերումներ

Ռազմական գործողությունների նպատակը պետք է ներառի հետևյալ յոթ խնդիրները՝ կասեցնել բռնությունը, դա-

դարեցնել պատերազմները, պահպանել ուժը, ապահովել ձեռքբերումները, խաղաղություն պարզել մարդկանց, ներդաշնակություն պարզել ժողովրդին և հարստացնել պետության ռեսուրսները: (*«Գարնան և ամռան փարեգրքերի Յուոյի մեկնաբանությունը»*)

Հնում մարդիկ կարծում էին, որ բարեգործ/բարյացակամ սերը հասարակության հիմքն է, իսկ ուժ պետք է կիրառել միայն խիստ անհրաժեշտության դեպքում: Եթե չարիքից ազատագրումը բարենպաստ է բոլորի համար, ապա սպանելը թույլատրելի է: Եթե այլ երկրի վրա հարձակվում ես սեփական ժողովրդին պաշտպանելու նպատակով, ապա հարձակումն արդարացված է: Եթե պատերազմը մղվում է՝ մեկ այլ պատերազմ դադարեցնելու համար, ուրեմն այն արդարացված է: (*«Գլխավոր հրամանատարի քննախոսությունը պատերազմի մասին»*)

յինյիշի 隱逸詩

Ճգնավոր պոեզիա

Ճգնավոր պոեզիա ասելով նկատի են առնվում այն գրական դեմքերի բանաստեղծությունները, որոնք քաշվում էին հեռու սարեր կամ գյուղական վայրեր և զգացմունքներն արտահայտում էին իրենց կյանքը նկարագրելով: Հին ժամանակներում որոշ չինացի գիտնականներ, չցանկանալով պաշտոնական դիրք զբաղեցնել կամ դժգոհելով ժամանակի քաղաքական իրողություններից, նախընտրում էին ճգնալյաց կյանք վարել սարերում, անտառներում կամ գյուղական վայրերում: Նրանք ձգտում էին մտքի այնպիսի վիճակի, որն անդրանցում էր աշխարհի սահմանները, և պատկերում էին սարեր, գետեր ու այլ բնական տեսարաններ: Թառ Յուան-մինը համարվում է այս ժանրի նախահայր: Ներշնչված նրա

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

մենակյաց կենսակերպով՝ Թան և Սուն ժամանակաշրջաններից հետո բազմաթիվ ուսյալ մարդիկ նույնպես մտքի միայնություն ու խաղաղություն էին փնտրում սարերում ու գյուղական տարածքներում՝ այսպիսով ծնունդ տալով ճգնակյացների պոեզիային:

Մեջբերում

Ին Յուի ստեղծագործություններով ներշնչված Թաո Յուանմինի բանաստեղծությունները նաև ժառանգել էին Յուո Սիի հզոր արտահայտչականությունը: Նրա ոճը հստակ է ու ջինջ, թեև բանաստեղծություններում, թվում է, չկան առանձնահատուկ տողեր: Նա նվիրվել էր մեղմ ու համապատասխան լեզվի անայոգիայի միջոցով պարզ ու անպաճույճ գաղափարներ արտահայտելուն: Երբ կարդում ենք նրա ստեղծագործությունները, հանդիպում ենք ազնվական կերպարների: Նա իսկապես ճգնակյաց բանաստեղծներից ամենասկանավորն էր: (Ջուն Բուն. «Պոեզիայի քննադատություն»)

յունմինթի 永明体

Յունմին բանաստեղծական ոճը

Այս ոճի բանաստեղծություններն առաջին անգամ ի հայտ եկան Հարավային դինաստիաներից Յիու կայսեր կառավարման օրոք: Այդ ժամանակաշրջանում, որը տևեց 483-ից մինչև 493 թվականները, Յունմինը կայսերական տիտղոս էր կրում, ուստի այս բանաստեղծական ոճն էլ կոչվեց նրա անունով: Յունմին բանաստեղծություններն աչքի էին ընկնում տաղաչափական որոշակի կառուցվածքով ու զուգահեռականությամբ: Դրանք հայտնի էին նաև «նոր պո-

եզիա» անունով, ի հակադրություն Հան դինաստիայի և Վեյ ժամանակաշրջանի «հին պոեզիայի»: Սիե Տիան, Շեն Յունեն և Վան Բունը Յունմին ոճի առաջատար բանաստեղծներն էին: Ոճն առանձնանում էր բանաստեղծի կողմից տաղաչափական կառուցվածքի ու զուգահեռականության հմուտ կիրառությամբ՝ այսպիսով խթանելով պոեզիայի ոճական գեղեցկությունն ու գեղարվեստական արտահայտչականությունը: Այն պարարտ հող ստեղծեց «վաղ ժամանակակից պոեզիայի» կամ կարգավորված չափածոյի առաջացման համար: Սակայն Յունմին բանաստեղծական ոճը թուլացավ բովանդակության հաշվին տաղաչափական կաղապարին տրվող առաջնայնության պատճառով, ինչն էլ հանգեցրեց ժամանակի որոշ քննադատների դժգոհությանը: Այսպիսով, նորարարությունների դիմելու ձգտումը լուրջ վտանգ էր ներկայացնում այս ոճի գոյության համար:

Մեջբերում

Գրականությունը ծաղկում ապրեց Յունմին ժամանակաշրջանի վերջում: Շեն Յունեն՝ Ուսինից, Սիե Տիանը՝ Չենչունից և Ուան Բունը՝ Լանգյայից քաջալերում ու գովերգում էին միմյանց ընդհանուր գեղարվեստական ձգտումները: Չոու Յունը Բունանից հրաշալի հասկանում էր տաղաչափական կաղապարները: Շեն Յունեի և մյուսների բանաստեղծություններում տաղաչափական կաղապարները խստորեն պահպանվում էին: Հատկապես մեծ ուշադրություն էր դարձվում տոնայնության մակարդակին, բարձրացող, իջնող-բարձրացող և իջնող տոնայնությանը, և տաղաչափական կաղապարներից շեղումն արգելված էր: Մասնավորապես այս բանաստեղծական ոճը հայտնի դարձավ Յունմին ոճ անունով: («Հարավային դինաստիաներից Յիի պատմությունը»)

յունշիշի 咏史诗

Պոեզիա պատմության մասին

Պատմության մասին պոեզիա ասելով նկատի են առնվում այն բանաստեղծությունները, որոնք արտահայտում են բանաստեղծի զգացմունքները՝ կապված այս կամ այն պատմական իրադարձությունների կամ պատմական դեմքերի հետ: Պատմության մասին բանաստեղծությունն անդրադառնում էր պատմական իրադարձությունների և արտահայտում բանաստեղծի պատմական ներըմբռնումը, ինչպես նաև զգացմունքային կապը պատմության հետ: Այսպիսի բանաստեղծությունները պատմում, վերապրում, վերարտադրում, մեկնաբանում էին պատմությունը կամ փառաբանում էին այն: Որոշ բանաստեղծներ իրենց ստեղծագործությունները վերնագրում էին պատմական դեմքերի կամ իրադարձությունների անուններով:

Մեջբերում

Պատմության մասին բանաստեղծություններ գրվում են, երբ բանաստեղծները տեսնում են պատմական վայրեր, որոնք նրանց հիշեցնում են անցյալը: Այս բանաստեղծություններում նրանք անդրադառնում են անցյալ դինաստիաների վերելքին ու անկմանը, ինչպես նաև պատմական դեմքերի իմաստությանն ու անմտությանը: (Ֆան Հուի. «Թան և Սուն դինաստիաների լավագույն բանաստեղծությունները»)

յուան հեն լի ջեև 元亨利贞

Յուանհեն Լիջեև

Եզրույթն օգտագործվել է «Փոփոխությունների գրքում»՝ դիագրամների իմաստը բացատրելու նպատակով: Այն կարելի է հասկանալ երկու ձևով: Նախ, գուշակության ոլորտում, այն դատողություն է, որը գուշակում է լավ ապագա: *Յուանհեն* (元亨) նշանակում է լայն, հարթ ճանապարհ կամ գոհաբերության խոշոր ծես: *Լիջեևը* (利贞) գուշակողի կողմից բարենպաստ և բարեպատեհ գուշակությունն է: Երկրորդ, բարոյականության տեսանկյունից կարծիք կա, որ այն ցույց է տալիս չորս առաքինությունները, որոնք կապված են *ցիան* (乾) վեցագրի հետ: Ըստ մի տեսակետի՝ չորս առաքինություններն են՝ բարեգործություն/բարյացակամություն, ծեսեր, արդարամտություն և ազնվություն/չիտակություն: Մեկ այլ կարծիքի համաձայն էլ եզրույթը ներկայացնում է կյանքի չորս փուլերը՝ ծննդից մինչև հասունություն, կամ բարոյական վարքագծի չորս ձևերը, որոնք թելադրվում են երկնքի կողմից, և որի հիման վրա էլ իմաստունը հոգ է տանում բոլոր արարածների մասին:

Մեջբերումներ

Առաքինի մարդը, որը բարյացակամության մարմնավորում է, ի վիճակի է գերիշխել ուրիշների նկատմամբ: Ժողովելով այն ամենը, ինչ բարի է, նա կարողանում է հարմարվել ծեսերի պահանջներին: Բարիք բերելով բոլորին՝ նա արդարություն է սահմանում: Անսասան ու կայուն լինելով՝ կարգավորում է ամեն ինչ: Առաքինի մարդը գործում է՝ ըստ այս չորս առաքինությունների, և այդ պատճառով էլ ասում են՝ ցիանը յուան է (հիմնական), հեն (ծաղկուն), լի (շահավետ) և

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

ջեն (հաստատուն): (*«Փոփոխությունների գիրքը»*)

Յուանը խորհրդանշում է ամեն ինչի սկիզբը, հենը՝ նրանց անը, լին՝ հետագա զարգացումը, իսկ ջենը՝ հասունացումը: (Չեն Յի. *«Չեն Իի մեկնաբանությունները «Փոփոխությունների գրքի» մասին»*)

յուանցի 怨刺

Չայրույթ և խայթոց

Եզրույթը նշանակում է գրական ձևի կիրառում՝ հասարակական անարդարության դեմ զայրույթն արտահայտելու և իշխանավորներին ծաղրելու և խրատելու համար: Այն հատկապես վերաբերում է «Երգերի գրքի» բանաստեղծություններին, որտեղ բանաստեղծները քննադատում ու ծաղրում էին քաղաքականությունն ու ժամանակի իշխող դասակարգին՝ սեփական վրդովմունքն ու զայրույթը արտահայտելու համար: Հան դինաստիայի գիտնականները «Երգերի գրքի» զայրույթը համարում էին զգացմունքների վերահսկված արտահայտում, իսկ երգիծական խայթոցները՝ կառուցողական հորդոր: Հետևաբար, նրանք այս երկուսը համադրում էին գրաքննադատության մի եզրույթի մեջ, որն ուներ դրական ներիմաստ: Թան և Սուն դինաստիաներից հետո եզրույթը ձեռք բերեց լրացուցիչ իմաստ՝ սուր քննադատություն և վրդովմունք:

Մեջբերում

Երբ Ջոու դինաստիայում կառավարող ուժը հրաժարվեց բարեգործ կառավարումից, գրվեցին բանաստեղծություններ, որոնցում զայրույթ կար իշխանավորների հանդեպ, և որոնք ծաղրում կամ խրատում էին նրանց: Երբ թագավորը

Չինական մտքի եւ սշակույթի հիմնական հասկացություններ

դադարեց հոգ տանել հանրության մասին, մարդիկ դադարեցին բանաստեղծությունների միջոցով արտահայտել սեփական մտքերը: («Հան դինաստիայի պատմությունը»)

յուեդին-սուչեն 约定俗成

Հաստատված է (ընդունված է) համընդհանուր օգտագործման (ընդհանուր պրակտիկայի) միջոցով

Անունները հաստատվում են համընդհանուր գործածության արդյունքում: Մունցին այս գաղափարն օգտագործում էր՝ իրերի անվանումները նկարագրելու համար: Մունցին հավատացած էր, որ անունները տարբերվում են ըստ կարգերի, և յուրաքանչյուր անուն ցույց է տալիս որոշակի առարկա: Միայն լայն գործածության միջոցով է որոշվում՝ որ անունը ինչ առարկա կամ առարկաների ինչ տեսակ է անվանում: Երբ բոլորն ընդունում են լայն կիրառման միջոցով հաստատված անունը, այն ամրագրվում է՝ որպես որոշակի առարկայի անվանում: Այս գաղափարը մասն օգտագործվել է հասարակական նորմերի ամրագրումը նկարագրելու համար:

Մեջբերում

Անունը երբեք հենց սկզբից չի համապատասխանում առարկային: Բոլոր իրերն էլ անուն են ստանում, երբ մարդիկ այն շատ հաճախ են գործածում: Երբ բոլորն ընդունում են, որ անունը հարմար է առարկային, այն ամրագրվում է: Եթե անունները չեն ընդունվում կամ լայնորեն չեն գործածվում, նշանակում է՝ հարմար չեն առարկային: Ի սկզբանե անունները չեն ստեղծվում՝ որևէ կոնկրետ առարկա անվանելու համար: Միայն լայն գործածության միջոցով է անունը նկար-

Չինական մտքի և մշակույթի հիմնական հասկացություններ

րագրում որևէ կոնկրետ առարկա: Լայն գործածության արդյունքում հաստատված անունը կապվում է այն առակա-
յի հետ, որին վերաբերում է: («*Սունցի*»)

յուն 𠄎

Յուն / Երաժշտություն

Յուն (𠄎) հին ժամանակների վեց արվեստներից մեկն է, որը հաճախ հիշատակվում է *լի* (𠄎 ծեսեր / հասարակա-
կան նորմեր) հետ: Ի հակադրություն արտաքին կանոնների
և ծեսերի՝ երաժշտությունն առնչվում է զգացմունքների հետ՝
այսպիսով ազդելով մարդկային վարքագծի վրա: Սակայն
սա վերաբերում է երաժշտության ոչ բոլոր ժանրերին, ի
տարբերություն կոնֆուցիական *յունի*, որը պետք է հան-
դարտ ու հավասարակշիռ դարձնի լսողին, ստիպի շարժվել
սեփական կամքով, համապատասխանել հասարակական
նորմերին և ներդաշնակ հարաբերություններ ձևավորել այ-
լոց հետ: *Յուն* հաճախ ասոցացվում է արարողակարգային
գործողությունների այլ ձևերի հետ: Սա պատշաճ մարդկա-
յին հարաբերություններ պահպանելու և բարենպաստ հա-
սարակական պրակտիկա ու սովորույթներ խրախուսելու
կարևոր միջոց է:

Մեջբերումներ.

Ոչինչ չի կարող փոխարինել երաժշտությանը՝ հասարա-
կական ներդաշնակություն ստեղծելու առումով, ոչինչ չի կա-
րող փոխարինել ծեսերը՝ էթիկական հասարակական տար-
բերությունները վճռելու առումով: Երաժշտությունը ներդաշ-
նակություն է պարգևում մարդկանց. ծեսերը սահմանում են
դերեր ու հարաբերություններ: Միասին դրանք թելադրում են

մարդկային բարոյականություն: (*«Մուկի»*)

Կոնֆուցիոսն ասում էր. «Ատում եմ, երբ կարմիրը փոխարինում են մանուշակագույնով, իսկ հղկված ու բարեհունչ դասական երաժշտությունը՝ Ջեն նահանգի երաժշտությամբ: Նողկում եմ նրանցից, որոնք կործանում են պետությունն իրենց ճարտար լեզվով»: (*«Ջրույցներ և ասույթներ»*)

ջեն գուի յուու հեն 政贵有恒

Կայունությունը կառավարման բանալին է

Սա հարատև կայունություն ապահովող կառավարման բանալին է: *Ջեն* (政) նշանակում է հիմնարար համակարգեր, օրենքներ ու պետության քաղաքականություն: *Գուի* (贵) նշանակում է ամենաարժեքավոր երևույթը/իրը: *Յուու-հեն* (有恒) նշանակում է կայունություն ապահովել: Երկիրը, հատկապես մեծ երկիրը, պետք է կայուն պահպանի իր հիմնական համակարգերն ու հիմնարար օրենքները: Օրենքները, հատկապես հիմնարար օրենքերը, պետք է ժամանակ առ ժամանակ փոխվեն պատահականության սկզբունքով: Հակառակ դեպքում երկրում կտիրի քաղաքական ու հասարակական քաոս, ինչն էլ կհանգեցնի անշրջելի ու անուղղելի իրավիճակների: Սա հայտնի ասացվածքի մարմնավորումն է՝ «Մեծ երկիր կառավարելը նման է փոքր ձուկ եփելուն»:

Մեջբերում

Կառավարման ամենաարժեքավոր գործոնը կայունությունն է, հստակ և ուղիղ խոսքը, և ոչ թե նորարարությունների փնտրտուրը: (*«Պատմության գիրքը»*)

Ջենշիթի 正始体

Ջենշի գրական ոճը

Եզրույթը վերաբերում է Երեք թագավորությունների ժամանակաշրջանում Ուեյ նահանգի գոյության վերջին տարիների (240-265թթ.) գրական ոճին: Այն ի հայտ եկավ Ջենշի դարաշրջանում (240-249թթ.) Ցաո Ֆանի տիրապետության օրոք, որը հայտնի էր նաև Ուեյի արքայազն անունով: Գերիշխող քաղաքական պայմաններում դարաշրջանի գրական դեմքերը կյանքն ու աշխարհը դիտարկում էին ավելի լայն ու փիլիսոփայական համատեքստում, և նրանց ստեղծագործությունների հիմքը խոր և ռացիոնալ վերլուծությունն էր, ինչպես նաև մարդկային դժբախտությունների ազդեցիկ պատկերը: Այս գրական ոճի հիմնական առանձնահատկությունը Լաոցզիի ու Ջուանցիի հանդեպ ակնածանքն էր. մասնավորապես պոեզիայի հաղորդած ուղերձը խրթին էր ու փիլիսոփայական: Ջենշի ոճն ուներ երկու դպրոց: Մեկը ներկայացնում էին Հե Յանն ու Վան Բին, որոնց ստեղծագործություններով ազդարարվեց Չին դինաստիայի մետաֆիզիկական պոեզիայի սկիզբը: Մյուս դպրոցը, որի ներկայացուցիչները հայտնի գրական դեմքեր Չի Կանն ու Բուան Չին էին, ավելի ազդեցիկ էր: Գրական ոճը կառուցելով Չյան'ան գրական ավանդույթի վրա՝ նրանք իրենց ստեղծագործություններով հաղորդում էին խոր մտքեր ու զգացմունքներ և վառ առանձնահատկություններով պատկերում հասարակական կյանքը:

Մեջբերում.

Մինչ Ջենշի դարաշրջանի սկիզբը դառսականությունն արդեն մեծ մասսայականություն էր վայելում. արդյունքում պոեզիան արտացոլում էր հավիտենական աշխարհին հաս-

նելու մարդկանց ցանկությունը: Հե Յանի և նրա հետևորդների ստեղծագործությունները հիմնականում մակերեսային էին: Միայն Չի Քանն էր արտահայտում բարձր գաղափարներ, իսկ Ռուան Չին իր պոեզիայում ցույց էր տալիս խորություն և ներըմբռնում: Այսպիսով, նրանք առանձնանում էին իրենց դարաշրջանի գրողներից: (Լիու Սյե. «Գրական միտքն ու վիշապներ քանդակելը»)

ջինեյ-ցայուայ 治内裁外

Ներքին գործերի կարգավորումը նախորդում է արտաքին գործերի կարգավորմանը

Եթե ուզում եք բարեհաջող կարգավորել արտաքին գործերը, նախ կարգի բերեք երկրի ներքին գործերը: *Ջինեյ* (治内) նշանակում է, որ երկրի ներքին կառավարումը հասել է իդեալական վիճակի. *ցայուայ* (裁外) նշանակում է գնահատել աշխարհի լայն միտումները՝ կազմելով արտաքին քաղաքականություն և ընտրելով համապատասխան քաղաքական, դիվանագիտական և ռազմական միջոցներ՝ միջազգային իրադրության վրա ազդեցություն գործելու համար: Սրանից կարելի է ենթադրել մի հիմնական սկզբունք. երկրի ներքին կառավարումն արտաքին ռազմավարության հիմքն է:

Մեջբերումներ.

Եթե ներքին գործերը պաշաճ կերպով չեն կարգավորվում, արտաքին գործերում ռազմական ուժի կիրառումը հաջողություն չի ունենա: («*Գուանցի*»)

Միա, Շան և Ջոու դինաստիաների հիմնադիր կառավարիչները չէին փորձում կարգուկանոն պարտադրել երկրում՝ ոմանցից հեռավորություն պահելով, իսկ ոմանց հետ մտերմանալով: Գարնան և աշնան ժամանաշրջանի հինգ ամենահզոր թագավորները նաև չէին նկատում աշխարհի լայն

միտումները՝ ստեղծելով ուղղահայաց կամ հորիզոնական դաշինքներ: Նրանք հաջողությամբ կարգավորում էին արտաքին գործերը միայն ներքին գործերը հրաշալի կարգավորելուց հետո: (*Հանֆեյցի*)

ջի շի ջի յին 治世之音

Ճիշտ կառավարման դարաշրջանի երաժշտություն

Կոնֆուցիական գիտնականները հավատում էին, որ երաժշտությունը փոխազդում է թե՛ հասարակության, թե՛ քաղաքական զարգացման հետ: Այն նաև արտացոլում է պետության քաղաքական ուժի վերելքն ու անկումը, ինչպես նաև հասարակական ավանդույթների փոփոխությունները: Երաժշտական կրթությունը նպաստում է ճիշտ կառավարմանն ու հասարակական կայունությանը: Խաղաղության և կայունության դարաշրջանում, որը բնութագրվում էր լուսավորչական կառավարմամբ ու ներդաշնակությամբ, երաժշտությանն ու պոեզիային հատուկ էին պարգևությունն ու ուրախությունը: «Կարգուկանոնի դարաշրջանի երաժշտություն» եզրույթը վերաբերում է նաև «Երգերի գրքում» ներառված որոշ ներբողների:

Մեջբերում.

Երաժշտությունը ծնվում է ժողովրդի մտքում: Երբ մարդկանց ներքին զգացմունքները կուտակվում են, վերածվում են հնչյունի: Երբ հնչյունը վերածվում է կաղապարի, ստեղծվում է երաժշտություն: Ճիշտ կառավարման դարաշրջանի երաժշտությունը լի է խաղաղությամբ և ուրախությամբ՝ շնորհիվ ժամանակի ներդաշնակ քաղաքական մթնոլորտի: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

ջունիտ 中和

Հավասարակշռված ներդաշնակություն

Հավասարակշռված ներդաշնակությունը մարդկային մտքի իդեալական վիճակ է: Երբ մարդկանց զգացմունքները, օրինակ՝ ուրախությունը, գայրույթը, վիշտը և երջանկությունն արտահայտվում են անաչառորեն, միևնույն ժամանակ պահպանելով ծեսերը, ստեղծվում է մտքի մի վիճակ, որին հատուկ է հավասարակշռված ներդաշնակությունը: Եթե կառավարիչը կարող է հասնել մտքի այսպիսի վիճակի և համապատասխան ձևով կառավարել երկիրը, երկնքում և երկրի վրա ամեն ինչ իր ճիշտ տեղում կլինի, կկարգավորվի և կապրի ներդաշնակության մեջ: Սա կհանգեցնի համընդհանուր բարեկեցության ու զարգացման:

Մեջբերումներ

Երբ ուրախությունը, գայրույթը, վիշտն ու երջանկությունը դեռ չեն արտահայտվում՝ ի պատասխան այլ երևույթների, հավասարակշռության վիճակում են մնում: Երբ արտահայտվում են խոսքերով ու արարքներով՝ ծիսական օրենքների համաձայն, ստեղծվում է ներդաշնակություն: Հավասարակշռությունը երկնքի հիմքն է, իսկ ներդաշնակությունը երկնքի տակ համընդհանուր կարգն է: Եթե կառավարիչը հասնի հավասարակշռված ներդաշնակության, երկնքն ու երկիրը կմնան համապատասխան տեղերում, և ամեն ինչ կբարգավաճի ու կծաղկի: (*«Ծեսերի գիրքը»*)

Երբ կառավարիչը հավասարակշռված է ու ներդաշնակ, նրա կառավարած երկիրը կծաղկի: Երբ ինքնազարգացման միջոցով հասնում ես հավասարակշռված ներդաշնակության, երկարակեցությունն ապահովված է: (Դուն Ջունշու. *«Գարնան և աշնան փարեգրքերի շքեղ գոհարները»*)

ցիշեն 自生

Հանկարծաստեղծում

Ամեն ինչ կյանքի է կոչվում ինքնուրույն, չի ստեղծվում կամ առաջանում երկնքի կողմից, դատարկ կամ շոշափելի առարկաներից: «Հանկարծաստեղծում» եզրույթը մերժում է արարչի գաղափարը: Մարդիկ տարբեր տեսակետներ ունեն իրերի «ինքնաբուխ առաջացման/հանկարծաստեղծման» կոնկրետ հանգամանքների մասին: Ոմանք հավատացած են, որ «հանկարծաստեղծ» իրերը/երևույթները փոխկապակցված և փոխկախված են, իսկ ոմանք էլ պնդում են, որ ամեն ինչ առաջանում է ինքնաբուխ, շատ կտրուկ, և կապված չէ մյուս երևույթների հետ:

Մեջբերումներ.

Գատարկությունից ոչինչ չի կարող ստեղծվել, ուստի ի սկզբանե ամեն ինչ առաջացել է ինքն իրեն: (Փեյ Ուեյ. «*Զեն-նարկում շոշափելի առարկաները հարգելու մասին*»)

Գատարկություն նշանակում է չգոյություն: Գատարկությունը չի կարող շոշափելի իրեր ստեղծել: Քանի դեռ շոշափելի իրերը կյանքի չեն կոչվել, չի կարող լինել արարիչ: Այդ դեպքում ինչպե՞ս են առաջանում իրերը/երևույթները: Ակնհայտ է, որ ամեն ինչ ինքնաբուխ է ստեղծվում: (Գուո Սյան. «*Չուանցիի ծանոթագրություններ*»)

ցիյու 自由

Գործել ազատ/ ազատություն

Եզրույթը նշանակում է գործել սեփական ազատ կամքով՝ առանց արտաքին սահմանափակումների: Հին Չինաստա-

նում կոնֆուցիականներն ու դաոսականները ձգտում էին թե՛ մտքի, թե՛ կյանքի ազատության: Մեր ժամանակներում եզրույթը դարձել է «ազատագրություն» և «ազատություն» բառերի չինական հոմանիշ: Որպես տեխնիկական եզրույթ՝ այն ունի երկու իմաստ: Մեկը քաղաքացիների՝ օրենքով սահմանված և պաշտպանված իրավունքներն են, որոնց նրանք չեն կարող միջամտել կամքով ու գործողություններով: Դրանք են՝ խոսքի ազատությունը, հավաքների ազատությունն ու կրոնական հավատի ազատությունը: Երկրորդը, փիլիսոփայական տեսանկյունից, վերաբերում է մարդու կողմից անհրաժեշտության ընկալման ազատությանն ու օրյեկտիվ աշխարհի ձևափոխմանը: Ազատությունը, որը հիմնված է բնությունն ու հասարակությունը կառավարող սկզբունքների խոր ընկալման վրա և նպատակ ունի անհատներին տանել անցնցում զարգացման ճանապարհով, համարվում է լավ հասարակության ստեղծմանը նպաստող առանցքային արժեքներից մեկը:

Մեջբերում

Գիտակցելով, որ բոլոր երևույթներն արտաքին են, ես պարսպ ժամանակ թափառում եմ ու ազատորեն հետևում իմ սեփական հակումներին: (Յի Չի. «Ճզնակյացի հիշատակին. այն ժամանակ, երբ ապրում էի Լու սարի վրա»)

ցուռուան 坐忘

Մոռանալ սեփական եսի ու տիեզերքի տարբերությունն ու հակադրությունը

Եզրույթը վերաբերում է սեփական եսի ու տիեզերքի տարբերություններն ու հակադրությունները վերացնելու դաոսական միջոցին: Եզրույթը «Չուանցի» գրքից է, որի իմաստը պարզ է դառնում Կոնֆուցիոսի ու Յան Հուիի երկխոսու-

թյունից: Ըստ «Չուանցիի»՝ կարգավիճակն ու էթիկետի կանոնները մարդկային աշխարհում հանգեցրել են բաժանումների ու թշնամության՝ այդպիսով սահմանափակելով մարդկանց: Պետք է մոռանալ կարգավիճակի ու նորմերի մասին, իսկ հետագայում մոռանալ նաև սեփական ֆիզիկական գոյությունն ու եսի ու տիեզերքի տարբերությունները և ազատվել արտաքին գործոնների սահմանափակումներից ու ազդեցությունից:

Մեջբերում

Յան Հուին ասաց. «Ես մոռանում եմ»: Կոնֆուցիոսը վախեցած հարցրեց. «Ի՞նչ նկատի ունես՝ մոռանում եմ ասելով»: Յան Հուին պատասխանեց. «Ուշադրություն չեմ դարձնում մարմնիս ու հրաժարվում եմ լսածիցս ու տեսածիցս, հեռանում եմ ֆիզիկական ձևից, ազատվում եմ նրանից, ինչ զբաղեցնում է միտքս, և միավորվում եմ տիեզերքի հետ: Հենց սա էլ իմ ու տիեզերքի տարբերությունն ու հակադրությունը մոռանալն է»: (*«Չուանցի»*)

术语 Հասկացությունների ցանկ

英文	中文
Ամբողջությամբ կլանված լինել (ընթերցանության և ուսումնառության մեջ)	涵泳
Անվերջ աճ և փոփոխություն	生生
Աշխարհը պատկանում է բոլորին	天下为公
Ապրիր խաղաղությամբ և աշխատիր գոհունակությամբ	安居乐业
Առանձնահատուկ և ինքնաբուխ	标举兴会
Առաքինությանն ապավինողները կբարգավաճեն. ուժին ապավինողները կկործանվեն	恃德者昌, 恃力者亡
Արդար / անաչառ	公正
Բայսի (Բոլոր կատարողական արվեստները)	百戏
Բարեպատեհ ժամանակ, աշխարհագրական առավելություն և ժողովրդի միասնություն	天时地利人和
Բարոյական օրինակներ սահմանիր, մեծ գործեր արա ու ազնիվ գաղափարներ տարածիր	三不朽
Բնական օրենքներ և ճշտապահություն	天经地义
Բնապատկերային պոեզիա	山水诗
Գարնան և աշնան տարեգրքերի ոճը	春秋笔法
Գործել ազատ/ ազատություն	自由
Գունդիառ (Երաժշտական տոնայնություններ)	宫调
Դասական արձակի շարժում	古文运动
Դեղին գետը	黄河
Եղբայրական պարտականություն	悌
Երբ ամբարները լիովի են, մարդիկ հետևում են վարքագծի կանոններին	仓廩实而知礼节
Երբ քեզ հնարավորություն է ընծեքվում բարի գործ անել, մի հապաղիր	当仁不让
Երկու ձև	两仪
Ջայռույթ և խայթոց	怨刺
Ջննել/ուսումնասիրել	格
Թայկան գրական ոճը	太康体
Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանի պոեզիան	盛唐之音
Ժողովրդի կամքը	民心
Ժողովրդի կամքը պետության հիմքն է	民心惟本
Ժողովրդի տերը / ժողովրդավարություն	民主
Իրերի ձևափոխում	物化
Լիարժեք մարդ	成人
Խաչաձև ստուգում և հաստատում	参验
Խառնակ դարաշրջանի երաժշտություն	乱世之音
Կայունությունը կառավարման բանալին է	政贵有恒

Կառավարիր չ-գործությամբ	无为而治
Կեղծավոր (փարիսեցի)	乡愿
Կենսական էներգիա	精气
Կործանվող պետության երաժշտություն	亡国之音
Հաղթիր՝ առանց պատերազմի օգնությանը դիմելու	不战而胜
Հանկարծաստեղծում	自生
Հառֆան դպրոց / Խիզախ և անբռնազբոս դպրոց	豪放派
Հաստատված (ընդունված է) համընդհանուր օգտագործման (ընդհանուր պրակտիկայի) միջոցով	约定俗成
Հավասարակշռված ներդաշնակություն	中和
Հարգիր հիմնականն ու անփոփոխ թող յուրահատուկը	崇本举末
Հարգիր հիմնականն ու մերժիր յուրահատուկը	崇本息末
Հովվերգական պոեզիա	田园诗
Չկռվելը միայն ու միայն մարդու սեփական որոշումն է	不战在我
Պատերազմ տենչողները կկործանվեն. պատերազմի մասին մոռացողները վտանգի տակ կլինեն	好战必亡·忘战必危
Չզտել դեպի վեր	尚同
Չի / Նախաշան	几
Չյանանի գրական ոճը	建安风骨
Ճակատագրապաշտության (ֆատալիզմ) մերժում	非命
Ճզնավոր պոեզիա	隐逸诗
Ճիշտ կառավարման դարաշրջանի երաժշտություն	治世之音
Մարդկային էությունը բարի է	性善
Մարդկային էությունը չար է	性恶
Մաքրիր միտքն առեղծվածներից	解蔽
Մեծարիր արժանին	尚贤
Մեծ մարդ	大丈夫
Մեծ պատը	长城
Մեծ սեր՝ ի շահ բոլորի	博爱
Մեծ սեր, որ տարածվում է բոլորի վրա	泛爱
Մետաֆիզիկական պոեզիա	玄言诗
Միակ շարժումը վերադառնալն է	反者道之动
Մոռանալ սեփական եսի ու տիեզերքի տարբերությունն ու հակադրությունը	坐忘
Մռայլ ու լքված	荒寒
Մտքի ազատ հոսք	畅神
Մտքի մաքուր վիճակ	心斋
Յուանհեն Լիջեն	元亨利贞

Յուե / Երաժշտություն	乐
Յուեֆու պոեզիա	汉乐府
Յունմին բանաստեղծական ոճը	永明体
Նա, ով ձեռք կբերի մարդկանց աջակցությունը, վեր կելնի, իսկ, ով կկորցնի այդ աջակցությունը, կործանվի	得人者兴 · 失人者崩
Ներդաշնակությունն ամենաանգինն է	和为贵
Ներքին գործերի կարգավորումը նախորդում է արտաքին գործերի կարգավորմանը	治内裁外
Նյութը գեղարվեստական գրավչության միջոցով	理趣
Նուրբ ակնարկ	含蓄
Ոսկե հպում	点铁成金
Որդիական բաեպաշտություն	孝
Չոր պարզություն	枯淡
Չորս պատկեր	四象
Պատերազմով դադարեցրու պատերազմը	以战止战
Պոեզիա պատմության մասին	咏史诗
Պրոակտիվությունն ընդդեմ շրջահայացության	狂狷
Զենչի գրական ոճը	正始体
«Սահմանային» պոեզիա	边塞诗
Սանծիր քեզ և հետևիր հասարակական նորմերին	克己复礼
Սիկուն բանաստեղծական ոճը	西昆体
Սիրի ժողովրդին	爱民
Սիրի ժողովրդին՝ համաձայն վարքագծի կանոնների	爱人以德
Սիրի մարդկանց և փայփայիր ամեն ինչ	仁民爱物
Սյուանթի պոեզիա / Պոեզիա՝ արքայազն Ջաոմինի սիրելի ոճով	选体
Սնունդն առաջնային նշանակություն ունի մարդկանց համար	民以食为天
Վարվել ամթի զգացումով	行己有耻
Վիշապ	龙
Ուանյուե դպրոց / Գեղանի և զուսպ դպրոց	婉约派
Ուժ հաղորդող խոսքեր և սքանչելի արտահայտություններ	清词丽句
Ուրիշների հետ մի վարվիր այնպես, ինչպես չես ցանկանա, որ քեզ հետ վարվեն	己所不欲, 勿施于人
Փոխի հասարակական պրակտիկան ու սովորույթները	移风易俗
Օգտակար լինել մարդկանց	两仪
Օրենք	法

中国历史年代简表 **Չինաստանի պատմության**

հակիրճ ժամանակագրություն

夏 Սիա դինաստիա		մթա 2070-1600
商 Շան դինաստիա		մթա 1600-1046
周 Ջոու դինաստիա		մթա 1046-256
周 Ջոու դինաստիա	西周 Արևմտյան Ջոու դինաստիա	մթա 1046-771
	东周 Արևելյան Ջոու դինաստիա	մթա 770-256
秦 Յին դինաստիա		մթա 221-206
汉 Հան դինաստիա		մթա 206 – մթ 220
汉 Հան դինաստիա	西汉 Արևմտյան Հան դինաստիա	մթա 206-մթ 25
	东汉 Արևելյան Հան դինաստիա	25-220
三国 Երեք թագավորություն		220-280
三国 Երեք թագավորություն	魏 Վեյ թագավորություն	220-280
	蜀 Շու թագավորություն	221-263
	吴 Ու թագավորություն	222-280
晋 Չին դինաստիա		265-420
晋 Չին դինաստիա	西晋 Արևմտյան Չին դինաստիա	265-317
	东晋 Արևելյան Չին դինաստիա	317-420
南北朝 Հարավային և Հյուսիսային դինաստիաներ		420-589
南朝 Հարավային դինաստիաներ		420-589
南北朝 Հարավային և հյուսիսային դինաստիաներ	宋 Սուն դինաստիա	420-479
	齐 Յի դինաստիա	479-502
	梁 Լյան դինաստիա	502-557
	陈 Չեն դինաստիա	557-589
	北朝 Հյուսիսային դինաստիաներ	386-581
南北朝 Հարավային և հյուսիսային դինաստիաներ	北魏 Հյուսիսային Վեյ դինաստիա	386-534
	东魏 Արևելյան Վեյ դինաստիա	534-550
	北齐 Հյուսիսային Յի դինաստիա	550-577
	西魏 Արևմտյան Վեյ դինաստիա	535-556
	北周 Հյուսիսային Ջոու դինաստիա	557-581
隋 Սույ դինաստիա		581-618
唐 Թան դինաստիա		618-907
五代 Հինգ դինաստիաներ		907-960
五代 Հինգ դինաստիաներ	后梁 Ուշ Լյան դինաստիա	907-923
	后唐 Ուշ Թան դինաստիա	923-936
	后晋 Ուշ Չին դինաստիա	936-947
	后汉 Ուշ Հան դինաստիա	947-950

	后周 Ուշ Ջոու դինաստիա	951-960
	宋 Սուն դինաստիա	960-1279
宋 Սուն դինաստիա	北宋 Հյուսիսային Սուն դինաստիա	960-1127
	南宋 Հարավային Սուն դինաստիա	1127-1279
	辽 Լյաո դինաստիա	907-1125
	金 Չին դինաստիա	1115-1234
	元 Յուան դինաստիա	1206-1368
	明 Մին դինաստիա	1368-1644
	清 Ցին դինաստիա	1616-1911
	中华民国 Չինաստանի Հանրապետություն	1912-1949
	中华人民共和国 Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետություն	հիմնադրվել է 1949 թվականի հոկտեմբերի 1-ին

Քովանդակություն

այմին 爱民	
Միրիր ժողովրդին.....	7
այ ժըն ի դե 爱人以德	
Միրիր ժողովրդին՝ համաձայն վարքագծի կանոնների.....	8
անջու-լեյե 安居乐业	
Ապրիր խաղաղությամբ և աշխատիր գոհունակությամբ.....	9
բայսի 百戏	
Բայսի (բոլոր կատարողական արվեստները).....	10
բյանսայշի 边塞诗	
Սահմանային պոեզիա.....	12
բյաոջու-սինհուեյ 标举兴会	
Առանձնահատուկ և ինքնաբուխ.....	13
բո՛այ 博爱	
Մեծ սեր՝ ի շահ բոլորի.....	15
բուջան՝ էրշեն 不战而胜	
Հաղթիր՝ առանց պատերազմի օգնությանը դիմելու.....	16
բու ջան ցայ ուո 不战在我	
Չկռվելը միայն ու միայն մարդու սեփական որոշումն է.....	17
ցանյան 参验	
Խաչածև ստուգում և հաստատում.....	18
ցանլին շի էր ջի լիձյե 仓廩实而知礼节	
Երբ ամբարները լիովի են, մարդիկ հետևում են վարքագծի կանոններին.....	19
Չանչեն 长城	
Մեծ պատը.....	21
չանչեն 畅神	
Մտքի ազատ հոսք.....	22
չենժըն 成人	
Լիարժեք մարդ.....	24
չունբեն-ջումո 崇本举末	
Հարգիր հիմնականն ու անփոփոխ թող յուրահատուկը.....	25
չունբեն-սիսո 崇本息末	
Հարգիր հիմնականն ու մերժիր յուրահատուկը.....	26

Չունցյու քիֆա 春秋笔法	
Գարնան և աշնան տարեգրքերի ոճը.....	27
դաջանֆու 大丈夫	
Մեծ մարդ.....	28
դանժըն-բուժան 当仁不让	
Երբ քեզ հնարավորություն է ընձեռվում բարի գործ անել, մի՛ հապաղիր.....	29
դե ժըն ջե սին, շի ժըն ջե բեն 得人者兴, 失人者崩	
Նա, ով ձեռք կրերի մարդկանց աջակցությունը, վեր կելնի, իսկ, ով կկորցնի այդ աջակցությունը, կկործանվի.....	30
դյանթյե-չենձին 点铁成金	
Ոսկե հպում.....	32
ֆա 法	
Օրենք.....	33
ֆան ջե դաո ջի դուն 反者道之动	
Միակ շարժումը վերադառնալն է.....	35
ֆանայ 泛爱	
Մեծ սեր, որ տարածվում է բոլորի վրա.....	35
ֆեյմին 非命	
Ճակատագրապաշտության (ֆատալիզմ) մերժում.....	36
գե 格	
Չննել/ուսումնասիրել.....	37
գունդիաո 宫调	
Գունդիաո (Երաժշտական տոնայնություններ).....	38
գունջեն 公正	
Արդար / անաչառ.....	41
գուուեն-յունդուն 古文运动	
Գասական արձակի շարժում.....	42
հանսու 含蓄	
Նուրբ ակնարկ.....	44
հանյուն 涵泳	
Ամբողջությամբ կլանված լինել (ընթերցանության և ուսումնառության մեջ).....	46
հանյուեֆու 汉乐府	
Յուեֆու պոեզիա.....	47

հառֆանփայ 豪放派	
Հատֆան դպրոց / Խիզախ և անբռնազբոս դպրոց.....	49
հատ ջան բի ուան, ուան ջան բի ուեյ 好战必亡, 忘战必危	
Պատերազմ տենչողները կկործանվեն. պատերազմի մասին մոռացողները վտանգի տակ կլինեն.....	51
հեուեյգուի 和为贵	
Ներդաշնակությունն ամենաանգինն է.....	52
հուանհան 荒寒	
Մռայլ ու լքված.....	53
Հուան Հե 黄河	
Դեղին գետը.....	55
հուեյմին 两仪	
Օգտակար լինել մարդկանց.....	56
ձի 几	
Չի / Նախանշան.....	57
ձի սուո բու յու, ու շի յու ժրն 己所不欲, 勿施于人	
Ուրիշների հետ մի վարվիր այնպես, ինչպես չես ցանկանա, որ քեզ հետ վարվեն.....	58
Չյան ան ֆենգու 建安风骨	
Չյանանի գրական ոճը.....	59
ձիեբի 解蔽	
Մաքրիր միտքն առեղծվածներից.....	60
ձինցի 精气	
Կենսական էներգիա.....	61
քեձի-ֆուլի 克己复礼	
Մանձիր քեզ և հետևիր հասարակական նորմերին.....	62
քուդան 枯淡	
Չոր պարզություն.....	63
քուանջուան 狂狷	
Պրոսկտիվությունն ընդդեմ շրջահայացության.....	64
լիցու 理趣	
Նյութը՝ գեղարվեստական գրավչության միջոցով.....	65
լյանյի 两仪	
Երկու ձև.....	67

լուն 龙	
Վիշապ.....	68
լուան շի ջի յին 乱世之音	
Խառնակ դարաշրջանի երաժշտություն.....	69
մինսին 民心	
Ժողովրդի կամքը.....	70
մինսին-ուեյբեն 民心惟本	
Ժողովրդի կամքը պետության հիմքն է.....	71
մին յի շի ուեյ թյան 民以食为天	
Սնունդն առաջնային նշանակություն ունի	
մարդկանց համար.....	73
մինջու 民主	
Ժողովրդի տերը / Ժողովրդավարություն.....	74
ցինցի-լիջու 清词丽句	
Ուժ հաղորդող խոսքեր և սքանչելի արտահայտություններ....	75
ժընմին-այու 仁民爱物	
Միմի մարդկանց և փայփայիլի ամեն ինչ.....	76
սանբուսիու 三不朽	
Բարոյական օրինակներ սահմանիր, մեծ գործեր արա ու	
ազնիվ զաղափարներ տարածիր.....	78
շանշուիշի 山水诗	
Բնապատկերային պոեզիա.....	79
շանթուն 尚同	
Չգտել դեպի վեր.....	80
շանսյան 尚贤	
Մեծարիլի արժանին.....	81
շենշեն 生生	
Անվերջ աճ և փոփոխություն.....	82
շեն Թան ջի յին 盛唐	
Թան դինաստիայի ծաղկման շրջանի պոեզիան.....	83
շի դե ջե չան, շի լի ջե ուան 特德者昌, 恃力者亡	
Առաքինությանն ապավինողները կբարգավաճեն.	
ուժին ապավինողները կկործանվեն.....	85
սիսյան 四象	
Չորս պատկեր.....	87

թայկանթի 太康体	
Թայկան գրական ոճը.....	88
թի 悌	
Եղբայրական պարտականություն.....	89
թյանձին-դիյի 天时地利人和	
Բնական օրենքներ և ճշտապահություն.....	90
թյանշի դիյի ժընհե 天时地利人和	
Բարեպատեհ ժամանակ, աշխարհագրական առավելություն և ժողովրդի միասնություն.....	91
թյանսիա-ուեյգուն 天下为公	
Աշխարհը պատկանում է բոլորին.....	92
թյանյուանշի 田园诗	
Հովվերգական պոեզիա.....	93
ուանյուեփայ 婉约派	
Ուանյուե դպրոց / Գեղանի և զուսպ դպրոց.....	94
ուան գուո ջի յին 亡国之音	
Կործանվող պետության երաժշտություն.....	96
ուուեյ էրջի 无为而治	
Կառավարիչ չ-գործությամբ.....	97
ուհուա 物化	
Իրերի ձևափոխում.....	98
սիկունթի 西昆体	
Միկուն բանաստեղծական ոճը.....	99
սյանյուան 乡愿	
Կեղծավոր (փարիսեցի).....	100
սյաո 孝	
Որդիական բարեպաշտություն.....	101
սինջայ 心斋	
Մտքի մաքուր վիճակ.....	102
սին ձի յուու չի 行己有耻	
Վարվել ամոթի զգացումով.....	103
սին է 性恶	
Մարդկային էությունը չար է.....	104
սինշան 性善	
Մարդկային էությունը բարի է.....	105

սյուանյանշի 玄言诗	
Մետաֆիզիկական պոեզիա.....	106
սյուանթի 选体	
Սյուանթի պոեզիա / Պոեզիա՝ արքայազն Ջաոմինի սիրելի ոճով.....	107
յիֆեն-յիսու 移风易俗	
Փոխիր հասարակական պրակտիկան ու սովորույթները.....	109
յի ջան ջի ջան 以战止战	
Պատերազմով դադարեցրու պատերազմը.....	110
յինյիշի 隐逸诗	
Ճգնավոր պոեզիա.....	111
յունմինթի 永明体	
Յունմին բանաստեղծական ոճը.....	112
յունշիշի 咏史诗	
Պոեզիա պատմության մասին.....	114
յուան հեն լի ջեն 元亨利贞	
Յուանհեն Լիջեն.....	115
յուանցի 怨刺	
Չայրույթ և խայթոց.....	116
յուեդին-սուչեն 约定俗成	
Հաստատված է (ընդունված է) համընդհանուր օգտագործման (ընդհանուր պրակտիկայի) միջոցով.....	117
յուե 乐	
Յուե / Երաժշտություն.....	118
ջեն գուի յուու հեն 政贵有恒	
Կայունությունը կառավարման բանալին է.....	119
ջենշիթի 正始体	
Ջենշի գրական ոճը.....	120
ջինեյ-ցայուայ 治内裁外	
Ներքին գործերի կարգավորումը նախորդում է արտաքին գործերի կարգավորմանը.....	121
ջի շի ջի յին 治世之音	
Ճիշտ կառավարման դարաշրջանի երաժշտություն.....	122
ջունհե 中和	
Հավասարակշռված ներդաշնակություն.....	123

ցիշեն 自生	
Հանկարծաստեղծում.....	124
ցիյոու 自由	
Գործել ազատ/ ազատություն.....	124
ցուոուան 坐忘	
Մոռանալ սեփական եսի ու տիեզերքի տարբերությունն ու հակադրությունը.....	125
Հասկացությունների ցանկ.....	127
Չինաստանի պատմության հակիրճ ժամանակագրություն.....	130

**ՉԻՆԱԿԱՆ ՄՏՔԻ
ԵՎ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Խառոր 4

Թարգմանիչ՝
Ասողիկ ԱԹԱԲԵԿՅԱՆ

Հրատ. խմբագիր՝ Յ. Ալեքսանյան
Սրբագրիչ՝ Թ. Մաթեոսյան
Էջադրումը՝ Մ. Ավանեսյանի
Կազմի ձեւավորումը՝ Ա. Բաղդասարյանի

Թուղթը՝ օֆսեթ, չափսը՝ 60x84 1/16: Ծավալը՝ 9 տպ. մամուլ
Տպաքանակը՝ 500:

Տպագրվել է «Դիզակ պլյուս» հրատարակչության տպարանում
ԼՂՀ, Ստեփանակերտ, Հ. Հակոբյան

«ԳԵՂարմ» հանդեսի մատենաշարով լույս են տեսել

«Թատերախաղեր Արեւմտյան գրականությունից»- 2010
Իոսիֆ Բրոդսկի. «Տեղատարափի շաչյունը» - 2011
Մ. Բախտին. «Դոստոևսկու պոետիկայի խնդիրները» -
2012

«Միրիուսի սրնգահարները»/Վ.Խլերնիկով,
Ն.Գումիլյով, Վ.Խոդասեիչ/ - 2012
Սերգեյ Գովլաթով. «Միայնակների երթը» - 2012
Յուրի Լոտման. «Միֆ.Անուն.Մշակույթ» - 2012
Վառլամ Շալամով. «Կոլիմյան պատմվածքներ»- 2012
Ժարկո Միլենիչ. «Լեոնը՝ հրաշագործի աշակերտը»- 2013
Պավել Ֆլորենսկի. «Իկոնոստաս» - 2014
Ռուս կոնցեպտուալ պոեզիա/ Գ.Պրիզով, Վ.Նեկրասով,
Լ.Ռուբինշտեյն/ - 2014

Հենրիխ Սապգիր. «Ջուգահեռ մարդը» - 2014
Վասիլի Գրոսման. «Կյանք եւ ճակատագիր» - 2014
«Կամուրջների խռովությունը. մետամետաֆորիստներ» -
2015

Ալեքսանդր Սոլժենիցին. «Մատրյոնայի կավածքը»- 2015
Անդրեյ Պլատոնով. «Չեւեմգուր. Գուրը. Պատմվածքներ» -
2015

Արդի ռուսական վերլիբռ (անթոլոգիա) - 2015
Չինաստանի մշակույթի քրեստոմատիա - 2015
Ջիդի Մաջիա. «Հրեղեն խոսքեր» - 2015
Մա Քայ. «Սրտի արձագանքներ» - 2015
Եվգենի Վոդյազկին. «Լավր» - 2015
Քայ Տյանսին. «Խաղաղ կյանքի երգը» - 2015
Ռուս այլախոհական պոեզիա (անթոլոգիա) - 2015

Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական
հասկացություններ(հատոր 1) - 2016
Յու Ջիան. «Անճրեւից պատսպարվող բռնունր» - 2016
Պավել Բասինսկի. «Լեւ Տոլստոյ. Փախուստ դրախտից» -
2016
Չժան Յզի-յան. «Երագ ծովի մասին» - 2016
Վան Ջենչկի. «Երիտասարդ վանականի սիրո
պատմությունը» - 2016
Լյուդմիլա Պետրուշենսկայա. «Սեր. երջանկություն.
ներվիեն» - 2016
Անդրեյ Բելի. «Պետերբուրգ» - 2016
«Դիկոռոսներ. Անհայտ պոետների ապաստան»
(անթրլոգիա) - 2016
Ռուս մինիմալիստներ (անթրլոգիա) - 2016
Իձիյե Թան. «Կոնֆուցիականությունը,
բուդդայականությունը, դատսիզմը,
քրիստոնեությունը եւ չինական մշակույթը»- 2016
Սյուն Շի-ի. «Երկնային կամուրջը» - 2016
Չինական մտքի եւ մշակույթի հիմնական
հասկացություններ(հատոր 2 եւ 3) - 2016
Դոնգ Քիանգ. «Ամուսնություն» - 2017
Դոնգ Քիանգ. «Կացարաններ» - 2017
Ինգեբորգ Բախման. «30-րդ տարին» - 2017
Ջիդի Մաջիա. «Ընձառյուծից մինչեւ Մայակովսկի» - 2017

Ոգի-Նաիրի
Vogi-Nairi

Էլ. հասցե՝ vogi.nairi@mail.ru

հեռ.։ +37497252323